

Tutkimuksia A 33

Menetetty koulunkäynti

Norjan valtion hyvitykset saamelaisille ja kveeneille

Marjut Anttonen

Copyright © Marjut Anttonen & Siirtolaisuusinstituutti

Siirtolaisuusinstituutti
Eerikinkatu 34, 20100 Turku
<http://www.migrationinstitute.fi>

Kirjan taitto: Kirsi Sainio

Kannen kuva: Mirja Anttonen

ISBN 978-952-5889-01-7 (nid.)
ISBN 978-952-5889-02-4 (PDF)
ISSN 0356-9659

Painosalama Oy, Turku 2010

Henkilöt, jotka ovat joutuneet julkisten viranomaisten epäoikeudenmukaisesti kohtelemiksi, voivat vaatia korvausta tavallisten norjalaisten korvaussääntöjen mukaisesti. [...]

Sen lisäksi myönnetään joissakin tapauksissa hyvitystä henkilöille, jotka ovat saaneet puutteellisen koulunkäynnin, [...]

Vaatimuksena on, että hyvityksen hakijan kohtalo on ollut erityisen kova.

Hyvitystä myönnetään hakijan konkreettisesti kärsimien epäoikeudenmukaisuuksien perusteella, ei sen perusteella, että hän kuuluu kansalliseen vähemmistöön.

(St.meld. nr. 15, 64; kursivointi MA)

Sisällys

Julkaisijan esipuhe	6
Saatteeksi.....	7
Kansalliset vähemmistöt Norjassa	8
1. Tutkimuksen lähtökohdat.....	10
Tutkimuskysymykset ja lähdeaineistot	10
Tutkimuksen rakenne.....	14
I OSA: Koulunkäyntikorvausten historiallinen tausta	17
2. Kansakunnan kehitys 1800-luvulta 1940-luvulle.....	18
Pohjoisten alueiden väestönkehitys.....	19
Suomenkieliset maahanmuuttajat.....	20
Yhden kielen ja kulttuurin kansallinen projekti	21
Kansanopetuksen varhaisvaiheet.....	24
Kansanopetuksen kielikysymys	26
Kielenvaihtoprosessit	28
Kansanopetus itsenäisessä valtiossa	30
Norjalaistamispolitiikka	34
Koulunkäynti toisen maailmansodan aikana	36
3. Toisen maailmansodan jälkeiset vuosikymmenet	39
Koulunkäynti jälleenrakennusvuosina.....	40
Saamelaiset sodan jälkeen	41
Suomalaislähtöinen väestö sodan jälkeen	43
4. 1970-luvulla alkanut vähemmistöpoliittinen murros	44
Saamelaiset – alkuperäiskansa.....	44
Suomalaislähtöinen väestö eli kveenit – kansallinen vähemmistö	47
II OSA: Kysymys koulunkäyntikorvauksista 2000-luvulla	53
5. ”Menetetty koulunkäynti” ja hyvityskorvaukset 2000-luvulla	54
Hyvityskorvausten historiallinen ja yhteiskunnallinen tausta.....	55
Saamelaisten varhaiset korvausvaatimukset	58

Uusittu hyvityskorvausjärjestely	62
Saamelaidsten ja kveenien koulunkäyntikorvaukset	64
Korvausten maksaminen.....	66
Korvaukset ja kansalaisuuskysymys	70
6. Suurkäräjakeskustelu hyvityskorvauksista	72
Suurkäräjakeskustelun lähtökohtia	72
Suurkäräjäpuheenvuorojen rakenne	74
Suurkäräjakeskustelu diskursseina	81
Diskurssit erilaisena puheena.....	82
Suurkäräjakeskustelu puheenvuorotyyppeinä.....	86
Yhteenvedo suurkäräjakeskustelusta	88
7. Koulunkäyntikorvausten pohdintaa	91
Koulutuksen merkitys hyvinvointivaltiossa	92
Koulutuksen tarkoitettut ja tarkoittamattomat seuraukset	94
Koulutussukupolvet, koulunkäyntimenetykset ja kansalaisuus	95
Hyvityskorvausjärjestelyyn liittyviä ongelmia	98
Koulunkäyntikorvaukset ja historiallinen syyllisyys	99
Koulunkäyntikorvaukset ja huomioimisen politiikka	103
Historiallinen syyllisyys ja poliittiset anteeksipyyntöt	104
Koulunkäyntikorvaukset ennakkotapauksina	108
8. Viitteet	113
9. Lähteet	118
Lähteet.....	130
Suomenkielinen hyvityskorvausesite	
Kveeninkielinen hyvityskorvausesite	
Korvaushakemuslomake	
10. Summary	139

Julkaisijan esipuhe

Suomalaisia on muuttanut kaikkialle maailmaan – tuskinpa on sellaista kolkkaa, mihin ei maanmiehiämme ja -naisiamme olisi asettunut asumaan paremman elämän toivossa. Tunnemme hyvin Pohjois-Amerikkaan suuntautuneen muuttoliikkeen taustat, samoin Ruotsiin ja vaikkapa Australiaan tapahtuneet muutot ovat kohtuullisen kattavasti dokumentoidut. Yllättävää kyllä, moneen maahan suuntautunut muutto odottaa vielä lisävalaistusta. Tästä olkoon yhtenä esimerkkinä Pohjois-Norjaan Ruijan alueelle kohdistunut muutto. Vaikka lukumääräisesti ilmiötä ei voi pitää ns. suurena muuttona, muodostavat suomalaista taustaa olevat Pohjois-Norjan asukkaista huomattavan osan. Norja oli 1800-luvulla tärkeä kohde jo siksin, että meri antoi aina ”viljaa” kotimaassaan nälästä kärsineille suomalaisille.

Suomalaisten ja saamelaisten kohtalo oli joutua rankan norjalaistamispolitiikan kohteeksi toiseen maailmansotaan asti. Äidinkielen puhumista ei suosittu, suomalaista kirjallisuutta ja sanomalehtiä oli vaikea julkaista. On syytä painottaa, että samankaltaisen kohtelun koki moni muukin vähemmistöryhmä Norjassa.

Dosentti Marjut Anttosen tutkimus ”*Menetetty koulunkäynti. Norjan valtion hyvitykset saamelaisille ja kveeneille*” on tärkeä selvitys Norjan valtion politiikassa tapahtuneesta täyskäännöksestä. Vuonna 2005 Norjan suurkäräjillä tehtiin päätös, joka salli norjalaistamispolitiikan kohteeksi joutuneille oikeuden hakea hyvitystä kokemistaan menetyksistä. Tässä suhteessa norjalaisten menettely on poikkeava, samalla sitä voidaan pitää reiluna tunnustuksena siitä, että maa ei ollut aina kohdellut oikeudenmukaisesti maassa asuvia vähemmistöjä. Missä määrin meillä suomalaisilla on norjalaisten menettelystä opittavaa, sitä voi kukin pohtia kirjaa lukiessaan. On hyvin tiedossamme, että romanilasten pakkosijoittamisia lastenkoteihin tapahtui Suomessa vielä 1960-luvulla. Samoihin aikoihin saamelaistemme saivat ensimmäiset aapisensa. Olisikohan meilläkin hyvityskeskustelun paikka?

Haluan kiittää tohtori Marjut Anttosta tärkeän ja ajankohtaisen tutkimuksen tekemisestä. Kirjan on taittanut Siirtolaisuusinstituutin toimistonhoitaja Kirsi Sainio ja kannen kuvan on tehnyt graafikko Mirja Anttonen. Haluan esittää kaikille lämpimän kiitokseni hyvästä yhteistyöstä ja erinomaisesta tuloksesta.

Turku 12.12.2010

Ismo Söderling

Johtaja

Siirtolaisuusinstituutti

Saatteeksi

Olen ollut tekemisissä pohjoisimman Norjan kanssa nelisenkymmentä vuotta. Näkyvin tulos kiinnostuksestani on vuonna 1999 valmistunut etnologian väitöskirja Et-nopolitiikkaa Ruijassa, joka käsittelee suomalaistaustaisen väestönsan eli kveenien parissa 1990-luvulla vauhdittunutta identiteettipoliittista keskustelua. Väitöskirjan valmistumisen jälkeen olen jatkanut sikäläisten vähemmistökysymysten seuraamista. Yksi merkittävistä uutisista oli vuonna 2005 tehty päätös, jonka mukaan Norjan valtio maksaa iäkkäille saamelaisille ja kveeneille hyvityskorvauksia ”menetetystä koulunkäynnistä”. Tällä tarkoitetaan niiden henkilöiden koulunkäyntimenetyksiä, jotka eivät norjalaistamispolitiikan vuoksi saaneet opetusta omalla äidinkielellään eli saameksi tai suomeksi, ja jotka eivät sota-ajan lyhyen koulunkäynnin seurauksena oppineet kunnolla lukemaan tai kirjoittamaan norjaakaan.

Viitisen vuotta sitten olin akateemisessa tienhaarassa, jossa halusin monesta syystä laventaa osaamistani kasvatustieteen suuntaan. Kesäyliopistossa suoritettujen perusopinnot tempaisivat mukaansa, joten jatkoin aineopintojen kautta syventäviin opintoihin ja opettajan pedagogisen pätevyyden suorittamiseen. Opinnot Turun yliopiston kasvatustieteen laitoksella ovat olleet innostava ja virkistävä keidas akateemisella polullani. Varttuneena aikuisopiskelijana olen tainnut olla tyyppiesimerkki elinikäisestä opiskelusta. Opinnäytetyön valinta oli itsestään selvää, sillä halusin perehtyä tarkemmin norjalaisten koulunkäyntikorvauksiin. Korvauspäätös oli tuolloin aivan tuore, eikä asiasta tiedetty Suomessa juuri mitään. Lisäksi kysymys niin sanotuista historiallisista vääryyksistä ja poliittisista anteeksipyyntöistä on muutenkin kiinnostanut minua jo pitempään.

Käsillä oleva teos on siis alun perin kasvatustieteen opinnäytetyö, joka valmistui loppukesästä 2009. Alkuperäistä käsikirjoitusta olen muokannut siirtämällä suurimman osan alaviitteistä tekstin sisään, napakoittamalla otsikointia ja hioamalla ilmaisua. Lisäksi olen päivittänyt hyvityskorvausten maksamiseen liittyvät tiedot viimeksi kuluneelta vuodelta.

Tässä yhteydessä haluan kiittää professori Arto Jauhiaista ja professori Risto Rinnettä siitä, että he varauksetta ja kannustaen hyväksyivät ehdotukseni pro-seminaari- ja pro gradu -työn aiheeksi.

Siirtolaisuusinstituutti oli työpaikkani muutamien vuosien ajan kuluneen vuosikymmenen alussa. Yksi ympyrä sulkeutuu siis tällä tavoin, kun kirjani nyt julkaistaan instituutin tutkimussarjassa. Kiitän johtaja Ismo Söderlingiä myönteisestä julkaisupäätöksestä.

Omistan tämän teoksen opettajiksi valmistuville tyttärilleni Siirille ja Kreetalle
Turussa, 5.12.2010 Selman päivän sinisessä hämärässä

Marjut Anttonen

Kansalliset vähemmistöt Norjassa

Norjan hallitus ratifioi Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen 17. maaliskuuta 1999. Sopimus astui voimaan 1. heinäkuuta 1999. Kansalliseksi vähemmistöksi määritellään etninen, uskonnollinen ja/tai kielellinen vähemmistö, joka on ollut maassa pitempään kuin sata vuotta. Hallituksen arvion mukaan *juutalaiset*, *kveenit*, *metsäsuomalaiset*, *romanit (mustalaiset)* ja *romanikansa (tattarit/kiertolaiset)* täyttävät kansalliseen vähemmistöön kuulumisen kriteerit. (St.meld. nr. 15, 34.)

Juutalaiset

Juutalaiset lasketaan uskonnolliseksi sekä myös kulttuuriseksi ja kielelliseksi vähemmistöksi. Useimmat juutalaissuvut tulivat Norjaan sen jälkeen kun juutalaisten maahan-tulokielto oli kumottu 1800-luvun puolivälissä. Heistä suurin osa käyttää norjan kieltä jokapäiväisessä elämässään, mutta pari sataa henkilöä käyttää myös hepreaa, ja joku harva vanhus ymmärtää jiddiisiä. Yhteensä Norjassa asuu noin 2000 juutalaista, joista useimmat ovat Oslon ja Trondheimin juutalaisten seurakuntien jäseniä. (St.meld. nr. 15, 32, 35–36.)

Kiertolaiset (tattarit, romanikansa)

Kiertolaisista on mainintoja Norjan historiassa jo 1500- ja 1600-luvuilta. Tällä kiertelevää elämäntapaa noudattaneella väestöllä on poikkeuksellisen monta nimitystä, joiden käytöstä ryhmä on keskenään erimielinen. Myönteisimpinä he pitävät nimityksiä *de reisende* ja *vandrerer* eli *kiertolaiset* ja *romanifolket* eli *romanikansa*. *Tater* eli *tattari* on sen sijaan vanhastaan ollut haukkumanimi, mutta nytemmin osa tähän ryhmään kuuluvista on halunnut ottaa sen uudelleen käyttöön. Hallituksen selonteossa viranomaiset ovat päätyneet käyttämään monimutkaista yhdistelmää *romanifolket (taterane/dei reisande)*. Ensimmäinen nimitys viittaa kielelliseen ja kulttuuriseen taustaan, kiertolainen puolestaan kiertelevään elämäntapaan. Kieltä nimitetään kiertolais- tai tattarikieleksi. Tämän väestönsosan lukumäärästä Norjassa ei ole varmoja tietoja. Kyseessä saattaa olla muutama tuhat henkeä. (St.meld. nr. 15, 30–31, 36–37.)

Kveenit (ruijansuomalaiset)

Kveeneiksi ovat norjalaiset vanhastaan nimittäneet henkilöitä, joiden suomenkieliset esivanhemmat muuttivat 1700- ja 1800-luvulla Jäämeren rannikolle Pohjois-Suomesta ja -Ruotsista. Suomen kielellä tunnetuin nimitys lienee *ruijansuomalainen*. 2000-luvun ensimmäisellä kymmenellä on alkanut yleistyä myös *norjansuomalainen* eli *norgesfinne*. Tähän väestönsosaan kuulumista voidaan ilmaista eri tavoin: *suomalaisperäiset*, *-lähtöiset*, *-taustaiset* tai *suomalaissukuiset norjalaiset* eli norjaksi *finskættede nordmenn* tai *nordmenn av finsk avstamning*. Täsmällinen ilmaisu on *norjalaiset, joilla on suomenkielinen (suku) tausta* eli *nordmenn med finskspråklig (slekts)bakgrunn*.

Norjan hallitus otti *kveenin* tämän väestönsosan viralliseksi nimitykseksi siinä vaiheessa, kun Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva sopimus ratifioitiin vuonna 1999. Hallituksen selonteossa todetaan, että valtiolta on päättänyt käyttää *kveeni*-nimitystä, vaikka jotkut tähän ryhmään kuuluvista haluaisivat että heitä

kutsutaan ”suomalaistaustaisiksi” tai ”suomalaisten siirtolaisten jälkeläisiksi”. Perustelunaan hallitus esittää, että kveeni-nimityksellä on ryhmän norjankielisenä nimityksenä pitkä perinne, joten sen vaihtaminen olisi epäkäytännöllistä. Lisäksi valtiovalta toteaa olevansa tietoinen siitä, että Ruijan Kveeniliitto toivoo käytettävän kveeni-nimitystä. Ruijassa puhuttu suomen kieli on ollut tärkeä tuntomerkki ja identiteettiä luova tekijä, mutta nykyisin vain iäkkäimmät puhuvat sitä. Suomenkielistä taustaa olevan väestön lukumääräksi on arvioitu 10 000–15 000 henkeä. (St.meld. nr. 15, 29, 36, 63.)

Metsäsuomalaiset

Metsäsuomalaiset eli *skogsfinner* ovat Vermlannin kautta Norjaan 1600-luvulla tulleiden savolaisten ja hämäläisten uudisasukkaiden jälkeläisiä. Norjan ja Ruotsin välisen rajan tuntumassa oleva suomalaisasutuksen vyöhyke sai Norjan puolella nimekseen *Finnskogen* eli *Suomalaismetsät*. Suomea siellä puhuttiin 1800-luvun lopulle asti, mutta sittemmin kieli on vaihtunut norjaan. Viime vuosikymmeninä on kiinnostus metsäsuomalaista kulttuuriperintöä kohtaan lisääntynyt. Metsäsuomalaisiksi itsensä laskevia henkilöitä on Norjassa useita satoja. (St.meld. nr. 15, 29–30, 34, 39.)

Romanit (mustalaiset)

Norjan perinteiset romanit (mustalaiset) asuvat Oslon seudulla, ja monet heistä ovat liikkeellä vuoden kesäpuoliskon sekä Norjassa että ulkomailla. Ensimmäinen romaniryhmä tuli Norjaan todennäköisesti 1800-luvun puolivälissä. Heistä käytetään nimityksiä *rom* tai *sigøyner* siis *romani* tai *mustalainen*, ja kieltä kutsutaan romaniksi. Romanien ja kiertoilaisten nimityksiin liittyy helposti käsitteellisiä sekaannuksia. Tämän ryhmän oletetaan koostuvan 300–400 henkilöstä. (St.meld. nr. 15, 32, 36–37, 62–65.)

ALKUPERÄISKANSA

Saamelaiset

Norja ratifioi Kansainvälisen työjärjestön ILO:n alkuperäiskansasopimuksen nro 169 saamelaisten osalta vuonna 1990. Tämän perusteella *saamelaiset* saivat alkuperäiskansan aseman Norjassa. Sopimuksen mukaan alkuperäiskansoiksi luetaan ne ihmisryhmät, jotka polveutuvat tietyllä alueella ennen kolonisaatiota tai valtion perustamista asuneista alkuperäisistä asukkaista ja jotka ovat säilyttäneet omia sosiaalisia, taloudellisia, poliittisia ja kulttuurisia instituutioitaan. Saamelaiset voitaisiin lukea Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen mukaisesti myös kansallisiin vähemmistöihin kuuluviksi, mutta ennen sopimuksen ratifiointia Norjan saamelaiskäräjät ilmoitti, etteivät Norjan saamelaiset halua tulla poliittisesti käsitellyiksi kansallisena vähemmistönä, vaan alkuperäiskansana. Saamelaiseksi katsotaan henkilö, joka itse kokee olevansa saamelainen, ja jonka kotikieli tai toisen vanhemman, isovanhemman tai isovanhemman vanhemman kotikieli on (ollut) saame, tai joka on saamelaisväestöön kuuluvan (kuuluneen) henkilön lapsi. Arvioiden mukaan saamelaisia on Norjassa noin 50 000–65 000. (St.meld. nr. 15, 40; St.meld. nr. 55, 3, 26–27.)

Tutkimuksen lähtökohdat

1

Erilaiset vähemmistöpoliittiset keskustelut ovat lisääntyneet 1970- ja 1980-luvuilta lähtien eri puolilla maailmaa, kun monet aiemmin jo assimiloituneiksi katsotut etniset tai muut vähemmistöryhmät ovat alkaneet keskustella asemastaan, historiastaan ja niistä prosesseista, joiden seurauksena he ovat enemmän tai vähemmän ”sulautuneet” valtaväestöön. Tähän liittyy yleensä myös se, että ryhmittymän oma kieli on useamman sukupolven aikana vaihtunut valtaväestön kieleen. 2000-luvun taitteesta lähtien on julkisuuteen tullut tietoja siitä, kuinka eri maiden hallitukset ovat alkaneet pyytää joiltakin vähemmistöiltään anteeksi aikaisempia historiallisia tapahtumia. Poliittisten anteeksipyyntöjen lisäksi käydään keskustelua myös erilaisista hyvityksistä ja korvauksista.

Tämän teoksen alussa esitetty katkelma on Norjan hallituksen poliittisesta selonteosta suurkäräjille (2000–2001), jonka taustalla on vuonna 1999 ratifioitu Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus. Olen poiminut katkelmaan selonteon suomenkielisestä tiivistelmästä kolme mielestäni kiinnostavaa lausetta, joista keskimäinen on tämän tutkimuksen lähtökohtana: *”Sen lisäksi myönnetään joissakin tapauksissa hyvitystä henkilöille, jotka ovat saaneet puutteellisen koulunkäynnin, [...]”*

Mistä mahtaa olla kysymys, kun hallituksen virallisessa dokumentissa luvataan hyvitystä puutteellisesta koulunkäynnistä? Mitä puutteellisella koulunkäynnillä itse asiassa tarkoitetaan, ja keitä ovat korvaukseen oikeutetut henkilöt? Minkälaiset historialliset prosessit ovat tällaisen päätöksen taustalla? Entä mitä tällainen poliittinen päätös kertoo omasta ajastamme?

Tutkimuskysymykset ja lähdeaineistot

Tarkastelen kysymystä menetetyistä tai puutteellisesta¹ koulunkäynnistä erityisesti pohjoismaisena kalottialueen vähemmistökysymyksenä, joka kytkeytyy

kansallisvaltioiden historialliseen kehitykseen ja kansallisiin koulutusprojekteihin. Aikaperspektiivi on pitkä eli 1800-luvulta tähän päivään asti. Tätä sekä maantieteellisesti että historiallisesti laajaa aihepiiriä voidaan tarkastella kaikkien kolmen naapurimaan – Suomen, Ruotsin ja Norjan – osalta. Suomessa on kyse saamelaisten asemasta, Ruotsissa sekä saamelaisten että Torniolaakson suomenkielisen väestön eli meän kielen puhujien asemasta. Norjassa on kyse saamelaisten ja suomenkielistä alkuperää olevan väestön (kveenien) asemasta. Jokainen maa on ratkaissut pohjoisten vähemmistöjen kysymykset omalla tavallaan, paljolti samansuuntaisesti, mutta erojakin ratkaisuisissa on.

Rajaan tämän tutkimuksen koskemaan Norjan tilannetta seuraavista syistä. Ensinnäkin saamelaisten asemaa ja saamen kieltä koskeva lainsäädäntö on siellä muita Pohjoismaita pidemmällä, sillä Norja on vuonna 1990 ratifioinut saamelaisien osalta kansainvälisen alkuperäiskansoja koskevan ILO:n sopimuksen numero 169. Sen perusteella saamelaiset ovat saaneet virallisen *alkuperäiskansa-aseman*. Samanlaista asemaa ei Ruotsin ja Suomen saamelaisilla ole ainakaan vielä (2010), sillä kysymys ILO:n sopimuksesta on toistaiseksi ratkaisematta, mutta keskustelua käydään jatkuvasti.

Kveenit ovat saaneet *kansallisen vähemmistön aseman* tammikuussa 1999, kun Norjan hallitus ratifioi Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan sopimuksen. Sopimus koskee yhteensä viittä vähemmistöryhmää; kveenien lisäksi näitä ovat metsäsuomalaiset, romanit (mustalaiset), kiertolaiset eli tattarit ja juutalaiset.

Vähemmistöpoliittinen keskustelu on jatkunut Norjassa pitkään. Saamelaisten asema nousi polttopisteeseen jo 1980-luvun taitteessa. Vuoden 1999 jälkeen on kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva sopimus lisännyt huomiota myös näitä ryhmiä kohtaan. Norjassa on keskusteltu erityisen paljon 1900-luvun alkupuolella vallinneesta norjalaistamispolitiikan kaudesta, jolloin vähemmistöt pyrittiin assimiloimaan mahdollisimman tehokkaasti; muun muassa yksikielinen kouluopetus oli yhtenä tärkeänä keinona.

Uusinta keskustelua on aikaisempien vuosikymmenien epäoikeudenmukaisuuden käsittely sekä siihen liittyvät anteeksipyyntö- ja hyvityskorvaukset. Tällä tavoin Pohjois-Norjan asutushistoria, varhaisempi väestö- ja koulutuspolitiikka sekä nykyiset koulunkäyntikorvaukset liittyvät toisiinsa.

On myös mahdollista, että Suomessa tullaan keskustelemaan aikaisempien vuosikymmenien koulunkäynnistä esimerkiksi saamelaisten tai romanien osalta, joten Norjan tilanteen tarkasteleminen on senkin vuoksi kiinnostavaa.

Oma kiinnostukseni norjalaisten koulunkäyntikorvauksia kohtaan on jatkoa etnologian väitöskirjalleni (Anttonen 1999), joka käsitteli suomenkielistä taustaa olevan väestön identiteettien politisoitumista 1990-luvulla. Sittemmin olen opiskellut kasvatustiedettä, jossa tämä koulunkäyntikorvauksia tarkasteleva tutkimus on sopinut myös opinnäytetyön aiheeksi (Anttonen 2009). Kansanopetuksen ja

koululaitoksen kehittyminen osana kansallisvaltion ja hyvinvointivaltion kehitystä on luonteva tutkimusaihe kasvatusta ja koulutushistoriassa. Kysymys eri väestöosien ja vähemmistöjen koulunkäynnistä ja heidän mahdollisuuksistaan on keskeinen myös koulutussosiologian ja koulutuspolitiikan kannalta. Kysymykset eivät ole kiinnostavia pelkästään historiallisesti, vaan vähemmistöjen koulutus – yhtenä esimerkkinä vaikkapa maahanmuuttajien kielenopetus ja sen mahdolliset seuraukset – on ajankohtainen aihe myös meidän ajassamme.

Keskeiset tutkimuskysymykset ovat kiteytyneet seuraavanlaisiksi:

- Minkälaiden poliittisten prosessien tuloksena päätökset saamelaiden ja kveenien koulunkäyntikorvauksista ovat Norjassa syntyneet? Minkälaista keskustelua asiasta on käyty?
- Ketkä ovat korvauksiin oikeutettuja? Miten koulunkäyntimenetykset osoitetaan, ja millä tavoin korvausvaatimukset perustellaan?
- Mistä korvauksissa on kysymys? Miten ne liittyvät viime vuosina käytyihin globaaleihin keskusteluihin historiallisesta syyllisyydestä ja epäoikeudenmukaisuudesta, jota eri väestöosat ja erilaiset vähemmistöryhmittymät ovat aiemmin kokeneet.

Tutkimuksen kohteena on siis norjalaisessa yhteiskunnassa tehty poliittinen päätös koulutukseen liittyvien hyvityskorvausten maksamisesta. Lähdän työssäni etsimään vastausta yllä esittämiini kysymyksiin, ja tämä tutkimusintressi ohjaa myös tutkimusaineistojen keruuta. Kontekstittiedot olen hakenut olemassa olevasta tutkimuskirjallisuudesta, joka käsittelee Pohjois-Norjan historiaa, kansallisuusaatetta, norjalaistamispolitiikkaa, koululaitoksen vaiheita ja yhteiskunnallisia oloja sekä saamelaiden ja ruijansuomalaiden/kveenien asemaa ja siinä tapahtuneita muutoksia.

Keskeiset tutkimusaineistot koulunkäyntikorvauksista ja niihin liittyvistä poliittisista päätöksistä ja keskusteluista ovat seuraavat:

- Ministeriöiden viralliset dokumentit: selonteot ja mietinnöt
- Suurkäräjäkeskustelut
- Sanomalehti- ja internetkirjoitukset

Ministeriöiden viralliset dokumentit, selonteot ja mietinnöt

Keskeinen dokumentti on vuonna 2004 valmistunut hallituksen poliittinen selonteko suurkäräjille²: *Stortingsmelding nr. 44 (2003–2004). Erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og elder utdannings-*

skadelidende samer og kvener. Tämän 119-sivuisen selonteon nimi on suomennettuna: Korvausjärjestely sotalapsille ja korvausjärjestelyt kiertolaisille/tattareille ja iäkkäille koulunkäyntiä vaille jääneille saamelaisille ja kveeneille.

Toinen tärkeä dokumentti on korvauksista vuonna 2005 annettu komiteanmietintö *Innst. S. nr. 152 (2004–2005)*. *Innstilling fra justiskomiteen om erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningsskadelidende samer og kvener*. Suomennettuna se on Komiteanmietintö nro 152 (2004–2005). Oikeuskomitean mietintö korvausjärjestelyistä sotalapsille ja korvausjärjestelyistä kiertolaisille/tattareille ja iäkkäille koulunkäyntiä vaille jääneille saamelaisille ja kveeneille.

Lisäksi olen käyttänyt lähteenä kahta suurkäräjäesitystä (Stortingsproposisjon eli *St.prp.*), joissa selvitetään korvaushakemusten käsittelyn etenemistä ja korvausten maksamista valtionkassasta. Ensimmäinen on *St.prp. nr. 65 (2006–2007)*. *Rettfjerdsvederlag frå statskassa (Om Stortinget si rettfjerdsvederlagsordning, arbeidet i rettfjerdsvederlagsutvala m.m.)* eli Suurkäräjäesitys nro 65 (2006–2007). Oikeudenmukaisuuskorvaukset valtionkassasta (Suurkäräjien oikeudenmukaisuuskorvausjärjestelystä, työstä oikeudenmukaisuuskorvausvaliokunnassa ym.). Toinen esitys on *St.prp. nr. 12 (2008–2009)*. *Rettfjerdsvederlag frå statskassa (Arbeidet i rettfjerdsvederlagsutvala i 2007 mv.)* eli Suurkäräjäesitys nro 12 (2008–2009). Oikeudenmukaisuuskorvaukset valtionkassasta (Työ oikeudenmukaisuuskorvausvaliokunnassa vuonna 2007 ym.).

Hyvityskorvaushakemusten käsittelyä ja korvausten maksamista käsitellään myös valiokunnan laatimissa vuosiraporteissa ja niihin perustuvissa komiteanmietinnöissä. Toukokuussa 2009 valmistui *Dokument nr. 20 (2008–2009)*. *Årsrapport til Stortinget fra Stortingets billighetserstatningsutvalg* eli Dokumentti nro 20 (2008–2009). Suurkäräjien hyvityskorvausvaliokunnan vuosiraportti suurkäräjille. Siihen perustuva komiteanmietintö valmistui joulukuussa 2009: *Innst. 63 S (2009-2010)* *Innstilling til Stortinget fra justiskomiteen* eli Komiteanmietintö 63 S (2009-2010). Oikeuskomitean mietintö suurkäräjille.

Tuoreimpia käytettävissäni olleita lähteitä ovat huhtikuussa 2010 valmistunut Suurkäräjien hyvityskorvausvaliokunnan vuosiraportti suurkäräjille eli *Dokument 19 S (2009-2010)*. *Årsrapport til Stortinget fra Stortingets utvalg for rettfjerdvederlag*. Siihen perustuva komiteanmietintö valmistui kesäkuussa 2010: *Innst. 313 S (2009-2010)* *Innstilling til Stortinget fra justiskomiteen* eli Komiteanmietintö 313 S (2009-2010). Oikeuskomitean mietintö suurkäräjille.

Suurkäräjäkeskustelut

Korvauskysymyksistä on käyty ainakin kaksi keskustelua suurkäräjillä (vrt. eduskuntakeskustelut). 12. joulukuuta 1996 käydyn keskustelun aiheena oli tuolloin

vasta suunnitteilla ollut hyvityskorvausjärjestelmä. Keskustelun pohjana oli korvauksia käsittelevä komiteanmietintö *Innst. S. nr. 75 (1996–1997)*. *Innstilling fra justiskomiteen om billighetserstatninger av statskassen* eli Oikeuskomitean mietintö valtionkassasta maksettavista hyvityskorvauksista. Tuolloin suurkäräjillä keskusteltiin jokseenkin lyhyesti muutamista hyvityskorvauksiin liittyvistä seikoista sekä siitä, olisiko kiertolaisille eli tattareille maksettava korvauksia sen vuoksi, ettei heillä ole ollut mahdollisuutta käydä koulua muiden norjalaisten tavoin. Viitataan tähän keskusteluun muutamissa kohdissa. (Stortinget. Møte torsdag... 1996.)

Tämän tutkimuksen kannalta keskeinen suurkäräjäkeskuselu käytiin 4. huhtikuuta 2005, jolloin tehtiin päätös uudesta hyvityskorvausjärjestelmästä. Keskustelun pohjana oli tuolloin juuri valmistunut komiteanmietintö *Innst. S. nr. 152 (2004–2005)*, jonka olen jo maininnut ylempänä. Keskustelu kokonaisuudessaan on tämän tutkielman kuudennen luvun aiheena. (Stortinget. Møte mandag... 2005.)

Molemmat keskustelut löytyvät kokonaisuudessaan suurkäräjien verkkosivuilta, josta olen kopioinut ne käyttööni. Kaikki norjankielisistä lähteistä – yhtä lailla viranomaisten dokumenteista, poliittisista keskusteluista kuin muistakin lähteistä – tehdyt suomennokset ovat minun kääntämiäni.

Sanomalehti- ja internetkirjoitukset

Käytän lisäaineistona mediasta löytyviä kirjoituksia soveltuvilta osin. Olen hakenut koulunkäyntikorvauksia käsitteleviä uutisia ja kirjoituksia sekä lehtien että Norjan yleisradion digitaalisista arkistoista. Löytyneet artikkelit käsittelevät enimmäkseen koulunkäyntikorvauksia ajaneiden yhdistysten toimintaa, virkamiesten lausuntoja, hakemusten käsittelyn etenemistä ministeriössä ja korvausten maksamisen edistymistä.

Tutkimuksen rakenne

Tämän ensimmäisen luvun jälkeen tutkimus jakaantuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa (toinen, kolmas ja neljäs luku) rakennan historiallisen taustan pohjoisten vähemmistöjen koulunkäynnille norjalaisessa yhteiskunnassa. Toisessa osassa (viides, kuudes ja seitsemäs luku) esittelen kysymyksen puutteelliseksi jääneestä koulunkäynnistä sekä siihen liittyvistä korvauksista osana laajempaa hyvityskorvausjärjestelmää. Lisäksi pohdin hyvitysten, korvausten ja anteeksi-pyyntöjen merkitystä hieman laajemmin.

Toisessa luvussa esitän pääpiirteissään kansallisuusaatteen synnyn ja norjalaisen kansallisvaltiokehityksen 1800-luvulta lähtien sekä sen vaikutuksen

saamelaisten ja suomenkielisen väestön asemaan. Käyn läpi kansanopetuksen järjestämisen varhaisvaiheet ja kansakoululaitoksen kehittymisen kansallisvaltion osana. Tärkeä kysymys on se, minkälaista kielipolitiikkaa harjoitettiin eli millä tavoin vähemmistöt kytkettiin osaksi ns. suurta kansallista kertomusta. Tässä prosessissa saamelaisista ja suomenkielisistä maahanmuuttajista tehtiin Norjan kansalaisia. Esittelen kansallisvaltion koulutusideologiaa ja –politiikkaa 1800-luvun loppupuolelta 1900-luvun alkupuolelle. Tuolloin yksikielisyyttä korostavan ideologian mukaisesti norjalaistamispolitiikka johti siihen, että saame ja suomi väistyivät kouluopetuksesta vuosikymmeniksi. Muutaman sukupolven aikana tapahtunut kielenvaihto saamesta ja suomesta norjaan on tapahtunut tosiasia. Toinen maailmansota saksalais miehityksineen vaikeutti kaikkien koulunkäyntiä.

Kolmannessa luvussa kuvaan pohjoisnorjalaista koulunkäyntiä sodan jälkeisenä jälleenrakennuskautena. Lisäksi luon lyhyen katsauksen saamelaisten ja ruijansuomalaisten tilanteeseen. Saamelaisasioita kohtaan alettiin osoittaa orastavaa kiinnostusta jo pian sodan jälkeen, ja ensimmäiset järjestöt perustettiin tuolloin. Suomalaislähtöistä väestöä pidettiin lähinnä assimiloituneena, eikä heihin kiinnitetty valtiiovallan taholta erityisempää huomiota.

Neljännessä luvussa luonnehdin 1970- ja 1980-luvulla tapahtunutta suurta vähemmistöpoliittista murrosta, joka oli tuolloisen maailmanlaajuisen etnisen ”heräämisen” seurausta. Samaan aikaan myös hyvinvointivaltiokehitys vauhdittui. Suurten kansallisten yhtenäiskertomusten purkautuessa ja kulttuurisen monimuotoisuuden tullessa paremmin näkyviin, ovat erilaiset etniset vähemmistöt ja muut ryhmittymät halunneet saada oman äänensä kuuluviin ja tehdä oman historiansa tunnetuksi. Tässä luvussa esittelen pääpiirteissään saamen ja suomenkielen nykyistä asemaa kouluopetuksessa, saamelaisten ja kveenien identiteettipoliittista toimintaa sekä viime vuosikymmeninä tapahtuneita vähemmistölainsäädännön muutoksia.

Viidennessä luvussa käsittelen koulunkäyntikorvauksia sekä niihin liittyviä kysymyksiä, näkökulmia ja poliittista päätöksentekoprosessia ennen kaikkea virallisten dokumenttien pohjalta. Esittelen myös koulunkäyntikorvauksia ajavien saamelaisjärjestöjen toimintaa ja varhaisia korvausvaatimuksia. Vuonna 2004 valmistunutta esitystä uudeksi hyvityskorvausjärjestelmäksi käsittelen erityisesti saamelaisille ja kveeneille maksettavien koulunkäyntikorvausten osalta.

Kuudes luku on oma kokonaisuutensa, jonka aineistona on vuonna 2005 suurkäräjillä käyty keskustelu hyvityskorvauksista. Tarkastelen keskustelua omana genrenään, lajityyppinään, jota on mahdollista analysoida diskurssianalyysin keinoin. Etsin poliittisesta puheesta erilaisia diskursseja ja puhetapoja, joita luonnehdin aineistosta valitsemieni esimerkkien avulla. Suurkäräjäpuhe voidaan luonnehtia sekä hyvinvointivaltio- että oikeudenmukaisuusdiskurssiksi, josta on erotettavissa mm. demokratiapuhetta, vastuu- ja velvollisuuspuhetta, uhripuhetta

ja anteeksipyyntöpuhetta. Puheita voidaan myös tarkastella joko hallintopuheenvuoroina tai poliittisina puheenvuoroina. Jälkimmäisistä löytyy sekä poliittisesti korrektia puhetta että henkilökohtaisia narratiiveja, tarinoita.

Seitsemännessä luvussa vedän langat yhteen ja tarkastelen koulunkäyntikorvauskysymystä mahdollisimman monesta näkökulmasta. Mistä kaikesta näissä korvauksissa on kysymys? Ensimmäisenä otan pohdittavaksi koulutuksen merkityksen hyvinvointivaltiossa. Koulutus on toiminut inklusion välineenä ja kasvattanut kansalaisia, joille hyvinvointivaltio on antanut mahdollisuuden monenlaiseen koulutushyvään. Samalla se on myös toiminut eksklusion välineenä ja tuottanut – osittain tahtomattaankin – koulutuksen ulkopuolelle ja mahdollisesti syrjäytymisvaaraan jääneitä kansalaisia. Tässä yhteydessä otan esille myös kysymyksen koulutussukupolvista, sillä koulutuksen merkitys on eri sukupolville erilainen.

Pohdin myös historiallisen syyllisyyden kysymystä. Voidaanko kollektiivisesta syyllisyydestä puhua? Voidaanko aikaisemmin koettua epäoikeudenmukaisuutta tai vääryyttä ylipäätään korvata? Mitä symboliset hyvitykset ja korvaukset merkitsevät? Entä mikä merkitys on poliittisilla anteeksipyynnöillä, jotka ovat huimasti lisääntyneet 2000-luvun alusta lähtien? Nämä kysymykset ovat sekä hankalia että kiinnostavia. Tässä luvussa otan esille myös norjalaisiin hyvityskorvauksiin liittyviä ongelmia ja kritiikkiä, jota tutkijat ovat esittäneet.

Lopuksi käsittelen vielä koulunkäyntikorvauksia ennakkotapauksina. Korvaukset vajavaiseksi jääneestä koulutuksesta eivät rajoitu pelkästään iäkkäille saamelaisille ja kveeneille myönnettäviin hyvityksiin, vaan vastaavia menetyksiä koetaan myös nyky-yhteiskunnassa. Yksi esimerkki ennakkotapauksesta on pakistanilaisen maahanmuuttajan saama korvaus koulunkäyntimenetyksistä. Hänen koulunsa jäi käytännöllisesti katsoen kokonaan käymättä 1970-luvulla siitä syystä, että maahanmuuttajalasten koulunkäyntiä ei ollut järjestetty kunnolla. Ennakkotapaukset antavat esimakua siitä, mihin suuntaan korvauskysymykset ovat mahdollisesti kehittymässä. Viimeisen luvun lopussa käänän katseen hetkeksi omaan yhteiskuntaamme ja pohdin anteeksipyyntöjä ja hyvityksiä suomalaisesta näkökulmasta.

1 OSA

Koulunkäyntikorvausten historiallinen tausta

2

Kansakunnan kehitys 1800-luvulta 1940-luvulle

”Nationalism is not the awakening
of nations to selfconsciousness:
it invents nations where they do not exist.”
(Gellner 1964, 168)

Tässä luvussa on tarkoitukseni esittää muutamalla – riittävän tarkalla mutta silti liikoihin yksityiskohtiin takertumattomalla – vedolla Norjan kansakunnan syntyvaiheiden pääpiirteet pohjoisen alueen väestönkehityksen osalta. Nämä tiedot tarvitaan, jotta voidaan nähdä minkälaisen historiallisen prosessin kautta Jäämeren rannan tuntematon maanosa, *Terra Incognita*, on kehittynyt nykyisenlaiseksi moderniksi kansallis- ja hyvinvointivaltio Norjaksi, jonka pohjoisalueiden väestöpohja on monietninen.

Nuoren kansallisvaltion suuressa kansallisessa kertomuksessa on koululaitoksella ollut suuri merkitys kansalaiseksi kasvattamisella. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa pohjoisia vähemmistöjä kohtaan suunnatut kielipoliittiset ratkaisut vaikuttivat siihen, minkälaiseksi saamen- ja suomenkielisen väestön asema kehittyi ja mitä mahdollisuuksia heillä oli oppia lukemaan ja kirjoittamaan äidinkieltään. Silloisten päämäärien mukaisesti kaikki kansalaiset kasvatettiin norjankielisiksi, eikä vähemmistökielillä ollut sijaa kouluopetuksessa. Sittemmin kyseistä kielipolitiikkaa on kritisoitu voimakkaasti. Uusinta vaihetta elämme nyt, kun on alettu keskustella koulunkäyntiin liittyvistä menetyksistä ja niiden mahdollisesta korvaamisesta.

Pohjoisten alueiden väestönkehitys

Ruijaa on vanhastaan sanottu ”kolmen heimon kohtaamisen” alueeksi, millä tarkoitetaan sen erityisluonnetta saamelaisen, norjalaisen ja suomenkielisen väestön (kveenien) kohtaamispaikkana ja asuinseutuna. Käsite vakiintui kuvaamaan väestörakennetta 1900-luvun alkupuolella, kun Carl Schøyen julkaisi vuonna 1918 pohjoisia väestöoloja kuvaavan teoksensa *Tre stammers møte*. Edelleenkin ”kolmeen heimoon” viitataan toistuvasti erilaisten seminaarien, konferenssien ja tutkimusten nimissä (esimerkiksi Bjørklund 1978; Antonsen 1993) samalla kun Schøyenin alkuperäisteos on tutkijoiden kiinnostuksen kohteena. Teosta on tosin myös kritisoitu siitä, että etnisten ryhmittymien väliset suhteet esitetään hyvin idealistisessa ja romanttisessa sävyssä.

Norja oli noin neljänsadan vuoden ajan osa Tanskaa aina 1800-luvun alkupuolelle saakka. Hallinnollinen tilanne muuttui Norjassa ja Suomessa samoihin aikoihin. Kun Suomesta tuli Venäjän autonominen osa Suomen sodan (1808–09) seurauksena, johtivat Napoleonin sodat puolestaan siihen, että Tanska luopui Norjasta Kielin rauhassa vuonna 1814. Tuolloin Norja liitettiin Ruotsiin suurvaltojen välisellä sopimuksella korvauksena menetetyistä Suomesta. Samana vuonna 1814 Norja sai oman perustuslain, jossa se julistettiin vapaaksi ja jakamattomaksi valtakunnaksi, vaikkakin se muodosti unionissa Ruotsin kanssa yhdistyneen kunin-gaskunnan aina itsenäistymisvuoteen 1905 saakka (Eriksen & Niemi 1981, 26).

Saamelaiset ovat pohjoisten alueiden ikimuistoista alkuperäisväestöä, minkä lisäksi Tanska-Norjan unionin aikana Jäämeren rannikolle saapui jonkin verran tanskalaisia ja norjalaisia virkamiehiä, kauppiaita ja kalastajia. Uudisasukkaina alkoi tulla myös norjalaisia talonpoikia, joita houkuteltiin 1700-luvun lopulta lähtien maan eteläosien runsasväkisiltä alueilta pohjoisiin laaksoihin aina itäisintä Paatsjokea myöten. Heidän lisäksi läntiseen Ruijaan tuli jo 1700-luvulla myös suomenkielisiä muuttajia. Alkuvaiheessa oli kyse vain muutamista kymmenistä sinne tänne vuononpohjukoihin asettuneista tulokkaista, mutta vähitellen 1700-luvun aikana Pohjois-Tromsiin ja Alattioon syntyi selvät suomalaisasutuksen keskukset. Vuoden 1801 väestönlaskentatietojen mukaan Pohjois-Norjassa asui ainakin 126 suomenkielistä perhettä eli 773 henkeä, joista suurin osa oli lähtöisin Tornionlaaksosta (Jokipii 1982, 33–35). Laskentaperusteet ovat tosin vaihdelleet huomattavasti eri aikakausina, joten tiedot eivät välttämättä anna tarkkaa kuvaa eri väestöryhmien lukumäärästä.

1800-luvun aikana Pohjois-Norjan asukasmäärä kasvoi huomattavasti ja saamelaisten rinnalle tuli yhä enemmän sekä norjan- että suomenkielisiä uudisasukkaita. Etelä-Norjasta tuli edelleen mm. maaseudun liikaväestöä ennen kuin vuoden 1870 tienoilla alkanut suuri Amerikan siirtolaisuus houkutteli lähtijöitä suoraan Atlantin toiselle puolelle. Ruija tarjosi tuossa vaiheessa tulokkaille elannon mm. kalastuksessa, joka kehittyi 1800-luvun aikana suurkalastukseksi

niin menetelmiltään kuin markkinoiltaankin. 1800-luvun väestönkasvu oli kaiken kaikkiaan suotuisaa; elinolojen kohentuminen näkyi myös lisääntyneenä syntyvyytenä ja alentuneena kuolleisuutena. (Niemi 1978, 151–155; Jokipii 1982, 40–41.)

Suomenkieliset maahanmuuttajat

Norjalaismuuton rinnalla lisääntyi myös suomenkielisten uudisasukkaiden maahanmuutto. Pohjois-Ruotsista ja -Suomesta heitä oli tullut jo 1700-luvulla, vaikka määrät olivat alkuvaiheessa melko vähäiset. Lisäksi pohjoisilla alueilla oli vanhas-taan paljon ns. sesonkivaellusta; Pohjois-Suomesta käytiin Jäämerellä kalastukses-sa ja palattiin taas kotiseudulle. Varhaisimmasta asutushistoriasta tiedetään, että viranomaiset suhtautuivat tulokkaisiin suopeasti 1700-luvulla. Maataviljelevien uudisasukkaiden tuloa pidettiin myönteisenä seikkana, koska heidän avullaan toivottiin voitavan monipuolistaa Pohjois-Norjan elinkeinorakennetta, joka keskittyi lähinnä kalastukseen. Rannikolle toivottiin kiinteää maatalousväestöä, joka olisi sidoksissa maahan lujemmin kuin kalastajat tai paikalliset saamelaiset. Suomenkielisiä tulijoita pidettiin ahkerana ja kunnollisena väestöosana, mutta suosioon vaikuttivat lähinnä kansantaloudelliset ja poliittiset syyt. (Niemi 1978, 148; Saressalo 1982, 118–119.)

1800-luvulla muutto lisääntyi voimakkaasti monista eri syistä. Pohjois-Suomen väestö kasvoi tuolloin ennätyksellisesti, maatalous oli pysähtynyttä, eivätkä sivuelinkeinotkaan tuottaneet tarpeeksi väestön elättämiseksi. Elinolojen vaikeutuminen sai ihmiset hakeutumaan kohti Jäämeren rantaan; sesonkivaelluk-siin oli totuttu ja muut kulkijat kertoivat Ruijan tarjoamista mahdollisuuksista. Joidenkin lähtijöiden alttiutta lisäsivät henkilökohtaiset syyt. Suuret nälkävuodet 1860-luvun puolivälin jälkeen antoivat lopullisen sysäyksen lähtöön.

Yksi vetonaula oli kuparikaivoksen perustaminen vuonna 1825 Kaavuonoon (Kåfjord), yhteen Alattionvuonon haaroista. Kaivostoiminta laajeni ja kehittyi niin nopeasti, että parhaana aikana Kaavuono oli kaikkia Ruijan kaupunkeja –Hammerfestia, Tromssaa (Tromsø), Vuoreijaa (Vardø) ja Vesisaarta (Vadsø) – suurempi.³ Vuonna 1855 siellä oli lähes 800 henkeä, joista yli puolet suomalaisia. Heistä suurin osa oli kouluttamattomia ruumiillisen työn tekijöitä, jotka sosiaalisesti olivat englantilaisen johtoportaan ja norjalais-ruotsalaisten kaivosammattilaisten alapuolella. Huippukauden jälkeen toimintaedellytykset heikentyivät ja kaivos lakkautettiin kannattamattomana vuonna 1878. Suomalaisista osa muutti Varanginvuonolle, osa suoraan Amerikkaan. (Jokipii 1982, 36–38.)

Vuosina 1830–1880 suomalaismuutto sai melkein pä kansainvaelluksen luon-teen samalla kun muuttoaalto kääntyi kohti Varanginvuonon aluetta itäisessä Ruijassa. Vuoden 1845 väestölaskutiedot kertovat Vesisaarella ja ympäristössä

asuneen parisataa suomenkielistä asukasta, mutta vuonna 1885 heitä oli reilusti pari tuhatta, yli puolet alueen koko väestöstä. Heidän määränsä kasvoi muutamassa vuosikymmenessä yli kymmenkertaiseksi. Tästä syystä Vesisaari saikin ”suomalaisten pääkaupungin” nimityksen, joka on edelleen, toista sataa vuotta myöhemmin käytössä. Toiseksi suurinta suomalaismuutto oli Varanginvuonon vastakkaiselle rannalle, jossa Etelä-Varangin suomenkielisten asukkaiden määrä oli yli 40 % väestöstä. (Niemi 1977, 21–31; Niemi 1978, 148–151.)

Vuonna 1875 Ruijassa asuvista oli Suomessa syntyneitä reilut 2500 henkeä, ja Norjassa syntyneet lapset mukaan luettuina oli suomenkielistä väestöä lähes 6400 henkeä. Mauno Jokipii on luonnehtinut näitä lukuja siten, että vuonna 1875 vielä lähes joka toinen ruijansuomalainen oli itse saapunut maahan, vuonna 1890 joka kolmas, kun taas vuoden 1910 laskennassa vain joka viides oli syntynyt Suomen puolella. (Jokipii 1982, 55–56.)

1800-luvun loppuun mennessä suomenkielisen väestön määrä oli kymmenkertaistunut vuosisadan alkuun verrattuna, sillä kaikkiaan heitä arvioitiin olevan noin 6400–7300 henkilöä. Tosin tuon ajan tilastotiedot vaihtelevat. Muutto loppui 1890–1900 tienoilla käytännössä kokonaan ja 1900-luvun alussa enää ainoastaan muutamia yksittäisiä henkilöitä saapui vielä sinne tänne. Muuton nopeaan loppumiseen vaikuttivat samanaikaisesti monet syyt. Yhtenä oli metsäteollisuuden alkaminen Suomessa. Savotat tarjosivat työtä niille pohjoissuomalaisille, jotka muuten olisivat lähteneet ainakin sesonkikalastukseen Norjan puolelle. Tämän lisäksi täydessä vauhdissa ollut Amerikan siirtolaisuus houkutteli väkeä lähtemään suoraan Atlantin taakse. Toisaalta Ruijan kalastuksessa tapahtui viime vuosisadan lopussa muutoksia, joiden seurauksena kalastus ammattimaistui ja rannikon kalastajatalonpoikien ansiomahdollisuudet pienenivät. Tärkeä syy oli se, että Norjan lainsäädäntö muuttui, minkä seurauksena norjaa taitamattomien ulkomaalaisten oli vaikeaa saada kansalaisuutta, harjoittaa kalastusta tai hankkia maata. (Qvigstad 1921, 48–65; Niemi 1977, 52–73, 88–93; Niemi 1978, 152–155; Jokipii 1982, 48–53.)

Yhden kielen ja kulttuurin kansallinen projekti

Koko 1800-luku oli Norjassa kansallisromantiikan värittämää, kasvavan kansallisuusaatteen aikaa kuten Suomessakin. Erityisesti vuoden 1848 jälkeen alettiin kehittää kansallisvaltioideaa, jossa puhtaimmillaan esitettiin ajatus ns. ”yhden kansan, yhden kielen ja yhden kulttuurin” valtiosta. Tärkeäksi tehtäväksi tuli kansakunnan, norjalaisen kansan, luominen erotukseksi ruotsalaisista. Tätä jatkui siihen saakka kunnes unioni Ruotsin kanssa purkautui Norjan itsenäistyessä vuonna 1905. Erityisen haasteelliseksi tehtävä muodostui maan pohjoisosissa kulttuurisen ja etnisen moninaisuuden vuoksi. Laajalla alueella asui hajanaisesti

kolmen heimon tai kansan väkeä: saamelaisia, norjalaisia ja suomenkielistä väestöä, useimmat tiiviisti omilla asuinalueillaan.

Norjalaisen kansakunnan rakentamista voidaan pitää esimerkkinä Benedict Andersonin näkemyksestä, jonka mukaan kansakunnat ovat kuviteltuja yhteisöjä. Uusilla tulevilla kansakunnilla on pyrkimys konstruoida valtioita, jotka olisivat yhdentyneitä sekä etnisesti että uskonnollisesti, sekä luoda poliittisia kokonaisuuksia homogeenisten kulttuuri-identiteettien ympärille. Tällä tavoin tiettyä kansakunnan synnyn aikakautena luodaan ideologisia konstruktioita, joissa tuotetaan merkityksiä kansasta, muodostetaan mielikuvia menneisyydestä ja nykyisyydestä. Näin luodaan kansallista kulttuuria, johon voidaan identifioitua. (Anderson 2007.)

Tanska-Norjan unionin purkautuessa oli tanska norjalaisten kirjakielenä, joten vuoden 1814 perustuslaki kirjoitettiin tanskaksi. Yläluokka puhui lähinnä tanskaa, kansa erilaisia murteita. Kansallisuusaatteen keskeinen kysymys omasta kielestä puhkesi 1830-luvulla kieliriidaksi, joka kesti koko 1800-luvun ajan. Kiistaa käytiin siitä, pitäisikö norjalaisten kieleksi valita tanska, vai pitäisikö tanskan kirjakieltä alkaa norjalaistaa, vai luotaisiinko kokonaan uusi norjan murteille perustuva kieli. Kansanopetuksen lisääntyessä tanskan kirjakielestä tuli pedagoginen ongelma, koska se oli vierasta murteita puhuvalle kansalle. 1850-luvulta lähtien tanskan kilpailijaksi nousi murteille perustuva kieli eli *landsmål*, jota Ivar Aasen alkoi kehittää. Sen rinnalla kehitettiin norjalaistettua tanskaa, jota nimenä oli *riksmålet*. Molemmat kielet ovat olleet Norjan virallisia kirjakieliä vuodesta 1885 lähtien. Vuonna 1929 tapahtuneen nimenmuutoksen jälkeen riksmålistä tuli *bokmål* ja landsmålistä *nynorsk*. (Torp, Dahl & Lundebj 1991, 86, 90, 97–109.)

Sen lisäksi että keskustelua käytiin norjan kielestä ja sen asemasta, nousi polttopisteeseen kysymys pohjoisessa asuvista saamelaisista ja suomenkielisestä väestöstä. Vaikka uudisasukkaat olivat aikanaan toivottu väestönlisä pohjoisilla rannoilla, alkoi virallinen ja yleinen asennoituminen muuttua negatiivisemmaksi 1800-luvun puolivälin jälkeen. Kveeneistä, kuten norjalaiset heitä kutsuivat, tuli saamelaisten ohella väestöpoliittinen ongelma; he olivat norjalaisessa yhteiskunnassa vieras väestönosa, ”fremmede nasjoner”, kuten monessa aikalaiskirjoituksessa on mainittu.

Saamelaisten vapaata liikkumista pohjoisella tunturialueella rajoitettiin 1800-luvun puolivälissä. He olivat vanhastaan kulkeneet sesongeittain valtioiden rajojen yli sisämaan talvilaitumilta rannikon kesälaitumille, mutta vapaa laidunnus-oikeus yli valtiollisten rajojen päättyi vuonna 1852, kun Venäjä sanoi irti sata vuotta voimassa olleen ns. lappalaiskodisiilin. Tämä päätös vaikutti osaltaan saamelaisten ”kansalaistumiseen” omien valtioidensa sisällä (Lehtola 1997, 36–37).

Norjalaistamispaineita kohdistui suomenkieliseen väestöön vielä enemmän kuin saamelaisiin, mikä johtui siitä, että samaan aikaan puhaltelivat kansallisromanttiset ja nationalistiset tuulet Suomen puolella. Fennomaaneja kiinnosti myös Ruijassa asuvan ”heimokansan” kohtalo, varsinkin kun suomalaisten muutto

oli tuolloin huipussaan. Kuten tiedetään, asettuivat uudet tulokkaat suurimmaksi osaksi maanmiestensä asuttamiin kyliin ja kaupunginosiin Varanginvuonon rannoille Itä-Ruijaan. Suomen kielellä selviytyi siis hyvin, eikä tarvetta norjan kielen oppimiseen ollut pitkiin aikoihin. Näiden täysin suomenkielisten kyläyhteisöjen kasvaminen itäisillä raja-alueilla huolestutti norjalaisviranomaisia enemmän kuin kylien asukkaat itse koskaan osasivat aavistaa, on myöhemmin todettu. Suomalaisvaaran taustalla näkyivät ennen kaikkea ulko- ja turvallisuuspoliittiset syyt. Aiemmin ystävällistä Venäjän politiikkaa harjoittanut Ruotsi-Norja pelkäsi jo Krimin sodan aikana Venäjän hankkivan Ruijasta jäättömiä satamia, joten se liittyi läntiseen puolustusliittoon Venäjää vastaan vuonna 1855. Norjassa Suomea pidettiin Venäjän seurailijana, ja Ruijaan muuttanut väestö nähtiin yhtä paljon Venäjän kuin Suomenkin alamaisina. Tämä uhka vaikutti Norjan vähemmistöpolitiikkaan pohjoisessa 1870-luvulta lähtien. (Eriksen & Niemi 1981, 94–95.)

Pohjoiset alueet olivat pääkaupungista ja hallinnon keskuksista kaukana ja vaikeakulkuisten seutujen takana, joten ne pyrittiin liittämään tiukemmin Norjan valtakuntaan monin erilaisin toimin. Esimerkiksi vuoden 1870 jälkeen alettiin parantaa pienten saamelais- ja suomalaiskylien yhteyksiä muuhun maahan, jotta ne eivät olisi niin eristyneinä oman kielensä ja kulttuurinsa parissa. Tämä tapahtui liikenneyhteyksiä kehittämällä ja maanteitä rakentamalla valtakunnan sisällä. Sen sijaan Suomeen suuntautuneita tiehankkeita jarrutettiin; Norja vastusti mm. Norjan ja Suomen välisen valtatie rakentamista. Maan pohjoisille reuna-alueille haluttiin myös lisää aitonorjalaista väestöä, joten tienrakennustöihin tulleille etelänorjalaisille tarjottiin mahdollisuuksia hankkia maata ja jäädä tilallisiksi pohjoiseen. Kansakunnan rakentamista tuettiin monin tavoin lainsäädännön keinoin; kalastuslainsäädäntö kutisti ulkomaalaisten mahdollisuuksia, ja kansalaislaki vuonna 1888 vahvisti vaatimuksia Norjan kansalaisuudesta. Norjan kielen osaamisesta tuli eräänlainen pakote siinäkin mielessä, että vuodesta 1895 lähtien oli osattava norjaa kansalaisuuden saamiseksi, eikä maata voinut ostaa ilman Norjan kansalaisuutta. Vuonna 1902 säädetyssä maanmyyntilaissa oli kieltä myydä maata norjaa taitamattomille henkilöille; lain mukaan maata omistavan henkilön piti osata puhua, lukea ja kirjoittaa norjaa sekä käyttää sitä päivittäin. Asteittaisilla lainsäädännön muutoksilla olot järjestettiin vähitellen sellaisiksi, että maassa ei voinut elää muuten kuin norjankielisenä norjalaisena. (Eriksen & Niemi 1981, 70–80; Ryymin 2005, 60–62.)

Kun valtakunnallisten yleisradiolähetysten aika koitti 1930-luvun alkupuolella, perustettiin heti Oslon jälkeen iso radioasema itäisimpään Ruijaan Vesisaareen. Tässäkin oli kyse myös kansakunnan rakentamisesta, sillä uusilla radiolähetyksillä saatiin saamelaiset ja suomenkielinen väestö paremmin norjan kielen piiriin. (Jensen 1991, 28.)

Kansallisuusaatteen mukaisesti päämääränä oli siis norjaa puhuvien norjalaisten valtio, joten saamen ja suomen kieli ja kulttuuri piti syrjäyttää huonosti

ideologiaan sopivina. 1800-luvun jälkipuoliskolla samanlaiset yhden kielen ja kulttuurin asenteet olivat vallalla muuallakin, missä valtioilla oli tarve saada vähemmistöt assimiloitua. Vastaavassa tilanteessa olivat esim. flaamilaiset Belgiassa ja sloveenit Italiassa Triesten alueella. Saksassa oli saksalaistamisprosessi eli "Germanisierung", ja Yhdysvalloissa "Americanization". (Niemi 1994, 20; Ryymin 2005, 60–61.)

Koululaitoksen kehittymisellä oli oma ratkaisevan tärkeä roolinsa kansakunnan rakentamisessa. Seuraavassa alaluvussa palaan ensin ajassa taaksepäin aina kansanopetuksen alkuvaiheisiin 1700-luvulle.

Kansanopetuksen varhaisvaiheet

Kansanopetuksen järjestäminen oli käytännössä hyvin ongelmallista laajalla, harvaanasutulla ja ilmastoltaan ankaralla arktisella alueella, jossa iso osa väestöstä oli paimentolaiselämää viettäviä saamelaisia. Vaikka Tanskassa oli annettu ensimmäinen määräys niin sanotun rahvaankoulun, *allmueskolen*, järjestämisestä jo vuonna 1739, ei tämä kuitenkaan tuossa vaiheessa koskenut valtakunnan äärimmäisiä pohjoisosia.

Kööpenhaminasta oli pitkä matka Jäämeren rannalle ja Ruijan tuntureille, ja alue nähtiin tavallaan Tanskan koloniana. Tästä osoituksena oli muun muassa se, että Kööpenhaminassa perustettiin vuonna 1714 Lähetyskollegio, *Misjonskollegium*, jonka tarkoituksena oli tehdä lähetystyötä Tanskan kolonioissa Intiassa, Grönlannissa ja Ruijassa. Kollegion johtoon valittiin pappi Thomas von Westen (1682–1727), jonka tehtäväksi tuli kristinuskon opettaminen pohjoisessa. Papit ja saarnaajat piti lähettää saamelaisten pariin; heidän oli määrä pitää rippikoulua ja opettaa samalla luku- sekä kirjoitustaitoa. Yhtenä päämääränä oli myös saamelaisten integroiminen valtioon.

Thomas von Westen perusti vuonna 1717 Trondheimiin erityisen koulun, *Seminarium Scholasticumin*, jossa koulutettiin saamelaisalueelle lähetettäviä opettajia ja lähetystyöntekijöitä. Oppilaisiksi otettiin myös saamelaisia. Varhaisvaiheista saakka teologit keskustelivat siitä, pitäisikö lähetystyön ja koulukielen olla norjaa, tanskaa vai saamea. Osa kirkonmiehistä kannatti saamelaisten opettamista heidän omalla kielellään, osa puolestaan kannatti tanskaksi tai norjaksi opettamista, jotta saamelaiset oppisivat mahdollisimman nopeasti maan kielen. Papiston keskinäiset erimielisyydet tulivat sittemmin jatkumaan seuraavien kahdensadan vuoden ajan.

"Lappalaisten apostoliksi" nimitetty Thomas von Westen kannatti saamenkielistä opetusta kirkoissa ja kouluissa sekä halusi myös hankkia saamelaisille heidän kielellään kirjoitettuja aapisia ja oppikirjoja. Hänen kollegansa käänivätkin useita kirjoja ja osia raamatusta saameksi. Kuitenkin ainoastaan katekismus painettiin

kaksikielisenä (saame ja tanska) vuonna 1728. Uusintapainos otettiin vuonna 1757. (Dahl 1957, 3–5; Wikan 1989a, 6–7; Jensen 1991, 14–15.)

Ensimmäisen lähetysmatkansa von Westen teki saamelaisten pariin vuonna 1716. Hän raportoi havainnoistaan todeten pappien olevan tyytyväisiä siihen, että saamelaiset kastettiin, kävivät ehtoollisella, osoittivat hartautta ja maksoivat kirkolle, vaikkeivät kylläkään ymmärtäneet mitään siitä, mitä kirkossa saarnattiin tai veisattiin norjaksi. Tilanteen korjaamiseksi hän ehdotti saamenkielisten saarnaajien lähettämistä alueelle.

Seminarium Scholasticum lakkautettiin von Westenin kuoleman jälkeen vuonna 1727, ja lähetystyöntekijät saivat kehotuksen käyttää opetuskielenä ai-noastaan norjaa ja tanskaa. Tämä ei kuitenkaan tuottanut tuloksia, joten saamen käyttöön myönnyttiin jälleen. Seminaarikin perustettiin uudelleen vuonna 1752 *Seminarium Lapponicum* -nimellä. Sen esimieheksi ja saamen kielen opettajaksi nimitettiin teologi, kielentutkija Knud Leem, joka oli työskennellyt Ruijassa useita vuosia lähetystyöntekijänä ja pappina. Hän pystyi saarnaamaan saamen kielellä. Leemin ansioksi lasketaan saamen kirjakielen perustan luominen. Hän julkaisi muun muassa saamen kieliopin vuonna 1748, murre sanojen luettelon vuonna 1756, rukouskirjan vuonna 1763, ja ABC-kirjan sekä Lutherin pienen katekismuksen vuonna 1767. Leemin laatima suuri saamen kielen sanakirja julkaistiin hänen kuolemansa jälkeen 1770-luvulla. *Seminarium Lapponicum* lakkautettiin vuonna 1774, minkä jälkeen käännytystyötä saamelaisten parissa ei enää tehty. Samoihin aikoihin voitti jälleen kielellinen norjalaistamislinja. (Dahl 1957, 2–5; Wikan 1989a, 7–8.)

Suomenkielisten lasten opetuksesta ei ole paljoa tietoa 1700-luvulta, sillä kuten historioitsija Jens Petter Nielsen esittää, heitä on vaikea löytää 1700-luvun kouluhistoriallisista lähteistä. Ilmeisesti heitä opetettiin tuolloin yhdessä saamelaisten kanssa – sen vähän, mitä koulunkäyntiä tuolloin ylipäättään oli. On osoitettu, että monet suomenpuhujista osasivat myös saamea (Nielsen 1990, 274). Joitakin kirjallisia tietoja on kuitenkin olemassa. Esimerkiksi Alattiossa lähetystyössä olleen Morten Lundin tiedetään ehdottaneen vuonna 1727 parin ”kveenipojan kouluttamista suomenkielisten maanmiehiensä opettajaksi” siinä missä saamelaispoikia haluttiin kouluttaa saamelaisten opettajiksi. Ehdotus jäi toteutumatta, mutta sitä voidaan pitää merkinä siitä, että myös suomenkielisen väestön tarpeet oli huomattu. (Stockfleth 1848, 40; Qvigstad 1921, 14; Dahl 1957, 71; Nielsen 1990, 274.)

Lukuun ottamatta kirkon lähetystyöntekijöiden järjestämää opetusta, oli koulutilanne heikko pitkään 1800-luvulle. Useimmissa pitäjissä papit ja lukkarit pyrkivät pitämään kiertokoulua kulloistenkin mahdollisuuksien mukaan, mikä tarkoitti ehkä muutamaa päivää tai parhaimmillaankin muutamaa viikkoa vuodessa. Rippikoulussa opetettiin kristinuskoa, ja se mitä opittiin, oli kuten Wikan (1989a, 9) on todennut, suurimmaksi osaksi ulkolukua.

Kansanopetuksen kielikysymys

Opetuskielestä keskusteltiin kansanopetuksen alkuvaiheista saakka, ja mielipiteet vaihtelivat 1700-luvulta 1800-luvun puoliväliin aina sen mukaan, miten johtavat teologit kulloinkin suhtautuivat kielikysymykseen. Aluksi oli kyse ennen kaikkea saamenkielisestä opetuksesta, mutta sitä mukaa kuin suomenkielisen väestön määrä kasvoi, otettiin kantaa myös heidän lastensa opetuksen järjestämiseen.

Mielenkiintoinen ja varhainen koulukokeilu oli Kaavuonon kaivosyhdyskunnassa. Ajan oloihin nähden sikäläiset koulujärjestelyt olivat hyvätasoiset. Norjankielisen kansakoulun lisäksi paikkakunnalle oli perustettu kaivoksen johdon tuella suomalaisperheiden lapsia varten pienten lasten koulu, jossa tiedetään olleen suomea puhuva opettaja ainakin 1840-luvun alussa. (Jokipii 1982, 36–37.)

Vuoden 1827 uusi koululaki määritteli oppivelvollisuuden seitsemän vuoden iästä rippikouluun, ja koulua piti käydä kaksi kuukautta vuodessa. Ruijan oloissa näiden vaatimusten täyttäminen oli työlästä; yhtenä ongelmana oli luku- ja kirjoitustaitoisten opettajien löytäminen. Tämän vuoksi maan pohjoisosia varten päätettiin perustaa opettajaseminaari. Hanketta ajoi voimakkaasti vesisaarelainen pappi, suurkäräjämies ja koulupoliitikko P.V. Deinboll, jonka aloitteesta seminaari perustettiin vuonna 1826. Se toimi ensin Trondenesissa Lofoteilla, mistä se siirrettiin Tromssaan vuonna 1848. Toimintaperiaatteet olivat samanlaiset kuin edellisellä vuosisadalla toimineiden Seminarium Scholasticumin ja Seminarium Lapponicum; työtä jatkettiin von Westenin hengessä. Papiston johtaman kansanvalistustyön ideana oli käyttää opetukseen kansan omaa kieltä ja rekrytoida opettajia kansan parista, joten ”hyväpäisille saamelais- ja kveenipojille” tarjottiin vapaapaikkoja. Ensimmäisellä kaudella 1826–48 seminaariin otettiin Finnmarkun läänistä yhdeksän saamelaista, kuusi norjalaista ja yksi suomenkielinen oppilas. Saamea opetettiin myös niille norjalaisille, jotka suunnittelivat työskentelevänsä saamelaisalueilla. (Dahl 1957, 27–32; Wikan 1989a, 10; Jensen 1991, 17–19.)

Vesisaarella vuodesta 1825 työskennellyt pappi Nils Vibe Stockfleth on jäänyt historiaan Knud Leemin jälkeen saamen kielen toisena perustajana ja vähemmistökielisen kouluopetuksen vankkumattomana kannattajana. Stockfleth opetti saamea ja julkaisi saamenkielisen aapisen vuonna 1837. Seuraavana vuonna ilmestyivät saameksi muun muassa katekismus ja Matteuksen ja Markuksen evankeliumit. Uusi testamentti ja saamen kielioppi olivat vuorossa vuonna 1840, minkä jälkeen Stockfleth julkaisi vielä joukon uskonnollista kirjallisuutta 1850-luvulla. Vuodesta 1832 lähtien hän toimi Kristianian, nykyisen Oslon, yliopistossa saamen tutkijana ja opettajana. Lisäksi hän innostui opiskelemaan suomea niihin aikoihin, jolloin Vesisaaren seudulle muutti valtavasti suomenkielisiä uudisasukkaita. Stockfleth matkusti myös Suomessa kieliopintojensa vuoksi 1840-luvun alussa ja tapasi muun muassa Elias Lönnrotin. Kielikysymyksissä Stockfleth korosti saamen- ja suomenpuhujien tasavertaista kohtelua, kun taas hänen vastustajiensa

mielestä Pohjois-Ruotsista ja -Suomesta tulleille muuttajille ei tullut myöntää mitään kielellisiä erikoisoikeuksia. (Stockfleth 1860, 1–5; Dahl 1957, 33, 62–63; 73–87; Jensen 1991, 17–19.)

1800-luvun puolivälin tienoilla käytettiin opetuksen helpottamiseksi myös kaksikielisiä (norja-saame ja norja-suomi) oppikirjoja. Esimerkiksi Stockflethin oppilaan J.A. Friisin avustuksella julkaistiin vuonna 1867 suomalaiseen aapiseen perustuva suomen- ja norjankielinen aapinen. Lisäksi Suomesta hankittiin uskonnonopetusta varten muun muassa uusia testamentteja ja raamattuja. Kaksikieliset oppikirjat poistettiin kuitenkin käytöstä norjalaistamispolitiikan voimistuessa, eikä esimerkiksi jo valmiina ollutta suomen- ja norjankielistä oppi- ja lukukirjaa julkaistu enää vuonna 1879. Viimeinen käytössä ollut kaksikielinen teos oli vuonna 1884 julkaistu raamatunhistoria. (Friis 1880, 83; Dahl 1957, 190–198; Jokipii 1982, 57.)

1850-luvun koulu-uudistuksissa kirjattiin viralliseksi päämääräksi norjan kielen opettaminen, mutta apukielenä suotiin edelleenkin saamen ja suomen käyttö. Kielipolitiikka alkoi jyrkentyä ja vähemmistökielistä opetusta korostava stockflethilainen linja kärsi tappion. Norjankielisen opetuksen tehostamiseksi suurkäräjät myönsi vuonna 1851 varat Finnefondet-rahastolle, joka maksoi muun muassa ylimääräisiä palkkioita niille opettajille, jotka saivat saamelaisoppilaansa ja vuodesta 1868 lähtien myös suomenkieliset oppilaansa oppimaan norjaa. Suomenkielisten oppilaiden määrä lisääntyi huomattavasti juuri 1860- ja 1870-luvuilla. (Wikan 1989a, 10–11; Jensen 1991, 20.)

Vuoden 1860 koululaki määräsi kiertokoulujen tilalle pysyvät koulut. Jo 1870-luvulla havaittiin, etteivät lapset oppineet norjaa toivotulla tavalla, joten kieliohjeita uusittiin jälleen. Monikielisten alueiden opettajille laadittiin vuonna 1880 erillinen ohjesääntö *Instrux for Lærerne i de Lappiske og Kvænske Overgangsdistrikter i Tromsø Stift*, jonka päämääränä oli saada kaikki saamen- ja suomenkieliset lapset puhumaan, lukemaan ja kirjoittamaan norjaa. Äidinkieltään heidän ei tarvinnut oppia lukemaan tai kirjoittamaan. Ohjesääntö määräsi kaikki oppikirjat samoin kuin uskonnonopetuksen norjankieliseksi. Varhaisia kouluoloja tutkinut Helge Dahl (1957, 243) on luonnehtinut ohjesääntöä norjalaistamispolitiikan *Magna Chartaksi*, ja useat tutkijat ovat omissa teksteissään toistuvasti lainanneet tätä nimitystä (esimerkiksi Eriksen & Niemi 1981, 49–53; Wikan 1989a, 11; Jensen 1991, 31; Stugu 2001, 114–115).

Kouluista tuli siis 1800-luvun lopulla yksikielisen norjalaistamisen tärkeimpiä välineitä. Lopullisesti tämä lyötiin lukkoon vuonna 1889, kun Norjaan säädettiin kansakoululaki ja muodostettiin maallinen kouluhallitus. Sen seurauksena koulut joutuivat kokonaan eroon kirkon hallinnasta; osa piispoista oli kuitenkin suosinut tuohon saakka vähemmistökieliä. Tästedes esimerkiksi opettajien valinnat tapahtuivat paikallisissa koulujen johtokunnissa, jotka saamelais- ja suomalaispaikkakunnillakin olivat yleensä norjalaisten hallitsevia. Uuden lain mukaan opetuskielen oli oltava norjaa, ja saamea tai suomea voitiin käyttää apukielenä

vain välttämättömmimmässä tilanteissa selittämään asioita, joita lapset eivät muuten ymmärtäneet. (Dahl 1957, 300–301; Jokipii 1982, 59; Jensen 1991, 29–33.)

Vaikka kansanopetus oli siirtynyt kirkon alaisuudesta, seurasivat monet sen edustajista edelleen koulujen kielipolitiikkaa. Monet pitivät yksikielisiä opetusmenetelmiä liian ankarina ja kritisoivat liian jyrkkää norjalaistamista. Varsinkin uskonnon opetusta äidinkielellä puolustettiin eritoten saamelaisille, mutta myös suomenkieliselle väestölle. Yksi saamen- ja suomenkielisen opetuksen puolesta puhujista oli Stockflethin oppilas J.A. Friis, joka toimi saamen ja suomen kielten professorina Oslon yliopistossa vuodesta 1874 lähtien. (Dahl 1957, 284.)

Suhtautuminen saamen- ja suomenkielisen väestönosan kielellisiin oikeuksiin muuttui siis täysin vuosisadassa. 1800-luvun alussa vallinnut suojeleminen vähemmistökieliä kohtaan muuttui vähitellen määrätietoiseksi norjalaistamiseksi, joka pääsi täyteen vauhtiinsa maan itsenäistyttyä vuonna 1905. Jälkeenpäin politiikkaa on nimitetty jopa kielisorroksi, sillä erilaisten lakien, asetusten ja toimenpiteiden avulla otot järjestettiin vähitellen sellaisiksi, että maassa ei voinut elää muuten kuin norjankielisenä norjalaisena. Tällaista vähemmistöpolitiikkaa harjoitettiin toiseen maailmansotaan saakka, joten se jatkui usean sukupolven ajan.

Kielenvaihtoprosessit

Kielen vaihtuminen saamesta ja suomesta norjaksi alkoi asteittain 1800-luvun lopulta lähtien. Vielä 1880-luvulla näiden kielten asema oli jokseenkin vahva, mutta tilanne alkoi muuttua 1800-luvun lopulta lähtien ja kielenvaihto tapahtui muutamassa sukupolvessa. Alkuvaiheessa norjan opettelemiseen liittyi monia käytännön ongelmia, eivätkä varsinkaan naiset ja lapset oppineet sitä päinvastoin kuin miehet, joilla oli enemmän kontakteja norjalaisiin. Seuraavia havaintoja teki J.A. Friis matkallaan vuonna 1880:

”Helposti saa väärän käsityksen sekä lappalaisten että suomalaisten norjan taidoista, jos läpikulkumatkallaan Finnmarkussa tapaa vain aikuisia miehiä kalastus- ja kauppapaikoilla tai höyrylaivoilla, ja ellei ole mahdollisuutta käydä heidän – usein syrjäisillä – kotipaikoillaan. Rannikkoa pitkin kulkiessa tapaa usein suomalaisia ja lappalaisia, jotka osaavat jotenkuten ilmaista itseään ja vastata norjaksi, kun kysytään tavallisia kysymyksiä arkipäiväisistä asioista. Mutta jos siis näiden matkoilla ja suuremmilla kalastuspaikoilla norjalaisten seurassa tavattujen yksilöiden perusteella päättelee, ja jotka vielä mielellään ovat esillä, kun matkalainen ei itse osaa puhua heidän kieltään, että norjan taito on samalla tavoin suhteellisen yleistä muilla paikkakunnilla, päättelee aivan väärin. Jos on mahdollisuus käydä suomalaisten kotipaikoilla, jossa kesäaikaan tapaa lähes pelkästään naisia ja lapsia miesten ollessa kalastamassa, on päinvastaisena tuloksena, että äärimmäisen harvat ymmärtävät norjaa. (Friis 1880, 78.)

Myöhemmin tilanne kääntyi päinvastaiseksi, ja naiset vaihtoivat kielsä norjaan miehiä nopeammin ja paremmin. Ruijan suomenkielisen väestön kielioloja tutkineet Aikio ja Lindgren ovat osoittaneet suomen vaihtuneen norjaksi muutamana sukupolven aikana vuosien 1890–1950 välillä. Noin 60 vuoden mittaisen prosessin kulku on ollut seuraavanlainen: Lähtökohtana on yksikielinen suomenkielinen perhe, jossa vanhemmat puhuvat suomea ja lapset oppivat vähän norjaa koulussa. Perheestä tulee asteittain kaksikielinen, kun lapset alkavat puhua keskenään norjaa, mutta ymmärtävät suomea. Monet miehistä puhuvat edelleen lapsilleen suomea, vaikka nämä vastaavatkin norjaksi. Keskenään vanhemmat puhuvat suomea, mutta äidit alkavat puhua lapsilleen norjaa. Tätä pidetään tyypillisenä ylimenokauden kaksikielisenä tilanteena. Seuraavan sukupolven perhe on jo norjankielinen. Kotikieli on norja, mutta vanhemmat ovat edelleen kaksikielisiä. Isä puhuu suomea, muttei käytä sitä kotona, vaan toisten miesten ja muiden suomenpuhujien kanssa. Äitikin ymmärtää suomea, mutta puhuu vain norjaa ja vastaa norjaksi, jos häntä puhutellaan suomeksi. Hätätilanteessa hän selviytyy jotenkin suomella, esimerkiksi joutuessaan puhumaan suomalaisten kanssa. Kolmannen sukupolven kohdalla kielenvaihto on jo tapahtunut ja perhe on kokonaan norjankielinen. Todellisuus ei tietenkään noudata tällaista kaavaa tarkasti, vaan siitä löytyy monenlaisia poikkeamia muun muassa seka-avioliittojen ja muiden seikkojen vuoksi, mutta muutaman sukupolven aikana tapahtuneen kielenvaihdon kulku on kuitenkin tämän suuntainen. (Aikio 1982, 132; Lindgren 1982, 145; Aikio 1987, 138.)

Kielenvaihtoprosessit tunnetaan myös saamelaisten parissa. Merisaamelaisten kielioloja tutkinut Tove Bull kirjoittaa, että kielenvaihto on kamppailua paremman elämän puolesta. Saamelaisäidit ovat puhuneet lapsilleen norjaa, jotta nämä saisivat paremmat edellytykset selviytyä norjalaisessa yhteiskunnassa. (Bull 1994, 129–131.) Kielellisten muutosten sosiaalista luonnetta korostavat myös kielitieteilijät Harry Perridon ja John Helgander tutkiessaan kielenvaihdon ja modernisoitumisen yhteyttä, esimerkiksi siirtymistä alueellisista murteista yleiskieleen. Vaikka kielenvaihto voidaan selittää makrotason ilmiöiden, kuten teollistumisen, urbanisoitumisen ja muuttoliikkeiden seuraukseksi, tarvitaan myös yksilötason motiivien ymmärtämistä. Kyse on myös ihmisten omasta sopeutumisen halusta. (Perridon 1994, 107–114; Helgander 1996, 9.)

Pohjois-Norjassakin kielenvaihto oli seurausta nykyaikaistumisesta; norjan taito oli välttämätön yhteiskunnassa, jossa koulunkäynnin ja tiedonvälityksen merkitys kasvoi samalla kun yhteydet muualle maahan paranivat ja vilkastuivat. Saamen ja suomen kielet liitettiin menneisyyden eristyneisyyteen, josta haluttiin päästä pois. (Lindgren 1982, 145–146; Bull 1994, 129–131.)

Kielenvaihtoa vauhditti luonnollisesti se, että kouluopetuksessa luovuttiin vähemmistökielten käyttämisestä. Opettajien tehtävänä oli muokata perheiden asenteita siten, että lasten vanhempia kehoitettiin käyttämään norjaa myös kotikielenä.

Esimerkiksi suomenkielisiä neuvottiin, että ”suomi pilaa norjan” eli ”finsk ødeleger norsk”, ja kuten Anna-Riitta Lindgren on tutkimuksessaan todennut, pitivät monet ruijansuomalaiset tätä varmana totuutena vielä 1970-luvun alussa. Kieltä puolestaan säilytti Ruijaan 1800-luvun puolivälissä levinnyt lestadiolainen herätysliike, jonka pääkieli suomi oli. Suomesta saatiin uskonnollista kirjallisuutta, ja seuroissa tulkkasivat maallikkotulkit. Suomea onkin sanottu lestadiolaisuuden pyhäksi kieleksi, *lingua sacra*. (Lindgren 1982, 144–146).

Kielenvaihdon dynamiikkaa ja siihen vaikuttavia tekijöitä on selitetty monin tavoin. Samalla on kuitenkin muistutettu, että kielenvaihto on tietoisestakin valinnasta huolimatta tunnepitoinen ja tuskallinen prosessi: ”Kivuton sopeutuminen ja sulautuminen norjalaiseen yhteiskuntaan on pelkkä myytti.” (Innstilling... 1976, 30.)

Kansanopetus itsenäisessä valtiossa

Nuorena vasta itsenäistyneessä valtiossa koululaitoksen tehtävänä oli saamen- ja suomenkielisten oppilaiden kasvattaminen norjankielisiksi kansalaisiksi. Jälkeenpäin norjalaistamishenkeä on selitetty myös silloisen yhteiskunnan turvallisuuspoliittisilla syillä. Viranomaiset eivät voineet olla varmoja pohjoisten vähemmistöjen lojaalisuudesta maata kohtaan, vaan suhtautuivat näihin varautuneesti. (Dahl 1957, 314; Eriksen & Niemi 1981, 90–112; Jokipii 1982, 59.)

Jo vuonna 1902 perustettiin maan pohjoisimpaan lääniin, Finnmarkkuun, erillinen läänin koulutoimenjohtajan virka – ensimmäisenä koko maassa – nimenomaan väestön norjalaistamistehtävää varten. Varhaisista viranhaltijoista ja heidän ponnekkaasta toiminnastaan on sittemmin kirjoitettu paljon. Varsinkin vuosina 1902–1920 ensimmäisenä virkaa hoitaneen Bernt Thomassenin voima-peräiset otteet oppilaiden norjalaistamiseksi ovat edelleen esillä kouluhistoriaan liittyvissä julkaisuissa. Oman aikansa virkamiehenä hän toteutti määrätietoisesti annettua tehtävää. Aikalaistietojen mukaan hän sai Pohjois-Norjassa lempinimen ”Bobrikoff” sen innostuksen vuoksi, jolla hän ryhtyi tehtäväänsä. (Wikan 1989b, 18–19; Minde 2003, 129.)

1900-luvun alun kouluviranomaisten mielestä saamen ja suomen kieli häiritsivät oppilaiden norjan oppimista. Sillä seikalla, että kyse oli oppilaiden äidinkielestä, ei ollut merkitystä. Tromssan opettajaseminaarissa tehtiin tuolloin ratkaisevia päätöksiä lakkauttamalla saamen ja suomen kurssit sekä saamen- ja suomenkielisille tarkoitettut vapaaoppilaspaikat. Aikaisemmin opettajaksi valmistuville oli opetettu saamea ja suomea, jotta he voisivat käyttää näitä apukielinä opetuksessa, mutta 1900-luvun alusta lähtien painotettiin sitä, että parhaimpiin tuloksiin päästäisiin, jos opettajat itse eivät lainkaan osaisi näitä kieliä. Samaan päämäärään tähtäsi sekin, että kouluihin rekrytoitiin mieluummin Etelä-Norjasta tulevia ”aitonorjalaisia” opettajia, joiden tehtävänä oli opettaa paitsi kieltä myös

norjalaista kulttuuria. (Dahl 1957, 235–236, 241–243; Eriksen & Niemi 1981, 49–53; Jensen 1991, 31–35, 44–45; Stugu 2001, 114–115.)

Koulutoiminnan kehittämiseksi valtio alkoi rakentaa 1900-luvun alussa internaatti- eli asuntolakouluja, joihin lapset koottiin haja-asutusalueilta. Ensimmäisenä valmistui kaksi internaattia Etelä-Varankiin Norjan itäisimmän rajan tuntumaan vuonna 1905. Seuraavien kolmen vuosikymmenen aikana perustettiin parisen kymmentä asuntolakoulua eri puolille Pohjois-Norjaa. Erityisesti internaatteja rakennettiin rajaseudulle, jossa niiden tehtävänä oli toimia kirkkojen ja kappeleiden ohella ”kulttuurisina rajalinnoituksina”. (Dahl 1957, 314; Eriksen & Niemi 1981, 90–112; Jokipii 1982, 59.)

Internaattien merkityksestä norjalaistamispolitiikan välineinä on todettu, etteivät ne kuitenkaan – onneksi – saavuttaneet ainakaan täysin niille asetettuja päämääriä. Kielloista huolimatta oppilaat puhuivat keskenään ja oppivat toisiltaan myös saamea ja suomea. Täysin norjankieliset lapsetkin saattoivat saada ensikosketuksen saamen ja suomen alkeisiin oppilastovereiltaan, joten moni pohjoisnorjalainen nimenomaan tutustui oman maakuntansa monikulttuurisuuteen ja -kielisyyteen asuntola-aikana. On jopa sanottu, että keskelle saamelaisalueita rakennettujen internaattien päämäärä kääntyi vastakohtakseen, sillä ne itse asiassa vahvistivat saamen kieltä ja kulttuuria Finnmarkun sisäosissa. Kun kouluun koottiin paljon samanikäisiä lapsia ja nuoria, saattoi asuntola-aika olla myös heidän saamelaisuuttaan voimistava tekijä. Monissa aikalaismuistelmissa korostuu kuitenkin myös asuntola-ajan traumatisoiva merkitys, ja keskustelu internaattien vaikutuksista herättää edelleen voimakkaita tunteita. (Eriksen & Niemi 1981, 255–257, 300; Beddari 1989a, 20–34; Jensen 1991, 42–44.)

Koulujen norjalaistamisohjeet oli siis annettu jo 1880-luvulla, mutta ankarien kieliohjeiden noudattaminen ei ollut alkuvaiheessa opettajillekaan helppoa. Todellisuus oli monin paikoin erilainen kuin se, mihin lainsäädännöllä pyrittiin. Esimerkiksi Jensen (1991, 44) arvelee, että monet opettajat todennäköisesti pitivät epätarkoituksenmukaisena ja pedagogisesti vaikeana käyttää opetukseen ja muuhun kommunikaatioon pelkkää norjaa niiden oppilaiden kanssa, joiden äidinkieli oli saame tai suomi. Kaikki eivät myöskään puuttuneet kovin innokkaasti oppilaiden keskinäiseen äidinkieliseen keskusteluun. Usein kuulee sanottavan, ettei edes välitunneilla saanut rangaistuksen uhalla puhua äidinkieltään, mutta tämän tiedon paikkansapitävyys on sittemmin kyseenalaistettu eri yhteyksissä. Ainakaan kaikissa internaateissa kielto ei ole ollut voimassa (esim. Storaas 2007).

Jensen viittaa koulutoimenjohtaja Thomassenin lausuntoon vuodelta 1904, jonka mukaan ”norjalaistamistyö polkee paikoillaan tai menee jopa taaksepäin. Monin paikoin ohjeet ovat pelkästään paperilla, opetusta annetaan kaikilla kolmella kielellä ja seurauksena on se, ettei mitään opita kunnolla.” (Jensen 1991, 44.)

1920-luvun alussa julkaisi rehtori Julius Qvigstad tutkimuksensa *Den kvænske indvandring til Nord-Norge*, jossa hän käsitteli lyhyesti myös norjan kielen oppi-

miseen liittyviä kysymyksiä. Tässä yhteydessä hän huomautti, että kansakoulun ja kirkon suhtautuminen kveeneihin vaatisi vielä kokonaan erillisen tutkimuksensa. Saamelaisten varhaisista kouluoloista Qvigstad kirjoitti historiallisen katsauksen jo vuonna 1907. (Qvigstad 1921, 86.)

Otan tähän yhteyteen vielä kaksi esimerkkiä siitä, miten koulutoimenjohtaja Thomassen luonnehti saamelaisten ja kveenien norjalaistumista raporteissaan 1900-luvun alkukymmeninä. Nämä viittaukset ovat Qvigstadin varhaisesta tutkimuksesta. Ensimmäinen selvitys on vuodelta 1905:

Norjalle on ollut enemmän hyötyä kuin haittaa kveenien maahanmuutosta, sillä vahva ja vaatimaton emigranttiryhmä, joissa on ollut monia erinomaisia, moraaliltaan korkeita ihmisiä, on muuttanut maanosaan ja on hyvää vauhtia kokonaan kansallistumassa. Se on tapahtunut tähän saakka merkillisen myöhään, on myönnettävä. Mutta mielestäni liike tapahtuu nyt nopeammin, ja ellei mitään odottamatonta tapahdu, tulee kveenien norjalaistuminen olemaan yhden tai kahden sukupolven jälkeen loppuun suoritettu tehtävä. (Qvigstad 1921, 86.)

Viisitoista vuotta myöhemmin, vuonna 1920, kirjoitti Thomassen alueensa nuorison norjalaistumisesta seuraavasti:

Muuta edistystä ei täällä (Finmarkussa) ole tapahtunut viime vuosina, mitä tulee kansallisuussuhteisiin, kuin että kveenit ja eritoten lappalaiset norjalaistuvat. Yhteydet, kalastusmoottorit, koulut ja sanomalehdistö saavat siitä kunnian. Pitkin rannikkoa, eritoten Länsi-Finmarkussa, nähdään edistystä vuosi vuodelta. Nuoriso oppii maan kielen kouluissa; he lähtevät liikkeelle, erityisesti moottoriveneillä, lähempänä ja kauempana oleviin kalastajakyliin, ja he huomaavat että on mahdotonta selviytyä ymmärtämättä ja osaamatta käyttää maan kieltä. Ja niin nuoriso yrittää oppia norjan kielen, pukeutuu eurooppalaisittain, sisustaa norjalaisittain ja tulee norjalaiseksi. (Qvigstad 1921, 86.)

Vuosien 1925 ja 1947 välistä aikaa ovat norjansaamelaiset tutkijat nimittäneet saamenkielisen kouluopetuksen osalta talvikaudeksi (norjan ja ruotsin ”fimbulvinter”). 1900-luvun alkupuolen varhaisten saamelaisjärjestöjen toiminta oli näivettynyt, elettiin talvea. Tästä huolimatta jotkut aktivistit yrittivät tuolloinkin saada koulujen kielipolitiikkaan muutosta. Yhtenä edelläkävijänä muistetaan Tromssan opettajaseminaarista vuonna 1912 valmistunut saamelaissyntyinen opettaja Per Fokstad, joka laati suunnitelmat saamelaisten kansankorkeakouluksi ja kansakouluksi jo vuosina 1923 ja 1924. Ideansa hän esitti parlamentaarisen koulukomitealle, joka suunnitteli uudistuksia vuonna 1936 voimaan tulleeseen koululakiin. Komitea jätti kuitenkin ehdotukset huomiotta. Fokstad esitti pedagogisesti lujat perustelunsa sille, että saamelaiskylissä käytettäisiin opetuskielenä saamea. Tästä syystä hän

ehdotti, että Tromssan opettajaseminaarissa aloitettaisiin uudelleen vuonna 1905 poistettu saamen kielen opettaminen. Lisäksi hän ehdotti, että internaattien tilalle perustettaisiin jokaiseen pitäjään oma koulu. Kansanopistosuunnitelmiinsa hän sai virikkeitä tanskalaisista kansanopistoista. Fokstad jäi kuitenkin oman aikansa edistykselliseksi ajattelijaksi, jonka ideat eivät herättäneet innostusta norjalais-tamispolitiikkaa ajavien kouluviranomaisten parissa (Jensen 1991, 66–68). Esimerkkinä tuolloisesta viranomaisajattelusta on koulutoimenjohtaja Brygfjeldin (virassa 1923–1935) kirje parlamentaarille koulukomitealle, jossa hän arvioi Per Fokstadin esitystä saamelaisen kansakoulusta:

Opettaja Fokstad on innokas agitaattori, jonka ajaa lapin kieltä kouluun, kirkkoon, oikeuslaitokseen ja kunnan-, maakunnan- ja kaupunginhallintoon. Hänen tulevaisuuden unelmansa on se, että kun lappalaiskansalle opetettaisiin koulussa sen omalla kielellä, kehittyisi se erinomaiseksi kulttuurikansaksi. Tämä P. Fokstadin koulusuunnitelma ei pohjimmiltaan ole mitään muuta kuin vanhaa keitosta Stockflethin ajoilta. (Eriksen & Niemi 1981, 259.)

Sotien välisinä vuosikymmeninä nähtiin myös se, etteivät kaikki saamelaiset vastustaneet norjalaistamista. Esimerkiksi monet opettajankoulutukseen lähteneet saamelaisnuoret suhtautuivat siihen myönteisesti. Tavallista oli, että opintie alkoi 1900-luvun alkukymmeninä internaattikouluissa ja kansanopistoissa, joissa oli norjalaisuutta korostava kansallismielinen opetusohjelma. Kun sitten opettajat kannustivat oppilasjoukkonsa lahjakkaimpia ja lupaavimpia nuoria lähtemään opettajaseminariin, ei ollut yllätys, että monista tuli omassa työssään innokkaita norjalaistamisen puolestapuhujia. Ne saamelaisoppilaat, jotka selvisivät hyvin norjalaisessa koulussa, osoittivat täten olevansa kansalaisina yhtä päteviä ja yhteiskuntakelpoisia kuin norjalaisetkin. Myöhemmin monet suhtautuivat kriittisesti omaa taustaansa ja saattoivat vastustaa saamelaisuutta hyvinkin voimakkaasti. (Jensen 1991, 69.) Assimilaatiokriittisissä teksteissä heitä on sittemmin kritisoitu oman ryhmän pettureina ja valtaväestön ideologiaan liittyneinä. Koulutuspolitiikalla on siis ristiriitaisia ja vastakkaisia päämääriä ja tarkoituksia. Palaan tähän seitsemännessä luvussa.

Kansakoululakiin tehtiin parlamentaarisen koulukomitean ehdotuksiin perustuvia muutoksia vuonna 1936. Alun perin ehdotuksissa ei ollut ratkaisevia muutoksia saamen ja suomen osalta, vaan kumpaakin kieltä oli edelleenkin mahdollisuus käyttää opetuksen apukielenä. Lopullisessa suurkäräjäkäsitelyssä kävi kuitenkin niin, että oikeus käyttää suomea apukielenä jätettiin äänestyksen tuloksena pois lakitekstistä. Tämän seurauksena suomen kieli jäi siis kokonaan pois norjalaisista kouluista vuonna 1936. Sen jälkeen norjalaistamispolitiikan katsottiin kohdistuvat voimakkaammin suomenkieliseen kuin saamelaiseen väestöön. Saamelle jäi uudistuksen jälkeenkin asema apukielenä, ja saamenkielisiä tekstejä oli lupa käyttää oppikirjoissa. 1880-luvulla annetut ankarat norjalaistamisohjeet jäivät edelleen

lain liitteeksi ja antoivat pääasiallisen suunnan koulujen opetustyölle aina toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan saakka. Muodollisesti norjalaistamismääräykset poistettiin koululaista vasta vuonna 1959. (Eriksen & Niemi 1981, 298–299; Jensen 1991, 43; Minde 2003, 131; Aikio-Puoskari 2001, 216.)

Norjalaistamispolitiikka

Nuorena, vuonna 1905 itsenäistyneessä valtiossa norjalaistamistoimet jatkuvat ja 1800-luvun puolenvälin jälkeen voimistunut kansallisuusaate saavutti huipunsa itsenäistymisen ensimmäisinä vuosikymmeninä. Siihen liittyi myös sosiaalidarwinistiseksi luonnehdittuja piirteitä, joiden mukaan ns. alkukantaiset ja kehittymättömät ryhmät, kuten saamelaiset ja kveenit piti nostaa ”sivistyneelle” tasolle norjalaistamisen avulla:

”...norjalaistuttamisella on, jos norjalaisia saamme uskoa, vielä suorastaan ihmisystävällinen päämääränsä: ”jollei suomalaisia norjalaistuteta, he eivät saa minkäänlaista kulttuuria. Tämä on norjalaistuttamisen aatteellinen oikeutus”. (Airila 1908, 257.)

”... norjan kieli on ”ainoa keino tuoda saamelaisille todellista valistusta ja kulttuuria”. (Dahl 1957, 84.)

Jälkeenpäin norjalaistamispolitiikasta on kirjoitettu paljon, ja sen traumaattista vaikutusta on arvioitu. Keskustelua on käyty myös siitä, suhtautuivatko norjalaisviranomaiset eri tavoin saamelaisiin ja suomenkieliseen väestöön. Tätä kysymystä voidaan tarkastella eri näkökulmista.

Saamelaisten asema oli toisaalta turvatumpi, koska heillä oli pohjoisen Fennoskandian ikimuistoisena alkuperäisväestönä vakiintunut asemansa myös nuorena Norjan valtiossa. Norjalaisten on sanottu myös ymmärtäneen saamelaisia ja jopa kritisoineen näihin kohdistunutta norjalaistamista, koska nämä joka tapauksessa olivat vanhastaan maan ”omaa” väestöä. Suomenkieliset maahanmuuttajat, joita nimitettiin kveeneiksi, olivat puolestaan siirtolaisväestöä, jonka läsnäoloa ei aina katsottu suojeasti. Tasaisin väliajoin kuului vaatimuksia – myös kirkon taholta – että kveenejä kohtaan piti olla ankarampi kuin saamelaisia kohtaan, kuten muun muassa Jensen (1991, 29) on huomauttanut. Toisaalta saamelaisiin kuitenkin suhtauduttiin kaikkein kielteisimmin. Yhteiskunnassa oli selvästi vallalla niin sanottu etniseen alkuperään liittyvä hierarkia, jossa norjalaiset olivat ylinnä, suomenkieliset tulokkaat seuraavana ja saamelaiset alinna. Aikalaiskirjoituksissa on paljon esimerkkejä tällaisesta asennoitumisesta. Vähemmistöpoliittisesti saamelaisia ja suomenkielistä väestöä kohdeltiin pääasiassa samalla tavalla,

mutta toisaalta heidän välistä eroaan pidettiin selvänä. Esimerkiksi jo aiemmin mainittu koulutoimenjohtaja Brygfjeld esitti mielipiteenään, että suomenkieliset maahanmuuttajat olivat sivistynyttä väkeä, ”mitä ahkerimpia ja pätevimpiä”. Heidän norjalaistamisensa oli ensisijaisesti turvallisuuspoliittinen kysymys, kun taas saamelaisten norjalaistaminen nähtiin alemman rodun sivistämishankkeena. (Dahl 1957, 77–78; Minde 2003, 131.)

Jälkeenpäin norjalaistamispolitiikka on tutkimusmielessä kiinnostanut ensimmäiseksi kasvatustieteilijöitä ja opettajia. Eikä ihme, sillä opettajakunnalla oli merkittävä rooli norjalaistamisen käytännön toteuttajana samalla kuin opettajaseminaarit olivat aatteen ideologisia linnakkeita. Historioitsijat kiinnostuivat norjalaistamispolitiikasta hieman myöhemmin, ja he ovat tutkineet aikakautta muista näkökulmista, muun muassa valtion turvallisuuspolitiikan kannalta. (Minde 2003, 123–124.)

Norjalaistamispolitiikan syitä selitetään eri tavoin, ja painotukset vaihtelevat myös tutkijan oman näkökulman ja viitekehyksen mukaan. Jensenin (1991, 29) mielestä on mahdotonta tarkasti määritellä onko vahvimpana tekijänä ollut sosiaalidarwnismi, nationalismi vai turvallisuuspolitiikka. Nationalismin ja turvallisuuspolitiikan yhteys on joka tapauksessa selvä, sillä nuorena valtiossa ulkopoliittikan kehittäminen ja vakiinnuttaminen sekä maan rajojen turvaaminen oli tärkeää.

Turvallisuuspoliittista selitystä painottavat historioitsijat Knut Einar Eriksen ja Einar Niemi, jotka julkaisivat paljon huomiota saaneen teoksensa *Den finske fare* vuonna 1981. Heidän mukaansa Norjassa vallitsi 1900-luvun alussa niin voimakas epäluuloisuus ja pelko Suomea kohtaan, että maailmansotien välistä aikaa voidaan nimittää ”suomalaisvaaran” kaudeksi. Paitsi että taustalla oli muun muassa ulkopoliittinen pelko vuoden 1917 jälkeisen Neuvostoliiton mahdollisia ekspansiopyrkimyksiä kohtaan, kokivat norjalaiset myös itsenäistyneen Suomen uhkaavaksi. Valkoisten voitettua kansalaissodan voimistuivat suursuomalaiset liikkeet, jotka suuntasivat propagandansa myös valtakunnan rajojen ulkopuolella oleviin suomalaisiin eli ”vanhoihin heimoihin”. Norjassa puolestaan lietsottiin suomalaisvastaista mielialaa propagandakeinoin levittämällä muun muassa kielteisiä stereotyyppisiä kuvia suomalaisten kansanluonteesta. Aikalaiskirjoitusten sävy oli kokonaan toisenlainen verrattuna niihin aikoihin, jolloin maahanmuuttajat olivat tervetullut lisä pohjoisella alueella. Suomalaisväestöön kohdistunut valvonta- ja tiedustelutoiminta kehittyi järjestelmälliseksi ensimmäisen maailmansodan jälkeen. 1920-luvun puolivälissä norjalaisviranomaiset ryhtyivät aktiivisesti suojautumaan mahdollisia suursuomalaisia pyrkimyksiä vastaan. Tämä tapahtui monin keinoin; suomalaisyhdistysten toimintaa valvottiin erityisesti lestadiolaisalueilla, suomenkielistä väestöä ja heidän kontaktejaan Suomeen tarkkailtiin, suomalaisten pappien, poliitikkojen ja tutkijoiden vierailuja rajoitettiin ja suomalaisen kirjallisuuden levittämistä pyrittiin estämään. (Eriksen & Niemi 1982, 98–99, 222–228.)

Norjalaistamispolitiikkaan kohdistunut kritiikki on liittynyt ennen kaikkea yksikielisyyden vaatimukseen ja koulujen kielenopetukseen. Kysymys ei ole ollut siitä, etteikö vähemmistöihin kuuluville lapsille olisi pitänyt opettaa norjaa. Päinvastoin, valtakielen tarpeellisuutta ei ole kiistetty, kuten muun muassa Jensen (1991, 34) toteaa. Eriyisen moitittavaa on ollut se, ettei saamelaisille ja suomenkielisille oppilaille annettu mahdollisuutta oppia lukemaan ja kirjoittamaan äidinkieltään.

Koulunkäynti toisen maailmansodan aikana

Sodan puhjetessa vuonna 1940 oli pohjoisimmassa Finnmarkun läänissä yhteensä 50 internaattikoulua, joista 22 oli valtion ylläpitämiä ja 28 kunnallisia. Kuntien koulut oli rakennettu valtion koulujen mallin mukaisesti, mutta useimmiten ne olivat kooltaan paljon pienempiä. Muutamilla paikkakunnilla oli sekä valtion että kunnan ylläpitämät internaatit.

Näiden koulujen rakentaminen 1900-luvun alun Ruijaan oli ollut mittava hanke, jonka taustalla oli monia syitä – turvallisuuspoliittiset syyt ovat tulleet toistuvasti esille aiemmissa luvuissa. Vähäinen syy ei varmasti ollut sekään, että harvaan asuttujen reuna-alueiden lapsille haluttiin antaa mahdollisuus koulunkäyntiin. Kulkuyhteydet Pohjois-Norjassa olivat vielä 1930-luvullakin erittäin huonot ja asutus hajallaan. (Våga 1989, 38.)

Saksalais miehityksen alkaessa joutuivat monet kouluista saksalaisten haltuun majoitus- ja muiksi tiloiksi. Muutama koulu oli otettu jo ennen miehittäjien tuloa Norjan armeijan käyttöön. Suuret internaattirakennukset olivat saksalaisten mieleen – rakennuksissa oli luokkahuoneiden lisäksi keittiö, makuusaleja, leipomo ja sauna ym. Yhden esimerkin koulutoimen vaikeutumisesta kertoo seuraava katkelma kirjeestä, joka lähetettiin Lemmijoen (Lakselv) internaatista vuonna 1940 läänin koulutoimenjohtajalle. Siinä aikalaisääni kertoo koulunsa tilanteesta miehityksen alkuvaiheesta:

Ensinnäkin saksalaisviranomaiset ovat ottaneet joka ikisen huoneen – päärakennuksesta ja kaikista muista, ja jopa pienen heinävajamme, niin että meidän täytyy antaa heinän olla ulkona haasioissa tai yrittää koota se kekoihin. Joka kerta kun eläimiä ruokitaan, on meidän haettava heinä ulkoa. Yksityisasunnossa on meiltä otettu parihuoneet ja tehty selväksi että talo on meille aivan liian suuri. Kirkko on muutettu muonavarastoksi. Penkit on revitty pois ja seiniä ja lattiaa tietysti vahingoitettu. Talojemme ympärillä on bensiniä ja tietysti aseita ja räjähdysaineita. En tiedä kaikkea. Ympärillemme on pysäköitynä 20 suurta kuljetusautoa, moottoripyöriä, kaikenlaisia suuria vaunuja, hevosia ja – lyhyesti sanottuna: kaikkea kentälle. Alempana mäkirinteessä on padon luona hevosille rakennettu suuri vaja. Se on varmasti 40 metriä pitkä.

Vain konttori, jonne kaikki koulumateriaali on nyt varastoituna, ja veistokelari on jätetty. Emäntä matkustaa huomenna Altaan. Hän ei kestä olla täällä pitempään kaiken trafiikin keskellä kun portaita kuljetaan ylös ja alas – yötä päivää. Emme mekään jaksaa olla täällä. (Våga 1989, 38–39.)

Opettajat ja internaattien henkilökunta yrittivät pitää koulutoiminnan käynnissä, mutta se oli vaikeaa, sillä yleensä miehittäjien kanssa ei onnistuttu neuvottelemaan tilojen käytöstä. Tavallista oli se, että koulu siirtyi pois internaatista. Melkein jokaisessa kylässä käynnistettiin kyläkouluja, usein yksityiskodeissa, mikäli se vain oli mahdollista. Koulu oli tuolloin hajasijoitetumpi kuin koskaan muulloin, on opettajana ja koulun rehtorina toiminut Olav Beddari (1989b) kirjoittanut. Useimmilla paikkakunnilla oppilaat kävivät koulua vain muutamia viikkoja vuoden aikana. Tilanne oli tukala joka puolella Finnmarkkia, eivätkä kaikki lapset päässeet kouluun lainkaan. Koulunkäynti jäi tästä syystä hyvin satunnaiseksi varsinkin kaukana asuvin saamelaisten keskuudessa. Jotkut jäivät ilman luku- ja kirjoitustaitoa, tai heidän taitonsa jäivät alakoululaisen tasolle, kuten Beddari huomauttaa (1989b, 51).

Yhtenä sodanaikaisena episodina oli yli tuhannen miesopettajan lähettäminen vankileirille. Sen jälkeen kun maahan oli helmikuussa 1942 muodostettu Quislingin hallitus, säädettiin uusia lakeja, joista yksi koski opettajia (Loven om Norges Lærersamband). Se pakotti opettajat liittymään uuteen organisaatioon, jonka tarkoituksena oli kouluttaa heidät täyttämään yhteiskunnallinen tehtävänsä ja kasvattamaan nuoriso kansallissosialismin hengessä. Tähän suostumattomat opettajat joutuivat mustalle listalle. Maaliskuussa pidettiin 1100 miesopettajaa, jotka joutuivat saksalaisten vankileireille. Kirkkoniemessä Itä-Ruijassa olevalle työleirille kuljetettiin laivalla noin 500 miestä huhtikuussa. Pakkotyö kesti neljä kuukautta, minkä jälkeen opettajia alettiin vähitellen vapauttaa elokuusta lähtien aloittaen sairastuneista ja iäkkäimmistä. Viimeinen ryhmä palasi Osloon marraskuussa 1942. (Haapalainen 2008, 33–36; omakohtaiset vankileirimuistelmat on julkaissut Bondevik 1982, 51–60.)

Saamelaista kouluhistoriaa käsittelevässä teoksessa (Lund 2005) on artikkeli, jossa kolme koutokeinolaista vuosina 1933–1935 syntynyttä henkilöä kertoo koulunkäynnistään sota-aikana. Kaikki ovat myös Menetetyn koulunkäynnin -yhdistyksessä aktiivijäseninä. Yhteistä kertomuksille on se, että kansakoulu jäi hyvin lyhyeksi. Tiivistettynä heidän koulutarinansa voidaan typistää muutama viikkoon seuraavasti: Kun koulun olisi pitänyt alkaa vuonna 1942, oli asuntolakoulu täynnä saksalaissotilaita eikä koulu ollut toiminnassa. Sen sijaan paikkakuntalaisia evakuoitiin Ruotsiin, jossa he olivat aina vuoteen 1946 saakka. Osa kertojista on saanut evakkoajanaan jonkinlaista kouluopetusta Ruotsissa, osa ei sitäkään. Vasta kotiin palaamisen jälkeen vuonna 1946 oli mahdollista päästä kunnolla kouluun, siis 11-vuotiaana tai vanhempana. Koulua oli kuusi viikkoa syksyllä ja toisen kuusi viikkoa keväällä, mutta oppiminen vähäiseksi, sillä opetus oli norjan kielellä. Kansakoulun jälkeen osa näistä kertojista oli käynyt yhdeksän

viikkoa jatkokoulua. (Bongo ym. 2005.) Samanlaisia kokemuksia hyvin lyhyeksi jääneestä koulunkäynnistä sekä negatiivisista internaattikokemuksista kertovat saamelaiset, joita on haastateltu Tromssan yliopistossa valmistunutta erikoispedagogiikan maisterityötä varten. Tutkielma käsittelee norjalaistamispolitiikan vaikutuksia ja menetettyä koulunkäyntiä (Sárgon 2007).

Vuonna 1993 tehtiin Porsangin kunnassa selvitys toisen maailmansodan aikaisista koulunkäyntimenetyksistä. Uusi kiinnostus sodan aikaisia oloja kohtaan oli nimittäin herännyt 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa (käsittelem tätä aihetta tarkemmin viidennessä luvussa). Porsanki on kolmikielinen ja -kulttuurinen kunta, sillä saamen- ja suomenkielistä väestöä on vanhastaan ollut runsaasti. Edellisessä esimerkissä mainittu Lemmijoen internaatti sijaitsi juuri tässä kunnassa. Sodan syttyessä kunnassa oli noin 3000 asukasta, joista viidesosa, noin 600 henkilöä, jäi vaille koulunkäyntiä. Selvityksen mukaan heistä oli 1990-luvun alussa elossa vielä 305 henkilöä. Heidän kielitaitonsa oli koulun aloittamisaikana ollut seuraava:

Taulukko 1: Lemmijoen internaatin oppilaiden kielitaito koulun aloittamisiässä vuonna 1940.

saame	saame/suomi	saame/norja	suomi	suomi/norja	norja	yhteensä
123	9	31	73	24	45	305

Lähde: Maliniemi Lindbach 2006, 43 (liite nro 3, tutkimus, menetetty koulunkäynti).

Suurin osa lapsista oli tuolloin yksikielisiä, saamelaisia eniten ja suomea puhuvia toiseksi eniten. Koulua alettiin käydä norjaksi, eikä opettaja osannut lainkaan saamea tai suomea. Kielellisesti vaikea koulutie katkesi kokonaan sodan vuoksi. Aluksi opetusta yritettiin järjestää yksityiskodeissa ja parakeissa, mutta vuonna 1942 siitäkin luovuttiin. Syksyllä 1944 Pohjois-Norja oli liekeissä. Ensimmäiset yritykset käynnistää koulutoimintaa alkoivat vasta vuonna 1946–47. Suurin osa niistä lapsista, jotka olivat olleet oppivelvollisuusiässä sodan aikana, olivat tuossa vaiheessa jo yli 15-vuotiaita eivätkä palanneet enää koulunpenkille. (Maliniemi Lindbach 2006, 43.)

Toinen maailmansota päättyi ruijalaiskoulujen osalta siihen, että saksalaiset polttivat perääntyessään vuonna 1944 suurimman osan kunnallisista internaateista sekä kuusitoista valtion internaattia. Polttamatta jäi ainoastaan viisi internaattia. Koulunkäyntiä aloiteltiin uudelleen väliaikaisissa parakkirakennuksissa, joista osa oli käytössä jopa 1960-luvun alkuun saakka. Uusia koulurakennuksia valmistui vähitellen sodan jälkeisinä vuosikymmeninä, ja oppilasasuntolat olivat käytössä kaikkein harvaan asutuimmilla seuduilla vielä 1970-luvun alkuun saakka. (Wikan 1989b, 16–18.)

Norjalaistamispolitiikka jäi toista maailmansotaa edeltäville vuosikymmenille, ja sodan jälkeen saamelaisten ja suomenkielisen väestön asema vähitellen muuttui. Seuraavassa luvussa siirrytään jälleenrakennusajan eli toisen maailmansodan jälkeiseen Ruijaan.

3 Toisen maailmansodan jälkeiset vuosikymmenet

Toisen maailmansodan jälkeen alkoi Pohjois-Norjassa intensiivinen jälleenrakennusaika samalla kun valtio jatkoi voimakasta kehittymistään hyvinvointivaltioiksi muiden Pohjoismaiden tavoin. Tässä luvussa kuvaan sitä, minkälaisilla järjestelyillä kouluopetus saatiin käyntiin väliaikaisissa oloissa sodan jälkeen. Luon myös katsauksen saamelaiden ja ruijansuomalaiden asemaan sodanjälkeisessä yhteiskunnassa, jossa norjalaistamispolitiikka ei enää ollut ajankohtainen ideologia.

Heti sodan jälkeen valtavana tehtävänä oli Norjan pohjoisosan jälleenrakentaminen, sillä viisi vuotta kestäneen miehityksen päätteeksi saksalaiset olivat polttaneet käytännöllisesti katsoen kaikki kylät ja kaupungit. Sodan jälkeen vuodesta 1945 aina 1970-luvun alkuun jatkunut kausi oli taloudellisen kasvun ja korkean työllisyyden aikaa, jolloin aluepolitiikka kehittyi voimakkaasti. Tuolloin kehitettiin valtion aktiivisella ohjauksella ja säännöstelyllä hyvinvointivaltiota, jossa päämääränä oli saada myös etäisimmät alueet mukaan kehitykseen, jossa kasvu olisi mahdollisimman tasaisesti jaettuna kaikille sosiaaliryhmille ja luokille. Maan äärialueilla asuvan väestön heikompaan taloudellista asemaa pyrittiin nopeasti kohentamaan. Saksalaismiehityksen jälkeinen kansallinen ja poliittinen mieliala oli myönteinen yhteistyölle, jossa ylitettiin vanhat poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset erot. Merkittävintä oli aluepolitiikan kehittyminen, jossa Norjan eteni sodan jälkeen suurin harppauksin. Pohjois-Norjasta tuli yhteiskuntasuunnitelmien kokeilualue, ja maanosa modernisoitui huomattavasti vuosina 1945–1970. Silti vielä 1970-luvulla oli pohjoisen ja muun maan välillä huomattavia taloudellisia eroja. Sotien jälkeinen suunnitteluoptimismi alkoi hiipua 1960- ja 1970-luvun taitteessa, jolloin uudet aluepoliittiset kysymykset vaativat jälleen uusia ratkaisuja. Näitä olivat ennen muuta äärimmäisten reuna-alueiden väestökato ja maan sisäinen muuttoliike. (Bratrein & Niemi 1994, 198–202; Niemi 2006, 416.)

Vähemmistökysymyksiin alettiin suhtautua uudella tavalla ja varsinkin saamelaiskysymykseen alettiin kiinnittää huomiota. Ennakoivia signaaleja oli ilmassa jo pian sodan jälkeisinä vuosina, vaikka varsinaiseen etnopolitiittiseen liikehdintään oli vielä pitkä aika.

Koulunkäynti jälleenrakennusvuosina

Ensimmäistä sodanjälkeistä kymmenvuotisjaksoa on nimitetty väliaikaisuuden kaudeksi. Saksalaisten lähdettyä vuonna 1945 palasivat evakossa olleet ihmiset nopeasti takaisin kotiseuduilleen, vaikka ne olivat monin paikoin sananmukaisesti tuhkana. Siitä huolimatta ihmiset palasivat ja asettuivat erilaisiin asumuksiin, telttoihin, vajoihin, parakkeihin ja muihin vastaaviin. Alkuvaiheet olivat improvisaation kautta, sillä rakennusmateriaaleista ja kaikesta muustakin oli puutetta.

Kouluviranomaisille oli tärkeää saada opetus käyntiin niin pian kuin mahdollista, sillä lapsimäärät olivat suuria ja monet olivat olleet pitkään ilman koulua. Niillä paikkakunnilla, joissa oli ennen sotaa ollut internaattikoulu, halusivat paikkakuntalaiset saada sen takaisin samalle paikalle. Koulurakennuksiksi otettiin muun muassa saksalaisilta jääneitä parakkeja. Toistakymmentä internaattia aloitti tällä tavoin toimintansa, mutta hankaluuksien vuoksi koulunpito päästiin monin paikoin aloittamaan vasta vuonna 1946 tai 1947. Kaiken kaikkiaan sodan jälkeen rakennettiin lyhyessä ajassa 150 väliaikaista koulurakennusta ja muodostettiin väliaikaisia pieniä koulupiirejä. (Våga 1989, 340–41; Beddari 1989b, 53–54.)

Erikoisena ratkaisuna oli heti sodan loputtua toimintansa aloittanut ja noin vuoden ajan toiminut internaattikoulu, joka järjestettiin saksalaisilta jääneeseen parakkileiriin Finnfjordbotnissa Tromsin läänissä. Opettajat ja henkilökunta koottiin sinne pikaisesti, minkä jälkeen lapset haettiin laivalla kauempaa pohjoisen rannikolla olevista kylistä. Lapset kerättiin pitkin rannikkoa vuonojen ja saarien kylälaitureilta, kunnes viimeisen pysähdyspaikan jälkeen laivassa oli lähemmäs 150 koululaista. Koulunpito käynnistyi, ja alkuvaiheessa internaatissa oli jonkin aikaa parisataa oppilasta, kaukaisimmat Finnmarkun läänin itäosista. He pääsivät vähitellen palaamaan kotikyliinsä sitä mukaa kun tilanne normalisoitui. Vuoteen 1947 mennessä oli kaikki parakkikoulut saatu toimintaan omilla paikkakunnillaan ja väliaikainen internaattikoulu voitiin lakkauttaa. (Beddari 1989b, 52–53.)

Koulujen parakkikausi kesti 1950-luvun loppuun saakka ja toisin paikoin vielä 1960-luvulle. Sotaa edeltävän ajan internaateista toistakymmentä rakennettiin uudelleen vuosien 1951 ja 1962 välillä. Ne olivat kunnille tervetulleita, sillä oppilasasuntolan lisäksi rakennettiin myös varsinainen koulurakennus. Muutos kouluoloihin alkoi tulla vuoden 1970 tienoilla, jolloin oppilasmäärät pienenivät, liikenneyhteydet paranivat ja oppilaat pystyivät käymään koulua ko-

toaan. Lisäksi monet perheet muuttivat kaikkein etäisimmiltä haja-asutusalueilta asutuskeskuksiin. Oppilasasuntoloille ei enää ollut samanlaista tarvetta kuin aikaisempina vuosikymmeninä, joten asuntolarakennukset otettiin muuhun käyttöön. Kuitenkin Ruijassa toimi neljä valtion asuntolakoulua vielä vuonna 1989. (Våga 1989, 42.)

1950-luvulla ajettiin koulu-uudistusta yhdeksänvuotiseksi peruskouluksi, ja Pohjois-Norja oli uudistuksen kokeilualuetta. Yhtenä ratkaistavista asioista oli varsinkin saamelaisten koulutus, joten siihen liittyvistä kysymyksistä keskusteltiin paljon. Peruskoulu-uudistus tuli voimaan vuonna 1959.

Saamelaiset sodan jälkeen

Sotien jälkeen alkanut modernisoitumis- ja globalisoitumisprosessi sai aikaan saamelaisten parissa asteittain lisääntyvää liikehdintää, jossa oman kulttuurisen omaleimaisuuden tiedostaminen ja etnopolitiittinen järjestäytyminen tuli yhä voimakkaammin esille. Uusi järjestäytyminen, jonka tarkoituksena oli ajaa saamelaisten etuja heidän omien valtioidensa sisällä, alkoi samoihin aikoihin kaikissa kolmessa Pohjoismaassa.

Toisen maailmansodan seurauksena ihmisoikeuskysymyksiä ja vähemmistöoikeuksia käsiteltiin Euroopan neuvostossa ja Yhdistyneissä Kansakunnissa. Tämä vaikutti asenteisiin myös Norjassa, jossa saamelaiskysymystä alettiin tarkastella kansainvälisten sopimusten ja ihmisoikeuksien julistuksen (1948) näkökulmasta. Tutkijoiden arvion mukaan Norja sitoutui moraalisesti pitämään huolta omasta vähemmistöstään jopa niin, että Yhdistyneiden Kansakuntien periaatteet ja ihmisoikeuksien julistus otettiin maassa vakavammin kuin muualla Pohjolassa. (Nickul 1970, 244; Minde 1984, 30.)

Koululaitoksen uudistaminen alkoi vuonna 1947, ja kysymykseksi nousi myös saamen kielen asema. Nyt alettiin kiirehtiä muun muassa saamenkielisten oppikirjojen laatimista ja opettajakoulutuksen järjestämistä. Saamen kielen opetus aloitettiin uudelleen Tromssan opettajakorkeakoulussa vuonna 1953. Lisäksi alettiin jakaa stipendejä saamentaitoisille opettajille. Oppikirjojakin alkoi ilmestyä: Margarethe Wiigin ABC ilmestyi vuonna 1951, katekismus vuonna 1957, raamatun historia vuonna 1959, ja saamenkielisiä lukukirjoja 1965 ja 1970. Sen jälkeen kun pohjoissaamen yhteinen oikeinkirjoitustapa hyväksyttiin Norjassa ja Ruotsissa, alkoi uudella ortografialla toteutettujen saamenkielisten oppikirjojen valmistaminen pohjoismaisena yhteistyönä. Oslon yliopistossa saamen kielen perusopinnot suorittaminen tuli mahdolliseksi vuonna 1962. (Aikio-Puoskari 2001, 217–222.)

Varhaisimmat saamelaisyhdistykset alkoivat toimia pian sodan jälkeen. Vuonna 1948 perustettiin Oslossa toimiva Sámi Searvi, jonka ytimen muodosti

noin 20–30 hengen ryhmä saamen kieleen, kulttuuriin ja historiaan erikoistuneita, akateemisesti koulutettuja norjalaisia. Tällä eliitillä oli tärkeä merkitys saamelaisten oikeuksien ajajina; he näkivät saamelaiset erillisenä kansana, jolle tuli taata realistiset mahdollisuudet kehittää omaa kulttuuriaan, kieltään ja yhteisöään. 1950-luvun alkupuolella Sámi Searvi toimikin välittäjänä saamelaisten ja muun yhteiskunnan välillä. Se toi myös uutta etnistä tietoisuutta saamelaisille, joiden valmiudet poliittiseen liikehdintään vahvistuivat uuden myönteisen omakuvan myötä. Norjalaisten johtama Sámi Searvi oli pitkään Norjan huomatuin saamelaisyhdistys. Sen johto siirtyi vasta 1960-luvun puolivälissä saamelaisopiskelijoille. Vuonna 1948 perustettiin myös Norjan porosaamelaisten keskusjärjestö, jonka jäsenistöön hyväksyttiin vain poronhoitajia. Järjestöllä on ollut elinkeinon harjoittamisen kannalta tärkeä merkitys.⁵ (Minde 1984, 19–21; Eidheim 1992, 8–13; Drivenes & Jernsletten 1994, 257; Thuen 1995, 41; Eidheim 1997, 33–35.)

Saamelaiskysymyksen ratkaisemiseksi perustettiin vuonna 1956 komitea, joka sai mietintönsä valmiiksi vuonna 1959. Sen ehdotusten tarkoituksena oli pysäyttää assimiloituminen ja lisätä taloudellista ja sosiaalista turvallisuutta siinä määrin, että saamelaiset saisivat mahdollisuuden valita haluavatko olla saamelaisyhteisön jäseniä vai integroitua norjalaiseen yhteisöön. Komitea esitti saamelaisille erityisoikeuksia kulttuurin jatkumiseksi ja kehittämiseksi, minkä lisäksi Finnmarkun lääninä esitettiin saamelaiseksi kulttuurialueeksi. Tämä ehdotus oli huomattava periaatteellinen käänne vähemmistöpolitiikassa. Siitä seurasi kuitenkin myrskyisiä keskustelu, sillä vastustajat eivät halunneet saamelaisuuteen perustuvia erityisoikeuksia tai toimielimiä, koska niitä pidettiin alistavana talous- ja sosiaalipolitiikkana ja samalla epäoikeudenmukaisuutena muita pohjoisnorjalaisia kohtaan. Ajatus saamelaisesta kulttuurialueesta torjuttiin vertaamalla sitä Yhdysvaltojen intiaanireservaatteihin tai Etelä-Afrikan apartheid-politiikkaan. Monien mielestä saamelaisilla ja norjalaisilla piti olla samat oikeudet ja velvollisuudet yhdenvertaisina kansalaisina. (Minde 1984, 24–25, 31–33; Drivenes & Jernsletten 1994, 262–265; Thuen 1995, 39–40.)

Vuonna 1964 aloitti toimintansa Norjan saamelaisneuvosto, joka toimi hallituksen saamelaisasioiden neuvonantajana saamelaiskäräjien perustamiseen saakka. Marraskuussa 1968 yhdistystoiminta järjestettiin uudelleen, kun kaikkien paikallisten saamelaisyhdistysten kattojärjestöksi perustettiin Norjan saamelaisten keskusjärjestö, jonka jäseniksi pääsivät vain saamelaiset. Järjestö alkoi ajaa 1970-luvulla kielen suojelua, itsemääräämisoikeuksia sekä luonnonvarojen hallintaan liittyviä maa- ja vesioikeuskysymyksiä. Siinä missä ensimmäisenä perustettu Sámi Searvi oli oslolainen akateemisten saamenystävien seura, oli Norjan saamelaisten keskusjärjestö puolestaan saamelaisten oma järjestö. 1960-luvulta lähtien saamelaiskenttä on ollut poliittisesti jakautunutta. (Nickul 1970, 244; Drivenes & Jernsletten 1994, 265–267.)

Suomalaislähtöinen väestö sodan jälkeen

Toisen maailmansodan tapahtumilla oli vaikutuksensa myös siihen, miten norjalaiset suhtautuivat suomenkieliseen väestöön Ruijassa. Ensinnäkin oli selvää, ettei pelko ”suomalaisvaarasta” ollut ajankohtainen sodan jälkeen, eikä kukaan voinut pitää Suomea Norjan valtion uhkana maan pohjoisosissa. Sodan aikana niin saamelaiset kuin ruijansuomalaisetkin olivat osoittautuneet yhtä luotettaviksi ja isänmaallisiksi kuin muut norjalaiset, kuten muun muassa Jensen (1991, 71) toteaa. Norjalaistamispolitiikan aikakausi oli vääjäämättä ohi, vaikka kouluopetuksessa voimassa olleita norjalaistamisohjeita ei virallisesti poistettu käytöstä ennen kuin vuoden 1959 koululaissa. Kouluopetus oli täysin norjankielistä; suomea ei käytetty edes apukielenä vuoden 1936 jälkeen.

Kuten kaikkialla Pohjois-Norjassa, elettiin Jäämeren rannan suomalaiskylissä sodan jälkeen jälleenrakennusaikaa. Vaikka väestö oli monin tavoin norjalaistunut, näkyi kulttuurinen tausta paikallistasolla; esimerkkinä saunat, tietyt ruokalajit, laulut, musiikki jne. Aikuisväestö puhui vielä sodan jälkeisinä vuosikymmeninä keskenään suomea, mutta lapsille alettiin 1940-luvun lopulla ja varsinkin 1950-luvulta lähtien puhua norjaa. Heidät kasvatettiin norjankielisiksi. Kielenvaihdon prosessit olivat siis täydessä vauhdissa. Suomalaistaustaista väestönosaa pidettiin norjalaistuneina, eikä valtio kiinnittänyt heihin erityistä kielellistä tai kulttuurista huomiota. Itse asiassa jo vuoden 1930 väestönlaskun yhteydessä todettiin maahanmuuttajien jälkeläisten integroituneen hyvin; viranomaislausunnon mukaan he olivat saamelaisia paremmin ”ymmärtäneet kotiutua yhteiskuntaan” (Dahl 1957, 328; Bratrein & Niemi 1994, 204; Niemi 2006, 418.).

Samantyyppisen ajatuksen suomalaislähtöisen väestön sopeutumisesta esitti kuningas Olavi juhlapuheessaan siirtolaismonumentin paljastusjuhlassa kesäkuussa 1977. Vesisaareen pystytettiin tuolloin muistomerkki ”tunnustukseksi siitä merkityksestä, mikä suomalaisten maahanmuutolla on ollut Finnmarkin läänin kehitykselle ja kasvulle”, kuten monumentin jalustassa lukee. Siirtolaistaustainen väestö sai tällä tavoin virallisen tunnustuksen merkityksestään yhteiskunnan kehittämiseksi. (Vilkuna 1977, 136–145; Anttonen 1999, 271–272.)

Ensimmäisenä merkkinä viriävästä kiinnostuksesta järjestötoimintaa kohtaan oli Norjalais-suomalaisen yhdistyksen perustaminen Vesisaareen vuonna 1963. Se ehti toimia toistakymmentä vuotta ainoana ystävyysseurana ennen muiden vastaavien yhdistysten perustamista. Seuran aloitteesta virisi myös ajatus siirtolaismonumentin pystyttämiseksi.

Kiinnostus pohjoisia vähemmistöjä kohtaan oli siis virinnyt 1960-luvun lopulle tultaessa, mutta näkyvämpi ja kuuluvampi yhteiskunnallinen liikehdintä alkoi vasta seuraavilla vuosikymmenillä. Esittelen sitä seuraavassa luvussa.

4

1970-luvulla alkanut vähemmistöpoliittinen murros

Saamelaiset – alkuperäiskansa

1970-luvulla saamelaispoliittinen liikehdintä vauhdittui. Saamelaiset lähtivät muun muassa niin sanottuun neljannen maailman liikkeeseen, jonka muodollisena perustana oli 1975 perustettu Alkuperäiskansojen Maailmanneuvosto. 1970-luvun etninen tiedostaminen liittyi myös siirtomaavallan purkamiseen Afrikassa ja Aasiassa, minkä seurauksena alkuperäiskansojen itsehallintokysymykset nousivat esiin eri puolilla maailmaa. Solidaarisuustyö muiden alkuperäiskansojen kanssa oli tärkeää saamelaisille, sillä sitä kautta he saivat kansainvälistä tukea esittäessään Norjan valtiolle vaatimuksia oikeudellisen asemansa parantamisesta. (Minde 1984, 36; Eidheim 1992, 13–14; Eidheim 1997, 36–37.)

Poliittisen liikehdintään vaikutti osaltaan myös Norjan saamelaisten keskusjärjestössä tapahtunut sukupolvenvaihdos, kun koulutetut ja radikaalit saamelaisnuorten astuivat johtoon. Toimintamuodot muuttuivat ja saamelaisjärjestöt alkoivat vetää myös voimistuvaa kulttuurityötä Norjan kulttuurirahaston erityistukien avulla. Toisen maailmansodan jälkeen saamelaisalueet olivat taloudellisesti, koulutuksellisesti ja terveydellisestikin muuta maata jäljessä, mutta niiden on arvioitu saavuttaneen saman koulutus- ja elintason maan muiden alueiden kanssa 1990-luvun alkuun mennessä. (Minde 1984, 34; Eidheim 1992, 18–20; Drivenes & Jernsletten 1994, 267–269; Eidheim 1997, 38–39.)

Vuonna 1959 voimaan tullut peruskoulu-uudistus loi pohjaa saamen kielen opetukselle. Vuoden 1969 peruskoululain mukaan ”sellaisten vanhempien lapsille, joiden päivittäinen käyttökieli on saame, tulee antaa saamen kielen opetusta vanhempien niin vaatiessa”. Vuonna 1975 lakitekstiin tehdyn uudistuksen mukaan opetusta voivat hakea lapsilleen myös norjankieliset vanhemmat. Kielenvaihdon

seurauksena monet saamelaisista ovat yksikielisiä norjan puhujia. Ensimmäisen kerran saamenkielistä äidinkielen opetusta annettiin lukuvuonna 1967–68 Kaarasjoen, Koutokeinon ja Masin kouluissa. Äidinkielen luku- ja kirjoitustaitoa opettamalla oli tarkoitus luoda pohjaa norjan kielen oppimiselle. Seuraavana vuonna mukana oli yhdeksän koulua, minkä jälkeen opetus lisääntyi vuosikymmenen aikana niin nopeasti, että 1970- ja 1980-lukujen taitteessa kouluja oli lähes kolmekymmentä. Kehitys johti seuraavilla vuosikymmenillä koko peruskoulun läpi jatkuvaan saamenkieliseen opetukseen. Vuoden 1987 opetussuunnitelmauudistukseen saatiin saamenkieliset ainesuunnitelmat. Tämän seurauksena saamelaisoppilaiden kaksikielisyudesta tuli virallinen tavoite. Opetukseen liittyi kuitenkin myös vaikeuksia; saamenkielistä oppimateriaalia ja opettajia oli vähäisesti. Lisäksi kielen asemasta kiisteltiin tuolloinkin paikallistasolla. (Aikio-Puoskari 2001, 223–226, 248.)

Kouluopetuksen kannalta ratkaisevan tärkeä oli saamelaisen opetusneuvoston perustaminen vuonna 1976, sillä tästä alkoi saamelaisten opetuksen määrätietoinen kehittäminen. Opetusneuvosto ajoi muun muassa peruskoululain uudistamista ja saamenkielisen oppimateriaalin tuottamista. Seuraava ratkaiseva muutos tapahtui vuonna 2000, kun saamelainen opetusneuvosto siirrettiin kokonaisuudessaan saamelaiskäräjien alaisuuteen. Saamelaisten koulutuskysymykset siirtyivät tämän myötä suurelta osin heidän oman hallintonsa alaisuuteen. (Aikio-Puoskari 2001, 227–236.)

Merkittävä oli myös Pohjoismaisen Saamelaisinstituutin (Sámi instituhtta) perustaminen Koutokeinon vuonna 1973 Pohjoismaiden neuvoston varoin. Koutokeinossa aloitti toimintansa myös Saamelainen korkeakoulu (Sámi allaskuvla) vuonna 1989 erityisesti luokanopettajakoulutusta varten. Saamelaisväestön korkeampi koulutus moninkertaistui 1970- ja 1980-luvuilla. Saamelaisidentiteetin vahvistumisesta kertoo sekin, että monet nuoret oppivat koulussa saamen kielen ja kiinnostuivat järjestötoiminnasta. Ajanjaksoa on jälkeinpäin nimetty myös kulttuurin ”kultaiseksi 70-luvuksi”, sillä saamelaisuuteen liittyviä hankkeita alettiin tukea tuolloin. Saamenkieliset radio- ja televisio-ohjelmat sekä sanomalehdet lisääntyivät, saamelaiskirjallisuus ja – taide saivat omat neuvostonsa. Poliittisen aktiivisuuden vauhdittuessa järjestettiin saamelais-etuliitteellä varustettuja teatteriesityksiä, näyttelyjä, konsertteja, festivaaleja, seminaareja sekä urheilutapahtumia. Lisäksi valtio myönsi varoja muun muassa saamelaiskulttuurin museota ja kirjastoa sekä eteläsaamelaisia kulttuurikeskuksia varten. (Minde 1984, 34; Eidheim 1992, 18–20; Drivenes & Jernsletten 1994, 267–269; Eidheim 1997, 38–39.)

1970- ja 1980-lukujen taitteessa syntyi norjalaisen yhteiskunnan suurin kansainvälistäkin huomiota saanut (vähemmistö)poliittinen konflikti, kun keskeisellä poronhoitoalueella oleva Alattionjoki päätettiin padota voimalaitoskäyttöön. Hanketta vastustivat niin saamelaiset kuin luonnonsuojelijat. Tämä niin sanottu Alta-kiista mielenosoituksineen ja nälkälakkoineen sai tiedotusvälineissä globaalit

mittasuhteet. Siitä tuli saamelaispolitiikan todellinen käännekohta, sillä konfliktin seurauksena valtio perusti kaksi komiteaa selvittämään saamelaisten kulttuurista, kielellistä ja oikeudellista asemaa. Näin syntyi komiteanmietintö saamelaisten oikeudellisesta asemasta vuonna 1984 sekä kulttuuri- ja kielikysymyksistä seuraavana vuonna. (Minde 1984, 33–34; Thuen 1995, 23–24.)

Komiteanmietintöjen ja selonteiden seurauksena lainsäädäntö alkoi muuttua 1980-luvun loppupuolella. Vuonna 1987 voimaan tulleen saamelaislain perusteella koottiin demokraattisilla vaaleilla valittu saamelaiskäräjät (Sámediggi, Sametinget), joka aloitti toimintansa vuonna 1989. Vuonna 1988 saamelaiset tunnustettiin alkuperäiskansaksi Norjan perustuslaissa. Saamelaispykälän (110 a § 1988) mukaan valtiolla on velvollisuus pitää huolta siitä, että saamelaiset alkuperäiskansana saavat harjoittaa ja kehittää kieltään, kulttuuriaan ja yhteiskuntaelämäänsä. Vuonna 1990 Norja ratifioi ensimmäisenä Pohjoismaana kansainvälisen työjärjestö ILO:n sopimuksen nro 169, joka käsittelee alkuperäiskansoja ja heimoja itsenäisissä maissa.⁶ Sopimuksessa määritellään alkuperäiskansojen itsehallinto-oikeutta sekä kulttuurisesti omaleimaisten elinkeinojen, kielen ja tapojen suojelun aineellista taustaa. Lisäksi todetaan, että näiden kansojen maankäyttö- ja omistusoikeus on tunnustettava heidän perinteisesti asuttamillaan alueilla. Norjassa sopimus astui voimaan syyskuussa 1991. Vuonna 1990 lisättiin saamelaislakiin kielisäädökset, jotka tulivat voimaan vuonna 1992. Niiden mukaan saame ja norja ovat periaatteessa yhdenvertaisia käytännössä. Lisäksi vuoden 1997 peruskoulu-uudistuksen mukaan norja ja saame ovat peruskoulussa tasa-vertaisia kieliä. (Thuen 1995, 79, 230–236; Eidheim 1997, 57–59; Aikio-Puoskari 2001, 94–99; Niemi 2006, 420–421.)

1970- ja 1980-lukujen valtava kehitys hyvinvointi- ja kulutusyhteiskunnaksi muutti saamelaisten asemaa. Korkeampi koulutustaso toi uusia ammattimahdollisuuksia sekä erilaisia kulttuurisia ja kansainvälisiä toimia ja yhteyksiä. Uudenlainen itseymmärrys ja tiedostaminen vauhdittivat poliittista toimintaa. Sosiaalianthropologi Harald Eidheim kutsuu ”aboriginalisaatioksi” sitä tendenssiä, jossa saamelaisten olemassaolo ja mahdollisuudet nähdään nimenomaan alkuperäiskansan näkökulmasta. (Eidheim 1997, 36–37.)

Etnopoliittiseen liikehdintään ja etnisen identiteetin korostamiseen liittyy myös erimielisyyttä ja vastakkaisia käsityksiä. Suhtautumistavat vaihtelevat; toisille etninen identiteetti merkitsee lähinnä vain tietoa sukutaustasta sekä kulttuurisesta ja kielellisestä yhteenkuuluvuudesta, mutta sitä ei politisoida, kun taas toisille identiteetin politisoimisesta tulee elämäntehtävä. Joissakin rannikkokylissä on suhtauduttu torjuvasti saamelaisuuden uuteen tulemiseen ja elpymiseen viime vuosikymmeninä. Osa paikkakuntalaisista on karsastanut sitä, että paikkakunnan saamelaismenneisyys on nostettu esille ja otettu mukaan koulussa lähihistorian, kulttuuritietouden ja saamelaisperinteen opetukseen. Jensen (1991, 105–106) kertoo esimerkin norjalaistuneesta merisaamelaiskylästä 1980- ja 1990-lukujen

taitteessa. Paikallisessa koulussa työskennelleille etelänorjalaisille opettajille tuli tieto paikkakunnan kulttuurisesta taustasta – lestadiolaisuudesta ja saamelaisesta asutushistoriasta – yllätyksenä, kun näitä aiheita käsiteltiin henkilökunnan seminaarissa. Paikkakunnalle muuttaneella nuorella opettajalla ei ollut aavistustakaan siitä, että monet oppilaista olivat lähtöisin saamelaistaustaisista, lestadiolaisista kodeista. Opettajankoulutuksessa ei maan pohjoisosien väestöä ollut juuri mainittu.⁷ Vanhempi paikallinen kollega puolestaan piti edistyksellisenä vapautumisena sitä, että henkilökunta ylipäättään keskusteli näistä asioista, sillä aikaisemmin niistä vaiettiin täysin. Uskonto ja etninen tausta ovat Pohjois-Norjassa olleet hyvin pitkään lähinnä tabuksi katsottavia aiheita. Paikallisväestölle voi kysymys etnisestä identiteetistä muuttua todella vaikeaksi ristiriidaksi, eikä vähiten suhteessa kouluun. Sama koulu, joka aikaisempina vuosikymmeninä pyrki kaikin keinoin tekemään saamelaisista norjalaisia, korostaa nykyisin paikallisväestön saamelaisen taustan näkyväksi tekemistä. Tämä voi muodostua kiperäksi ongelmaksi silloin, kun ihmiset eivät halua etnisen taustansa korostamista, vaan painottavat identiteettinsä muita puolia. Kaikille ei etninen identifioituminen ole tärkeintä, vaan he korostavat esimerkiksi tasavertaista kansalaisuutta ja odottavat myös koulun ja yhteiskunnan kunnioittavan tätä näkemystä. (Jensen 1991, 110.)

Kaiken kaikkiaan on saamelaisten asemassa tapahtunut 1980-luvulta lähtien ja varsinkin saamelaiskäräjien perustamisen jälkeen niin suuria muutoksia, ettei niitä olisi osattu kuvitellakaan ennen 1980-lukua. Samalla poliittinen hajanaisuus leimaa myös saamelaiskenttää. (mm. Drivenes & Jernsletten 1994, 277.)

Suomalaislähtöinen väestö eli kveenit – kansallinen vähemmistö

Kiinnostus Ruijan suomalaislähtöistä väestönosaa kohtaan virisi 1970-luvulla samoihin aikoihin kuin muita kieli- ja kulttuurivähemmistöjä kohtaan eri puolilla maailmaa. Saamelaisten poliittinen liikehdintäkin oli tuolloin juuri alkanut. Lisäksi Pohjois-Norjan työmarkkinoille tuli 1960- ja 1970-luvulla suomalaisia,⁸ joita nimitettiin tuossa vaiheessa uussiirtolaisiksi erotuksena varhaisemmasta edellisten vuosisatojen siirtolaisuudesta. Monelle heistä oli yllätys tutustua maahantulon jälkeen paikalliseen, suomelaistaustaiseen väestöön. Elettiin siis monenlaisten kulttuuristen kohtaamisten aikaa.

Paikallisen kielen ja kulttuurin tallentamisella alkoi olla kiire niin kauan kuin vanhimmat suomea puhuvat sukupolvet olivat vielä elossa. Samoihin aikoihin innostuttiin järjestötoiminnasta. 1960- ja 1970-lukujen ystävyysseuratoiminta alkoi viritä omilla ehdoillaan saamelaisten näkyvän ja radikaalin aktivismin katveessa, hyvin erilaisena kuin saamelaisten poliittinen järjestäytyminen, mutta vähitellen siitä myös mallia ottaen. Varsinainen etnopolitiittisesti aktiivinen toiminta alkoi

Norjan Kveeniliiton perustamisesta vuonna 1987. (Tarkemmin järjestötoiminnasta Anttonen 1999, 142–190; Niemi 2006, 422–423.)

1960- ja 1970-luvun vaihteessa alkoi ilmapiiri olla otollinen myös suomen kielen kouluopetukselle. Kun uusi peruskoululaki toi valinnaisaineet kouluihin vuonna 1969, otettiin opetussuunnitelmaan myös suomi. Tosin suomalaistaustaisten sukujen jälkikasvu oli jo niin pitkälle norjankielistä, ettei suomea voitu käyttää opetuskielenä, vaan vaihtoehtoisena vieraana kielenä ranskan ja saksan rinnalla. Ensimmäisenä opetus alkoi Vesisaaren lukiossa lukuvuonna 1970–71. Myös yläasteen kouluissa heräsi kiinnostus suomeen valinnaisaineena, ja alkuun päästiin Lemmijoen koulussa syksyllä 1974. Kiinnostus lisääntyi siinä määrin, että 1980-luvun lopulla suomea opetettiin vieraana kielenä yhteensä noin 30 peruskoulussa sekä noin kymmenessä lukiossa. (Innstilling... 1976, 65–69; Karikoski & Pedersen 1996, 19.)

Yliopistotasoinen suomen opetus käynnistyi vuonna 1977 Tromssan yliopistossa, joka oli aloittanut toimintansa vuonna 1972. Opetusoikeus perustui sille, että kyseessä oli vanhastaan Pohjois-Norjassa käytetty vähemmistökieli. Tuota ennen ainoastaan Oslon yliopistossa oli mahdollista opiskella suomea.⁹ Vuodesta 1978 lähtien myös Finnmarkun korkeakoulussa Alattiossa on ollut mahdollista suorittaa alempia suomen kielen arvosanoja. (Karikoski & Pedersen 1996, 25.)

Sitä mukaa kuin suomen opettaminen lisääntyi pohjoisnorjalaisissa kouluissa – ja saamen kielen asema vahvistui omalla sektorillaan – haluttiin suomelle saada valinnaiskieltä vahvempi asema. Pyrkimystä ajoivat ruijansuomalaisten ja kveenien järjestöt. Vuosina 1990 ja 1993 toteutettiin suomi toisena kielenä -opetuskokeilu oppilaille, joilla oli ”etninen suomalainen tausta Norjassa”. Kyseessä olivat siis lapset, joiden esivanhemmat olivat olleet suomenkielisiä, vaikkeivät oppilaat itse puhuneet kieltä välttämättä lainkaan. Kokeilussa oli mukana seitsemän koulua ja noin sata oppilasta. (Karikoski & Pedersen 1996, 20; Anttonen 1999, 190–193, 297–300.)

Suomen opetuksen lisääminen kouluissa ei kuitenkaan ollut itsestään selvyyttä. Opetuskokeilua seurasi vilkas julkinen keskustelu, jossa eri puolilta yhteiskuntaa otettiin kantaa suomen opetuksen puolesta tai sitä vastaan. Esimerkiksi osa saamelaisista vastusti suomen opetuksen lisäämistä, koska sen arveltiin mahdollisesti heikentävän saamen asemaa, mikäli taustaltaan monietniset oppilaat päätyisivät valitsemaan saamen sijasta suomen kielen. Vastustajia löytyi myös norjan toisen kirjakielen, nynorskin, edustajista. Hekin kokivat suomen kielen tulevan kilpailemaan asemasta toisena kielenä. Osa vastustajista puolestaan piti suomea vieraana kielenä muiden siirtolaiskielten rinnalla, joten sille ei ollut syytä antaa erityisasemaa opetussuunnitelmassa. Ennakkotapauksena tämä saattaisi lisätä uusien siirtolaisryhmien vaatimuksia oman kielensä aseman parantamiseksi. Nämä argumentit osoittavat kuinka tässäkin tapauksessa oli kyseessä kilpailu resurssien jaosta. (Anttonen 1999, 190–193, 332–337.)

Monivaiheisen suurkäräjäkeskustelun päätteeksi suomi kuitenkin sai peruskoulu-uudistuksessa aseman toisena kielenä suurkäräjillä 11. tammikuuta 1996.

Historiallisen päätöksen mukaan suomea saadaan opettaa toisena kielenä kahdes-
sa pohjoisimmassa läänissä niillä alueilla, joilla asuu kveeni- ja suomalaistaustaista
väestöä. Vahvistunut asema lisäsi välittömästi oppilaiden ja heidän vanhempiansa
kiinnostusta kieltä kohtaan, ja koulu-uudistuksen astuessa voimaan syksyllä 1997
valitsivat monet suomen opiskelun. Muutamassa vuodessa oppilasmäärä nousi
lähes tuhanteen, mitä voitiin pitää pohjoisnorjalaisittain melko suurena lukuna.
(St.meld. 15, 45–46.)

Kielikeskustelu ei kuitenkaan rauhoittunut sen jälkeen, kun suomi oli saanut
opetussuunnitelmassa aseman toisena kielenä. Jo pitkin 1990-lukua oli käyty keskus-
telua siitä, onko Ruijassa puhuttu kieli suomea, siis yksi suomen murrevariantti, vai
onko kyseessä itsenäinen kveenin kieli. Molemmilla näkemyksillä on kannattajansa,
joista osa on myös vaihtanut mielipidettään vuosien saatossa. Esimerkiksi osa kie-
lentutkijoista piti kieltä suomena vielä 1990-luvun puolivälissä, mutta 2000-luvulla
he määrittivät sen kveeniksi. (Anttonen 1999, 324–339; Koivulehto 2007,6.)

Murteiden ja kielten välinen rajanveto on häilyvää, ja kuten kielentutkijat ovat
eri yhteyksissä todenneet, on määrittely usein poliittinen kysymys. Näin on myös
Pohjois-Norjassa. Kiistan ratkaisemiseksi Norjan hallitus teetätti ruotsalaisilla
kielentutkijoilla selvityksen kveenin kielen asemasta. Selvityksen mukaan kveeniä
voidaan pitää omana itsenäisenä kielenään enemmän kuin suomen murteena
(Hyltenstam 2003, 66–67).¹⁰

Norjan hallitus tunnusti *kveenin* itsenäiseksi kieleksi huhtikuussa 2005 (Pres-
semelding nr. 54/2005). Ruotsiin verrattuna ratkaisu oli erilainen, sillä siellä sekä
suomi että Torniolaakson meänkieli ovat vähemmistökieliä, Norjassa vain kveeni.

Tällä hetkellä (vuonna 2010) tutkijat työskentelevät laatimalla muun muassa
kveenin kielen kielioppia ja sanastoja Tromssan yliopiston suomen kielen lai-
toksella. Lisäksi vuosien ajan on jo käyty keskustelua kielen nimityksestä; kir-
joitetaanko *kveeni* vai *kvääni*. Tutkijapiireistä on lähtöisin esitys, että kveenin
kielen nimi olisi *kainun* kieli. Uuden kielen luominen ja uudet nimitykset liittyvät
omalta osaltaan etnopolitiittiseen keskusteluun, jossa määritellään väestönsan
vähemmistöpolitiittista asemaa. Valitsemalla nimitykset kainulainen ja kainun
kieli korostetaan väestön pitkää historiaa Pohjoiskalotilla. Pyssyjoelle vuonna
2007 perustettu Kainun institutti eli Kvensk institutt on kveenin kielen ja kult-
tuurin kansallinen keskus, jolla on merkittävä rooli uuden kielen kehittämisessä.
(Norman & Viinikka-Kallinen 2006; Söderholm 2006, 34–48; Söderholm 2008a
ja 2008b; ks. myös Kvensk institutt. Språk.)

Kouluissa opetetaan edelleen suomea toisena kielenä, ja uutena haasteena
on myös kveenin/kainun opetuksen järjestäminen sitä haluaville. Tromssan yli-
opistossa opetetaan sekä suomea että kveeniä. Ensimmäisen kerran opiskelijoilla
oli mahdollisuus suorittaa kveenin kielen ja kirjallisuuden ns. semesteremne eli
alkeistason opinnot lukuvuonna 1998–99. Vuonna 2006 aloitettiin kveenin kielen
ja kulttuurin verkko-opinnot. (Norman & Viinikka-Kallinen 2006, 75.)

Toinen 1990-luvun lopulla voimaan tullut suuri muutos oli kansallisen vähemmistöaseman saaminen vuonna 1999, kun Norjan hallitus ratifioi Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen muun muassa kveenien osalta. Sopimus oli tärkeä poliittinen signaali vähemmistöjen oikeuksien suojelusta. (St.meld. nr. 15; sopimuksen ratifiointista ks. Niemi 2006, 429–430.)

Ennen kansallisen vähemmistöaseman saamista, käytiin Ruijassa koko 1990-luvun ajan monisärmäistä keskustelua kveeniydestä ja ruijansuomalaisuudesta. Kimmokkeena oli saamelaisten uusi alkuperäiskansa-asema, mikä innosti määrittelemään myös kveenien asemaa norjalaisessa yhteiskunnassa. Ruijansuomalaisen väestön 1700- ja 1800-lukujen muutto- ja asutushistorian rinnalle nousi myös uusia tulkintoja, joissa etsittiin kveenien alkukotia 900–1100-lukujen tienoilla Pohjanlahden perukassa sijainneesta muinaisesta Kveenimaasta tai Kainunmaasta (Kvenlandista). Sen jälkeen kun Norja oli ratifioinut kansainvälisen ILO:n alkuperäiskansasopimuksen nro 169 saamelaisten osalta vuonna 1990, alkoi uusia tulkintoja tulla julkisuuteen. Sopimuksen ensimmäisessä artiklassa mainitaan ehdot alkuperäiskansa-aseman saamiseksi; ryhmän on pitänyt asua alueella ennen valtionrajojen vetämistä. Tästä syystä tarvitaan uusia historia-tulkintoja; osoittamalla että pohjoisessa oli vakituisesti asuttuja kveeniyhteisöjä jo ennen valtionrajojen vetämistä vuosina 1751 ja 1826, voidaan kveenitkin määrittellä alkuperäiskansaksi. Tämä keskustelu alkoi 1990-luvun alussa ja on jatkunut – välillä laantuen ja uudelleen vilkastuen – pian parikymmentä vuotta. Historian uudet tulkinnat ja havittelu alkuperäiskansa-asemasta on myös osaltaan resurssikilpailua modernissa yhteiskunnassa. (Anttonen 1999, 357–369, 443–447; Ryymin 2004, 133–151; Niemi 2006, 437–438.)

Suurin kiistanaihe vuosikymmenien ajan on ollut se millä nimityksellä suomenkielisiä maahanmuuttajia ja heidän nykyjälkeläisiään pitäisi kutsua. Rinnakkain ja synonyymisesti on jo 1800-luvulta lähtien käytetty useita eri nimityksiä kuten *ruijansuomalaiset*, *suomalaistaustaiset*, *-lähtöiset* tai *-sukuiset* tai *kveenit*. Käytäntö on useinkin ratkaissut sanavalinnat. Kveeni-etnonyymiin suhtauduttiin varsinkin aikaisemmin kielteisesti, koska se oli alun alkaen norjalaisten antama haukkumanimitys suomenkielisille tulokkaille. Väestön oma sisäryhmänimitys se ei ole ollut, ja suhtautuminen on vaihdellut vuosikymmenittäin. 1970-luvulla monet karttoivat nimitystä siihen liittyneen stigmatisoituneen sävyn vuoksi, kun taas 1980-luvulla suhtautuminen alkoi olla myönteisempää. Uudelleen asenteet kääntyivät kielteisemmiksi nimityksen politisoituessa voimakkaasti 1990-luvulla. Viimeksi kuluneiden kahden vuosikymmenen aikana on keskustelu ollut ajoittain hyvinkin kiivasta; osa tutkijoista ja kulttuurivaikuttajista on myös vuosien saatossa vaihtanut mielipidettään. Puolustajista on voinut tulla vastustajia ja päinvastoin. Moni pohjoisnorjalainen on hyväksynyt kveenin itseään koskevaksi nimitykseksi. Oma ryhmänsä ovat etnopolitiittiset aktivistit, joiden mielestä kveeni on ainoa oikea ja hyväksyttävissä oleva nimitys. He eivät käytä nimityksiä, jossa on etuliite suomalainen (finsk), koska

eivät halua historiallista ja kielellistä taustaansa yhdistettävän suomalaisuuteen tai suomen kieleen. He identifioituvat nimenomaan kveeniyteen. Päinvastaista kantaa edustavat ne pohjoisnorjalaiset, jotka ovat viime vuosina voimakkaasti puhuneet *norjansuomalainen*-nimityksen (*norgesfinne*) puolesta. Uusimpana ehdokkaana on *kainulainen*, jota on esitetty kveeni-nimityksen tilalle. Nähtäväksi jää miten se otetaan paikallisyhteisöissä vastaan. (Nimityskeskustelusta ks. Niemi 1991, 130–135; Anttonen 1999, 261–285; Niemi 2006, 418–419.)

Norjan valtio teki ratkaisunsa ottamalla virallisesti kveeni-nimityksen käyttöön vuonna 1999, jolloin hallitus ratifioi Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan sopimuksen. Hallituksen selonteossa todetaan, että valtiovalta on päättänyt käyttää kveeni-nimitystä, vaikka jotkut tähän ryhmään kuuluvista haluaisivat että heitä kutsutaan ”suomalaistaustaisiksi” tai ”suomalaisten siirtolaisten jälkeläisiksi”. Perusteluna on kveeni-nimityksen pitkä perinne ryhmän norjankielisenä nimityksenä, joten sen vaihtamista pidettiin epäkäytännöllisenä. Lisäksi valtiovalta totesi olevansa tietoinen siitä, että Ruijan Kveeniliitto toivoi käytettävän kveeni-nimitystä. (St.meld. nr. 15, 36.)

Nimitysvalinta näkyy myös tämän tutkimuksen aiheessa eli koulunkäyntimenetyksissä, joita valtio korvaa saamelaisille ja kveeneille. Asiaan liittyvissä esitteissä ei mainita missään kohdassa sitä, että kveenit ovat suomalaistaustainen vähemmistö. Valtion virallisesta kannasta huolimatta kveeni-nimitys herättää edelleen keskustelua sekä myös vastustusta.

Edellä kuvatut identiteettikeskustelut ovat osoittaneet sen, miten samanlaisen sukuhistoriallisen taustan omaavat ihmiset voivat identifioitua aivan eri tavoin. Vastakkainasettelut ovat voimistuneet parin vuosikymmenen aikana niin paljon, että Pohjois-Norjassa voisi jopa ajatella kyseessä olevan kaksi eri ryhmittymää. Toisena ovat ne, joiden esivanhemmat olivat aikaisempien vuosisatojen suomenkielisiä maahanmuuttajia, ja jotka sanovat itseään norjansuomalaisiksi tai sanovat olevansa suomalaissukua, norjaksi esimerkiksi ’*av finsk avstamning*’. Heistä iäkkäimmät puhuvat edelleen paikallista suomea. Toisena ryhmänä ovat ne, jotka korostavat esi-isiensä olevan lähtöisin muinaisesta Kainunmaasta (*Kvenlandista*), ja tämän mukaisesti suosivat nimityksiä kveeni tai kainulainen ja elvyttävät kveenin/kainun kieltä. Monille heistä on myös kysymys kveenien mahdollisista alkuperäiskansaoikeuksista tärkeä. Nämä ovat luokittelujen ääripäät, joiden väliin luonnollisestikin mahtuu monenlaisia välimuotoja; etniselle identifioitumiselle tyypillistä on tilanteellisuus ja suhteellisuus, joten yksilöiden valinnoissa on vaihtelua ja liikkuvuutta tarpeen mukaan.

Kaiken kaikkiaan suomalaislähtöisen väestönosan tilanne on – kuten saamelaisenkin – muuttunut ja politisoitunut niin paljon, että tuskin kukaan olisi osannut ennustaa tämänsuuntaista kehitystä muutama vuosikymmen sitten. Huomattavinta on ollut kansallisen vähemmistöaseman saaminen vuonna 1999 sekä kveenin kielen tunnustaminen itsenäiseksi kieleksi vuonna 2005.

II OSA

**Kysymys
koulunkäyntikorvauksista
2000-luvulla**

5 ”Menetetty koulunkäynti” ja hyvityskorvaukset 2000-luvulla

1970- ja 1980-luvulla olisi tuskin osattu kuvitella tulossa olevan sellaisen vaiheen, jolloin valtio alkaa maksaa hyvityskorvauksia siitä, ettei sen kansalaisilleen tarkoittama koulutushyvä ole toteutunut kaikkien osalta toivotusti. Norjassa korvauksia on maksettu vuodesta 2006 lähtien; suurkäräjät teki asiassa päätöksen huhtikuussa 2005.

Tässä luvussa käsittelen hyvityskorvausjärjestelmää ja esittelen siihen liittyviä kysymyksiä ja näkökulmia sekä poliittista päätöksentekoprosessia ennen kaikkea virallisten dokumenttien perusteella. Niistä tärkeimpiä ovat hallituksen suurkäräjille tekemä selonteko korvausjärjestelyistä, samoin komiteanmietintö ja suurkäräjäesitykset, jotka käsittelevät korvausten maksamista valtionkassasta.

Iäkkäille saamelaisille ja kveeneille ”menetetystä koulunkäynnistä” maksettavat korvaukset ovat osa suurempaa hyvityskorvausjärjestelmää, jolla pyritään hyvittämään poliittisesti, moraalisesti ja taloudellisesti erityyppisiin ihmisryhmiin kohdistunut ja heidän kannaltaan epäsuotuisa¹² kohtelu. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi norjalaiset sotalapset sekä kiertolaiset eli tatarit. Myös lastenkodeissa olleet lapset on otettu korvausjärjestelmän piiriin, koska erilaiset laiminlyönnit, rikkeet ja suoranaiset rikokset ovat tulleet esille laitosten toimintaa selvitettäessä. Sitä mukaa kun erilaisia korvauksia on myönnetty, on jouduttu ratkaisemaan suhtautuminen uusiin samantyyppisiin tapauksiin, joissa haetaan korvausta epäoikeudenmukaisuuden ja kohtuuttoman epäsuotuisaan asemaan joutumisen perusteella.

Ennen kuin siirryn käsittelemään koulunkäyntikorvauksia, luon lyhyen historiallisen katsauksen siihen, miten hyvityskorvaukset ovat kehittyneet nykyiseen malliinsa ja laajuuteensa norjalaisessa yhteiskunnassa parin sadan vuoden aikana.

Hyvityskorvausten historiallinen ja yhteiskunnallinen tausta

Hyvityskorvauksilla on itse asiassa jo varsin pitkä historiallinen tausta. Tämän luvun keskeisenä lähteenä on Norjassa vuonna 2007 ilmestynyt aihetta käsittelevä artikkeli (Simonsen & Pettersen 2007).¹³

Nykyisin valtionkassasta maksettavilla hyvityskorvauksilla on tiettyjä yhtäläisyyksiä entisaikain rahvaan kirjeisiin kuninkaalle. Aikaisemmillä vuosisadoilla henkilöt, jotka kokivat tulleen väärin kohdelluiksi, saattoivat joko kirjoittaa tai mennä henkilökohtaisesti Kööpenhaminaan kuninkaan luo valittamaan asiaansa. Tuolloisen hallinnon aikana kuningas oli patriarkaalinen valtias, jolla oli mahdollisuus ja valta tehdä ratkaisuja alamaistensa asioissa. Anomuksen muotoseikat eivät olleet tärkeitä, tärkeintä oli asian sisältö eli se, minkälaisen epäkohdan korjaamista alamainen kuninkaaltaan anoi. Nykyisinkin hakemukset ovat melko vapaamuotoisia, ja ne osoitetaan valtakunnan korkeimman poliittisen laitoksen eli suurkäräjien käsiteltäväksi. Tavallisille kansalaisille tämä on yksi mahdollisuus viedä asioitaan ylimpien päätöksiä tekevien viranomaisten tietoon ja hakea jonkinlaista korvausta – siis hyvitystä – kokemastaan epäoikeudenmukaisuudesta. Tässä mielessä korvauksia voidaan verrata siihen, miten kansa aikaisemmin anoi henkilökohtaisesti oikeutta kuninkaaltaan. (Simonsen & Pettersen 2007, 92–93.)

Suurkäräjille osoitetut korvaushakemukset ovat olleet Norjassa käytössä jo lähes pari sataa vuotta. Tässä mielessä on kyse vanhasta systeemistä, joka on säilynyt erilaisten yhteiskunnallisten vaiheiden läpi näihin päiviin saakka, ja jota edelleen sovelletaan nykyaikaan muuntuneena. Järjestelmän juuret juontavat vuoteen 1814, jolloin Norjan ensimmäiset suurkäräjät kokoontuivat. Unioni Tanskan kanssa oli purkautunut ja Norja sai tuolloin oman perustuslakinsa. Silti se joutui vielä vajaaksi sadaksi vuodeksi liittoon Ruotsin kanssa ennen lopullista itsenäistymistä vuonna 1905. Vuonna 1814 käsiteltiin valtionkassaan tulleita hakemuksia (tuolloin nimityksenä oli ”Eftergivelse og Erstatning”), jotka erään pitäjän asukkaat olivat lähettäneet saadakseen korvauksia vastikään päättyneen sodan aiheuttamista kärsimyksistä. Hyvityskorvauksia on ollut suurkäräjien käsiteltävänä tuosta ajasta lähtien, vaikka ympäröivä yhteiskunta on sekä olosuhteiltaan, arvoiltaan että asenteiltaan muuttunut huomattavasti. (Simonsen & Pettersen 2007, 92–93; St.prp. nr. 65, 5–6.)

1980–1990 -luvulle saakka tyypillistä oli se, että korvaukset liittyivät useimmiten tapauksiin, joissa hakija oli syystä tai toisesta jäänyt voimassa olevan sosiaaliturvan ulkopuolelle. Vuonna 2002 ilmestyneen tutkimuksen (Tømmerås 2002) mukaan näitä tapauksia harkittaessa kiinnitettiin erityisesti huomiota hakijan taloudelliseen tilanteeseen. (Simonsen & Pettersen 2007, 92.)

Tilanne muuttui, kun 1990-luvun puolivälistä lähtien eri puolilta yhteiskuntaa alkoi tulla yhä enemmän ja yhä erilaisempia korvausvaatimuksia. Yhteistä oli

se, että ne olivat jääneet tavallisen korvausoikeuden ulkopuolelle. Suurkäräjät teki erillisiä päätöksiä muun muassa seuraavissa tapauksissa: lobotomialeikkaukseen joutuneet (1996), juutalaiset (1999), radiumsairaalassa säteilyvammoja saaneet (1999), Pohjanmeren pioneerisukeltajat (2000), sekä japanilaisten vankileirille toisen maailmansodan aikana joutuneet norjalaiset (2001).

Korvausvaatimusten lisääntymiseen vaikutti muun muassa yleisen mieli-pideilmaston muuttuminen, sillä monista aiemmin vaietuista aiheista alettiin keskustella entistä vapaammin. Lisäksi eri ryhmien etujärjestöt painostivat päättäjiä. Tämän seurauksena alettiin 1990-luvulla selvittää tarkemmin kiertolaisten eli tattareiden kohtelua ja 2000-luvun alussa sotalasten kasvuoloja. Pian tämän jälkeen otettiin kohteeksi lastenkotien ja erityiskoulujen toiminta, sillä lapsi- ja perheasiain ministeriö asetti vuonna 2003 valiokunnan selvittämään laitosten oloja vuosien 1945 ja 1980 välisenä aikana. Päivänvaloon tuli lasten huolenpidon laiminlyöntejä ja vakavia väärinkäytöksiä, kuten seksuaalista hyväksikäyttöä. Selvityksen seurauksena viranomaisia on vaadittu yhä voimakkaammin vastuuseen siitä, etteivät lastenkotien olot ole olleet tarkoituksenmukaiset. Sittemmin viranomaiset ovat esittäneet pahoittelujaan ja anteeksipyyntöjään lähimenneisyyden virheistä. Valtio on tehnyt päätöksen lastenkotilapsille maksettavista korvauksista, minkä lisäksi monet suuret kunnat ovat päättäneet omista järjestelyistään. Tutkijat ovat osoittaneet, että valtion ja kuntien korvausjärjestelmissä on eroja, minkä vuoksi korvausasioiden käsittelyä ja niihin liittyviä tulkintoja on kritisoitu. (Simonsen & Pettersen 2007, 92.)

Kiertolaisten eli tattarien asemaa ryhdyttiin selvittämään 1990-luvun puolivälissä, kun he vaativat korvauksia siitä, että olivat jääneet vaille mahdollisuutta lainmukaiseen koulunkäyntiin. Asiaa käsiteltiin sekä oikeusministeriössä että kirkko- ja koulutusministeriössä, minkä jälkeen suurkäräjillä käytiin keskustelu tuoreen komiteamietinnön (Innst. S. nr. 75) pohjalta joulukuussa 1996. Taustalla oli jo vuonna 1979 suurkäräjillä tehty periaatepäätös, jonka mukaan kiertolaisilla ei ollut oikeutta saada korvausta vaillinaiseksi jääneestä koulunkäynnistä, koska heidän ei katsottu kärsineen menetyksiä sen enempää kuin muutkaan saman ryhmän jäsenet. Heitä verrattiin keskenään, ei norjalaiseen valtaväestöön. Kiertelevää elämäntyyliä pidettiin syynä niukaksi jääneeseen koulunkäyntiin.

Kun kiertolaisasiaa käsiteltiin uudelleen vuonna 1996, nousi kysymykseksi se, verrataanko heitä omaan ryhmäänsä vai muihin norjalaisiin. Asennoituminen oli muuttunut, mutta ministeriöiden välillä oli edelleenkin näkemyseroja. Kirkko- ja opetusministeriön mukaan heitä piti verrata norjalaiseen valtaväestöön; koska maassa oli yleinen oppivelvollisuus ja oppimisoikeus, oli kysyttävä onko tämä toteutunut myös kiertolaisten kohdalla. Oikeusministeriö sen sijaan oli edelleen sitä mieltä, ettei kiertolaislasten koulunkäyntiä pitänyt verrata norjalaisiin, eikä heillä näin ollen ollut oikeutta korvauksiin. Kyseinen väestönosa ei

oikeusministeriön mukaan siis ollut kansalaisina samanarvoisessa asemassa muiden kanssa. Tuolloisessa suurkäräjäkeskustelussa kaikki muut puolueet kannattivat korvausten myöntämistä paitsi Edistyspuolue, jonka edustaja kritisoi maksamista voimakkaasti. Käsiteltävänä oli yhteensä 27 hakemusta. Valiokunta oli jakautunut kahtia enemmistön kannattaessa ja vähemmistön vastustaessa, minkä jälkeen suurkäräjät päätti 60 000 kruunun korvauksesta. (Stortinget. Møte...1996.)

Kun kiertolaiset eli tatarit saivat vuonna 1999 kansallisen vähemmistön aseman, selvitettiin heidän koulunkäyntiään seuraavasti:

”Kouluopetusta ei ole aina sopeutettu sellaisten väestöryhmien tarpeisiin, joille kierteleminen on osa elämäntapaa (romanit ja kiertolaiset/tatarit). Hallitus pitää silti lähtökohtana sitä, että oppimisoikeus ja -velvollisuus koskee samalla tavalla kaikkia lapsia. Siksi voi olla tarvetta kehittää opetusmuotoja, joita on mahdollista toteuttaa käytännössä, vaikka oppilaat ovatkin kiertelemässä osan vuoden kesäpuoliskoa.” (St.meld. nr. 15, 64.)

Hyvityskorvausten historiasta kertovat seuraavat luvut: vuonna 1814 käsiteltiin 4 hakemusta, vuonna 1938 tapauksia oli 19, ja vuosien 1947 ja 1952 välillä suurkäräjille tuli yhteensä 153 korvausasiaa. Sen jälkeen määrä on kasvanut tasaisesti. (St.prp. nr. 65, 6.)

2000-luvun alussa viranomaiset olivat sen tilanteen edessä, että erilaisten hyvityskorvaushakemusten määrä oli jatkuvasti kasvanut. Lisäksi päätökset olivat kehittymässä monimutkaisiksi. Esimerkkinä on tapaus vuodelta 2001, jolloin yksi sotalapsiryhmä haastoi valtion oikeuteen ihmisoikeusrikkomuksista kasvuiässä kokemansa huonon kohtelun vuoksi. Asiaa käsiteltäessä antoi Oslon raastuvanoikeus päätöksensä, jonka mukaan ”ratkaisu jätetään historioitsijoille ja poliitikoille, ei juristeille”. (Simonsen & Pettersen 2007, 94.)

Suurkäräjät ja hallitus päättivät vuoden 2001 jälkeen muuttaa käytäntöä. Tulevaisuudessa ei enää ryhdyttäisi jokaisen uuden hakijaryhmän kohdalla erillisjärjestelyihin, vaan hyvityskorvauskäytäntö uudistettaisiin niin joustavaksi, että sitä voitaisiin soveltaa mahdollisimman monenlaisiin tapauksiin.

Esittelen uusitun hyvityskorvausjärjestelmän tuonnempana, mutta sitä ennen tarkastelen lähemmin kysymystä saamelaisien koulunkäyntimenetyksistä. Saamelaisjärjestöt ovat nimittäin hakeneet korvauksia jo 1990-luvulla, mutta tuolloin hakemukset hylättiin toistuvasti.

Taulukko 2: Hyvityskorvaushakemukset vuosina 1990–2001

Vuosi	Hakemuksia noin
1990	238
1995	682
1998	1400
2000	540
2001	532

Lähde: St.prp. nr. 65, 6.

Saamelaisten varhaiset korvausvaatimukset

Pohjoisimmassa Norjassa, Finnmarkussa, on edelleen jonkin verran iäkkäitä saamelaisia, jotka tuskin osaavat lukea tai kirjoittaa sen kummemmin äidinkielellään kuin norjaksikaan. Monilla on ongelmia myös norjan puhumisessa. Tämän sanotaan olevan seurausta menetetystä koulunkäynnistä toisen maailmansodan aikana. Heidän koulunkäyntinsä jäi erittäin lyhyeksi sodan vuoksi, ja koska koulussa opetettiin norjalaistamispolitiikan periaatteiden mukaisesti vain norjaa, eivät he saaneet lainkaan opetusta äidinkielessään tai äidinkielellään ja jäivät tästä syystä erityisen heikkoon asemaan. Vuodelta 1980 on tieto erään kunnanlääkärin tekemästä tutkimuksesta Porsangin kunnassa. Sen mukaan alueella asuvista saamelaisista 14 % ei osannut lukea, ja yli 30 % ei osannut kirjoittaa saamea tai norjaa. Tämä on aiheuttanut lääkärin mielestä myös fyysisiä ja psyykkisiä terveysongelmia. (Lund 2005, 9-10.)

Suhtautuminen saamelaiskysymyksiin muuttui 1970- ja 1980-luvun vähemmistöpoliittisen murroksen myötä niin, että kysymykset menetetystä koulunkäynnistä tulivat ajankohtaisiksi. Siitä mistä aiemmin oli vaiettu, voitiin nyt puhua.¹⁴ Suurimmissa saamelaiskunnissa Kaarasjoella ja Koutokeinossa¹⁵ perustettiin yhdistyksiä, joiden jäsenet halusivat tuoda julkisuuteen sen, etteivät he olleet koskaan oppineet lukemaan ja kirjoittamaan kunnolla. Valtiovallalle alettiin esittää vaatimuksia asianajajien ja poliitikkojen avulla.

Ensimmäiseksi perustettiin vuonna 1986 Kaarasjoella yhdistys *Foreningen for tapt skolegang under siste verdenskrig (TSSV)* eli Toisen maailmansodan aiheuttaman koulunkäyntimenetyksen yhdistys. Yhdistyksen toiminta herätti naapurikunnassa Koutokeinossa niin paljon kiinnostusta, että siellä päätettiin perustaa oma yhdistys saman mallin mukaan. Seuraavana vuonna 1987 aloitti toimintansa *Foreningen for utdanningsskadelidte under den annen verdenskrig (USKAV)* eli Toisen maailmansodan aikana koulutusmenetyksistä kärsineiden yhdistys.

Koutokeinossa toiminta alkoi kolmen innostuneen henkilön voimin; he päättivät kutsua koolle kaikki vuosien 1926 ja 1939 välillä syntyneet paikkakuntalaiset. Kaikki eivät suinkaan lähteneet mukaan, vaan ”muutamat tulivat vihaisiksi ja sanoivat, että on väärin ruveta vaatimaan”, kuten yhdistyksen puheenjohtaja on kertonut. Alkuvaiheessa yhdistyksessä oli yli kaksi sataa jäsentä, mutta määrä väheni melko pian. Syynä oli ilmeisesti ainakin osittain innostuksen hiipuminen ensimmäisellä kymmenvuotiskaudella koettujen vastoinkäymisten vuoksi – hakemukset hylättiin toinen toisensa perään. Toiminnan lopettaminen näytti ajankohtaiselta vuonna 1995, jolloin lakkauttamisesta tehtiin enemmistöpäätös. Pian päätettiin kuitenkin jatkaa. Erimielisyyttä yhdistyksessä on syntynyt muun muassa siitä, minkälaisia vaatimuksia esitetään; halutaanko ensisijaisesti opetusta vai taloudellisia korvauksia. Koutokeinon yhdistys vaati alkuvaiheessa kurssien järjestämistä jäsenilleen, mutta veti vaatimuksensa sittemmin pois, sillä ”nyt on liian myöhäistä, koska olemme seitsemänkymppisiä. Ainoa, mitä toivomme, on

turvallinen vanhuus.” Kielikursseja tärkeämmäksi katsottiin eläkeiän taloudellinen turvaaminen. (Lund 2005, 10–12.)

Kollektiiviset korvaushakemukset 1990-luvun alkupuolella: Aluksi yhdistykset hakivat taloudellisia korvauksia ja eläke-etujen parantamista.¹⁶ Vuonna 1990 haettiin 123 kaarasjokelaiselle ja 300 koutokeinolaiselle korvauksia koulunkäyntimenetyksistä, jotka johtuivat toisesta maailmansodasta ja norjalaistamisprosessista. Hakemus oli ensimmäisen kerran esillä suurkäräjillä 17. joulukuuta 1991, mutta asiaa käsitelleen valiokunnan mielestä korvausta ei voitu myöntää muun muassa siitä syystä, että kyseessä oli ryhmähakemus. Tosin valiokunta totesi, että hakijoiden joukossa oli mahdollisesti yksittäisiä korvaukseen oikeutettuja henkilöitä, joiden koulunkäynti oli jäänyt sota-aikana vaillinaiseksi. Oikeusministeriö perusteli ensimmäisten hakemusten hylkäämistä seuraavasti: ”Yleinen koulutarjonta saamenkielisille lapsille oli tuolloin suhteellisen huono, ja se huononi entisestään muun muassa sodan vuoksi. Tätä on kuitenkin yritetty korvata järjestämällä jokseenkin kattavaa aikuisopetusta sodan jälkeen.” (St.meld. nr. 44, 64.)

Seuraavassa vaiheessa hakijana oli *Fellesutvalget for tapt skolegang* eli Koulunkäyntimenetyksen yhteisvaliokunta. Molempien yhdistysten vaatimukset hiottiin yhdeksi kokonaisuudeksi, jossa oli kaksi korvausvaihtoehtoa. Ne esitettiin 21. heinäkuuta 1992 päivätyssä hakemuksessa valtiovallalle seuraavasti: menetetyistä koulunkäynnistä vaadittiin 500 000 kruunun (noin 64 000 euron)¹⁷ kertakorvaus ja sen lisäksi 100 000 kruunua (noin 12 800 euroa) jokaista vuotta kohden niille, joilta jäi puuttumaan enemmän kuin viisi kouluvuotta. Toisena vaihtoehtona oli 100 000 kruunun korvaus jokaista menetettyä kouluvuotta kohden. (St.meld. nr. 44, 64.)

Kuultuaan hyvityskorvausvaliokuntaa ja oikeuskomiteaa suurkäräjät hylkäsi yksimielisesti edellä mainitut hakemukset joulukuussa 1991. Sen sijaan se asetti valiokunnan kartoittamaan koulutusmenetyksiä kokeneiden lukumäärää ja ehdottamaan korvausratkaisuja. Valiokunta, johon kuului edustajia kunnallis- ja työministeriöstä, kirkko-, opetus- ja tutkimusministeriöstä sekä sosiaaliministeriöstä, antoi selvityksensä kesäkuussa 1993. Ehdotuksessa oli kolme vaihtoehtoa: 1) koulutus ja siihen liittyvä taloudellinen tuki koulutusajalta, 2) oma eläketuki kansaneläkkeen lisäksi, 3) vaihtoehtoinen taloudellinen kertakorvaus. (St.meld. nr. 44, 64.)

Tuossa vaiheessa ei näyttänyt todennäköiseltä, että valtio suostuisi erillisten hyvitysten maksamiseen. Kunta- ja työministeriö kannatti koulutuksen ja siihen liittyvän kurssituen myöntämistä sitä toivoville. Sen sijaan ministeriö ei katsonut perustelluksi lähteä tukemaan kahta muuta vaihtoehtoa, erityisen eläketuen myöntämistä tai kertakorvauksen maksamista, koska tällaisten ratkaisujen kohtuullisuutta ei pystyittäisi myöhemmin perustelemaan muille vastaavassa asemassa oleville ryhmille. Seurauksena olisi se, että ne kokisivat olevansa eriarvoisessa asemassa. Suurkäräjien enemmistö oli samaa mieltä hallituksen kanssa, kun taas vähemmistö halusi tuoda asian uudelleen käsiteltäväksi. 1990-luvun alkupuolella

valtio siis tarjosi saamelaisille puutteellisen koulunkäynnin korvauksena mahdollisuutta mennä kursseille, johon myönnettiin taloudellista tukea. Hallituksen selonteossa olevan tiedon mukaan yksitoista henkilöä käytti mahdollisuuden hyväkseen. (St.meld. nr. 44, 64.)

Kysymystä vuosikymmeniä sitten tapahtuneiden menetysten korvaamisesta voidaan tarkastella myös koulutussukupolvi-käsitteen näkökulmasta. Mitä koulutus on aikanaan merkinnyt 1930- ja 1940-luvun nuorille, ja miten sen puuttuminen on vaikuttanut heidän elämäänsä? Millä tavoin tuolloista menetystä voidaan nyky-yhteiskunnassa korvata henkilöille, jotka joka tapauksessa ovat jo eläkeiässä? Entä miten ratkaisuihin vaikuttaa se, että niistä päättävät poliitikot ja virkamiehet edustavat puolestaan erilaista koulutussukupolvea erilaisine näkemyksineen? Palaan kysymykseen koulutussukupolvista seitsemännessä luvussa.

Yksilölliset korvaushakemukset 1990-luvun loppupuolella: Vuosina 1996 ja 1997 kirkko-, koulutus- ja tutkimusministeriöön tuli kaikkiaan noin 300 yksittäistä hakemusta, joiden määrä vielä hieman kasvoi seuraavina vuosina. Kaikissa oli samat perustelut kuin aikaisemminkin; menetetyn koulunkäynnin syynä oli sodan aikainen tilanne ja norjalaistamispolitiikka. Ministeriö hylkäsi jälleen hakemukset sillä perusteella, ettei sota eikä norjalaistamispolitiikka ollut riittävä korvausperuste.

Samalla ministeriöstä huomautettiin, että korvauksia hakeneiden koulunkäyntimahdollisuuksia arvioitaessa oli otettava huomioon aikaisempi yhteiskunnallinen tilanne ja norjalaistamispolitiikan tarkoitus yleensä. Kyseessä oli 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa alkanut ja toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan kestänyt politiikka, joten jos sen perusteella myönnettäisiin hyvityksiä, tulisi niiden piiriin erittäin suuri osa saamelaisväestöstä. Hakemukset oli jo kerran aiemmin käsitelty ja hylätty suurkäräjillä, ja nyt ne hylättiin uudelleen.

Valituksia tuli runsaasti, mutta nekin hylättiin samoin perustein. Esimerkiksi tammikuussa 2002 suurkäräjillä käsiteltiin yhteensä 105 saamelaisten ja kveenien koulunkäyntikorvauksiin liittynyttä valitusta, joista suurin osa oli tullut saamelaisilta. Vain kolme valitusta oli tullut suomea tai kveenä puhuvilta henkilöiltä. Kveenien hakemuksista on näissä dokumenteissa muutenkin hyvin vähän tietoa.

Valituksia käsitellessään suurkäräjät huomautti siitä, että se oli perustanut Saamen kansan rahaston yhtenä hyvityksenä norjalaistamispolitiikasta. Edelleen muistutettiin myös siitä, ettei sodan vuoksi vaillinaiseksi jäänyt koulunkäynti oikeuttanut korvauksiin. (St.meld. nr. 44, 64.)

Saamen kansan rahasto kollektiivisena korvauksena: Kesäkuussa 2000 suurkäräjät päätti myöntää 75 miljoonaa kruunua Saamen kansan rahaston (Samefolkets fond) perustamiseen. Tämä tarkoitettiin kollektiiviseksi hyvitykseksi norjalaistamispolitiikan aiheuttamasta epäoikeudenmukaisuudesta ja vahingosta, kuten finanssikomitean enemmistö tuolloin totesi. Rahastosta oli määrä myöntää tukea

tai avustusta seuroille, yhdistyksille ja yksittäishenkilöille saamen kieltä ja saamelaiskulttuuria elvyttävään ja vahvistavaan toimintaan. Varoja ei ollut tarkoitettu yksityishenkilöille maksettaviin hyvityksiin. (St.meld. nr. 44, 65.)

Uuden rahaston hallintaan liittyvät kysymykset näyttävät hiertäneen Norjan hallituksen ja saamelaiskäräjien suhdetta 2000-luvun alkuvuosina. Koulunkäyntikorvaukset olivat tuossa vaiheessa edelleen ratkaisematta, joten hallitus jatkoi niiden selvittämistä. Lisäksi oli päätettävä siitä, miten hallitus pystyisi seuraamaan saamelaiskäräjillä tapahtuvaa Saamen kansan rahastoon liittyvää päätöksentekoa. Tähän liittyvät säännöt valmistuivat syyskuussa 2001, ja niiden mukaan suurkäräjien oli määrä valvoa rahaston toimintaa. Vuonna 2002 rahaston valvonta siirrettiin saamelaiskäräjille, joka teki yleiskokouksessaan päätöksen, että se ottaa rahaston vastaan ensimmäisenä vaiheena ”valtion ja saamelaisten välien parantamisessa ja uudistamisessa”. Ehtona oli kuitenkin se, että hallitus käynnistää selvitystyön koulutusmenetyksiä kokeneiden saamelaisten asian järjestämiseksi (taustaraportista ks. Minde 2003). Saamelaiskäräjillä syntyneen tilanteen vuoksi rahaston lopulliset säännöt jäivät tuossa vaiheessa päättämättä, mitä ne olivat vielä siinä vaiheessa, kun suurkäräjäesitys hyvitysjärjestelmästä valmistui vuonna 2004. (St.meld. nr. 44, 65.)

Rahaston perustaminen ja keskeneräiset korvausasiat olivat vuonna 2002 tiedotusvälineissä ajankohtaisia aiheita, joihin liittyi monenlaista epäselvyyttä. Saamelaiskäräjät moitti suurkäräjiä ja hallitusta hitaudesta. Yhdistykset esittivät omia vaatimuksiaan. Viranomaiset puolestaan pahoittelivat viivästymistä todeten, että korvauskysymykset oli selvitettävä perusteellisesti, sillä ratkaistavana oli muidenkin ryhmien hakemuksia. (Eira 2002.)

Välien kiristymisestä kertoo se, että saamelaiskäräjät ilmoitti toukokuussa 2004, ettei se halua ottaa vastaan Saamen kansan rahastoa, ellei korvauskysymystä saada ratkaistua nopeasti. Ellei ratkaisua löydy, olisi maksamiseen käytettävä uuden rahaston varoja ja korkoja. (St.meld. nr. 44, 65–66). Tällä tavoin siis neuvoteltiin uhkailun ja ehkä kiristyksenkin hengessä.

Viranomaisten toimia on kritisoitu siitä, että kysymys saamelaisten koulunkäyntikorvauksista kierteli suurkäräjien, saamelaiskäräjien ja ainakin kolmen ministeriön väliä 15–20 vuotta. Yhtenä esimerkkinä seuraava katkelma aiheetta käsittelevästä artikkelista:

Kun kysymyksessä on ryhmä, joka ilman omaa syytään on saanut niin vähän ja niin huonoa koulutusta, että heidän on vaikea pitää puoliaan nykyaikaisessa paperiyhteiskunnassa, olisi voinut odottaa, että tämä otetaan huomioon asiankäsittelyssä. Valitettavasti päinvastainen on tapahtunut, sillä sekä viranomaiset että asianajajat ovat käyttäneet hyväkseen sitä tosiasiaa, että vähän koulua käyneiden on vaikea itse perehtyä kaikkiin lakeihin, sääntöihin ja asiapapereihin. Tämän asian käsittely suurkäräjillä ja ministeriöissä on yksi sodan jälkeisen ajan suurimmista hallintoskandaaleista. (Lund 2005, 12.)

Tämän kommentin kirjoittaja kuitenkin ohittaa sen seikan, että samalla kun saamelaisille tarkoitettujen hyvitysten järjestäminen oli työn alla, tuli eri puolilta yhteiskuntaa lisää vastaavia vaatimuksia muilta ryhmittymiltä. Nekin piti ottaa huomioon. Tästä syystä hallitus päätti vuonna 2003 teettää selvityksen hyvityskorvausjärjestelmän yhdenmukaistamisesta. Hallituksen poliittinen selonteko suurkäräjille (St.meld. nr. 44) valmistui heinäkuussa 2004.

Uusittu hyvityskorvausjärjestely

Korvausjärjestelyn yhtenäistämistä puolsivat monet seikat. Viranomaiset vastustivat erillisiä hyvityksiä muun muassa siitä syystä, että summat nousivat helposti melko korkeiksi. Sen lisäksi erilliskorvaukset alkoivat 2000-luvun alkuvuosina saada liian suuren osan sosiaali- ja eläkejärjestelmien rinnalla. Katsottiin, että valtio oli alkanut antaa yhä enemmän tilaa sellaisen järjestelmän kasvulle, joka ei ollut lailla säädelty, josta ei voinut valittaa, ja joka perustui harkinnanvaraisuuteen. Erilliskorvausten katsottiin myös luovan oikeudellista epätasa-arvoa, koska ne poikkesivat naapurimaiden järjestelyistä. Pohjoismaisessa yhteistyössä on sosiaalipoliittisten päätösten yhtenäistämällä pitkä traditio, joten kovin edulliset korvaukset saattaisivat vaikuttaa samojen vaatimusten lisääntymiseen muissa naapurimaissa. Tällainen ”tartuntaefekti” oli norjalaisviranomaisten mielestä otettava huomioon. Edelleen huomautettiin siitä, että hyvityksiä ei ollut tarkoitus maksaa ryhmille niin sanottujen kollektiivisten hakemusten perusteella, vaan kaikki tapaukset oli tarkoitettu yksilöllisesti ratkaistaviksi. Kollektiivisiksi korvauksiksi valtio oli perustanut Saamen kansan ja Romanikansan rahastot. (Simonsen & Pettersen 2007, 94.)

Hallinnon ja suurkäräjien näkökulmasta järjestelmän yhtenäistäminen oli tarkoituksenmukaista, vaikka ratkaisuun liittyi erimielisyyksiä. Hankalana tehtävää pidettiin sen vuoksi, että korvausjärjestelmään niputettiin niinkin erilaisia ryhmiä kuin sotalapset, tatarit ja koulutusmenetyksiä kärsineet saamelaiset ja kveenit. Samaan aikaan korvausten piiriin otettiin myös lastensuojelulapset. Ongelmista huolimatta päämääränä oli kuitenkin käytännön ja summien yhdenmukaistaminen.

Bondevikin II hallitus teki päätöksen korvausjärjestelmän yhdenmukaistamisesta 19. toukokuuta 2003. Hallitus päätti asettaa yhdeksän ministeriön¹⁸ välisen työryhmän arvioimaan eri yhteiskuntaryhmiltä tulevia vaatimuksia sekä laatimaan näistä kokonaisuutensa viranomaisia varten. Työryhmän tehtävänä oli laatia selvitys, jonka perusteella valtio voisi ”selvittää välinsä menneisyyden tapahtumien kanssa”, kuten tehtävänannossa sanottiin. Koska hyvitykset poikkeavat luonteeltaan tavallisista korvauksista ja koska kyseessä oli järjestelmän yhtenäistäminen, oli työryhmän tehtävänä monenlaisten jo olemassa olevien korvausjärjestelmien selvittäminen ja niihin liittyvien yksityiskohtien keskinäinen vertaileminen.¹⁹

Työryhmän selvitysten tuloksena ilmestyi 2. heinäkuuta 2004 hallituksen poliittinen selonteko suurkäräjille *Stortingsmelding nr. 44 (2003–2004). Erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningsskadelidende samer og kvener.*

Tässä 119-sivuisessa selonteossa korostetaan monissa kohdin hyvityskorvausjärjestelmän luonnetta joustavana ja periaatteessa kokonaan kohtuullisuuteen ja harkintaan (norjaksi ”rimelighet og skjønn”) perustuvana järjestelmänä. Hyvitykset on tarkoitettu sellaisiin tapauksiin, joissa henkilöt ovat joutuneet kärsimään huonoa kohtelua valtion taholta, mutteivät ole voineet saada korvausta tavallisen korvauskäytännön mukaisesti. Heillä ei periaatteessa olisi oikeudellista syytä vaatimukselleen, mutta kyseisissä tapauksissa viranomaisten mielestä taloudellisen hyvityksen myöntäminen on *kohtuullista*. Muodollisia ehtoja tai vaatimuksia hakemuksille ei ole määritelty. Työryhmä korostaa kuitenkin sitä, että järjestelmän laajentamiseen ei pitäisi hevin ryhtyä. Pikemminkin on pidettävä poikkeusratkaisuna sitä, että yksittäishenkilöille ryhdytään maksamaan käteissummia julkisista varoista eläke- ja sosiaaliturvajärjestelmien ulkopuolelta ilman että tähän liittyy oikeudellisin perustein määriteltyä korvausvastuuta. Hyvitykset on tarkoitettu yksilöille, eivät siis kokonaisille ryhmille.

Selonteossa painottuu monessa kohdin se, että päämääränä on ollut mahdollisimman joustava ratkaisu, joka on sovellettavissa myös tuleviin tapauksiin. Taustalla on selvästi luettavissa viranomaisten varautuminen siihen, että erilaiset epäoikeudenmukaisuuteen perustuvat korvausvaatimukset eivät suinkaan ole vähenemässä vaan lisääntyvät tulevaisuudessa. (St.meld. nr. 44, 14–15.)

Hallituksen mielestä kohtuullisuuteen perustuvien taloudellisten hyvitysten myöntäminen sotalapsille, kiertolaisille/tattareille ja koulunkäyntiä vaille jääneille iäkkäille saamelaisille ja kveeneille on oikein. Nämä sinänsä hyvin erilaiset ryhmittymät ovat selonteossa keskeisimmällä sijalla; yhteistä heille on se, että kaikki ovat aikanaan joutuneet epäedulliseen asemaan viranomaisten harjoittaman politiikan vuoksi. Tämä epäoikeudenmukaisuus pyritään nyt hyvittämään. Kolme tärkeintä hyvityskorvauksen piiriin tulevaa ryhmää ovat siis seuraavat:

Sotalapset: Norjassa sotalapsilla tarkoitetaan vuosina 1940–1946 syntyneitä norjalaisen naisen ja saksalaisen sotilaan lapsia. Tällaisista suhteista syntyneiden lasten olemassaolo on ollut Norjassa vaikea ja monia tabuja sisältävä aihe. Nyt, kun henkilöt alkavat olla eläkeiässä, on tullut anteeksipyyntöjen ja korvausten aika. Sotalapsia käsitellään selonteossa laajasti, yhteensä 18 sivulla. Heitä käsittelevä osa on valmistunut sosiaali- ja oikeusministeriön yhteistyönä.

Kiertolaiset eli tattarit: Heidän osaltaan selonteko alkaa seuraavasti: ”Norjan viranomaisten aikaisemmassa politiikassa kiertolaisia/tattareita kohtaan ei ole mitään ylpeyden aiheita. Siihen liittyy mm. pakkosterilisoiteja, lasten pakkosijoittamisia sijaiskoteihin ja kiertolaisten/tattareiden elämäntavan kriminalisointia.” (St.meld. nr. 44, 41.) Tätä väestönosaa on Norjassa kohdeltu

erityisen huonosti. Selonteossa käsitellään heille suunnattuja korvauksia laajimmin, yhteensä 19 sivun verran. Heille on myös esitetty kaikkein eniten julkisia anteeksipyyntöjä viime vuosina. Kiertolaisia, saamelaisia ja kveenejä koskeva osa selonteosta on laadittu kunnallis- ja alueministeriössä, joka on vastuussa kansallisista vähemmistöistä.

Iäkkäät saamelaiset ja kveenit, jotka menettivät aikanaan mahdollisuuden koulunkäyntiin: Saamelaisten ja kveenien asemasta kirjoitetaan näin: ”Toisen maailmansodan aikana saksalaiset miehittivät monet koulut Finnmarkussa ja Tromsissa, minkä seurauksena opetus lakkasi kokonaan suurimmaksi osaksi sota-aikaa. Jotkut koulut ja internaatit suljettiin jo 1939, kun norjalaisviranomaiset ottivat ne puolueettomuusvalvojen majoitustiloiksi. Koska saksalaiset polttivat useita kouluja perääntyessään 1944, oli Finnmarkun koulutilanne vaikea myös sodan jälkeisenä aikana. Puuttuva koulunkäynti yhdistettynä tuolloiseen norjalaistamispolitiikkaan aiheutti sen, että monet saamelais- ja kveenilapset eivät oppineet lukemaan ja kirjoittamaan, vaan ovat eläneet analfabeetteina koko ikänsä. Monet vahinkoa kärsineistä ovat viimeisten 14 vuoden aikana hakeneet valtiolta hyvityskorvausta.” (St.meld. nr. 44, 63.) Kaiken kaikkiaan selonteossa käsitellään saamelaisten ja kveenien koulunkäyntikorvauksia niukimmin, yhteensä 11 sivun verran.

Selonteon pohjalta valmistui maaliskuussa 2005 korvauksia käsittelevä komiteanmietintö *Innst. S. nr. 152 (2004–2005)*. *Innstilling fra justiskomiteen om erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningsskadelidende samer og kvener.*

Komiteanmietintöön perustuen suurkäräjillä käytiin keskustelu 4. huhtikuuta 2005, minkä jälkeen päätös hyvityskorvausjärjestelystä tehtiin samana päivänä. Päätöksessä suurkäräjät yhtyi hallituksen tekemään esitykseen. Esittelen keskustelua ja päätökseen liittyviä poliittisia puheenvuoroja kuudennessa luvussa. Seuraavassa alaluvussa käsitelen hyvityksiä, joita uusittu järjestelmä mahdollisti iäkkäille saamelaisille ja kveeneille.

Saamelaisten ja kveenien koulunkäyntikorvaukset

”Menetetyn koulunkäynnin” korvaaminen tuli kokonaan uuteen vaiheeseen, kun päätös hyvityskorvausjärjestelystä tehtiin 4. huhtikuuta vuonna 2005. Viranomaisten muuttunut kanta on luettavissa asiasta tiedottavassa esitteessä:

Monet saamelaiset ja kveenit, jotka jäivät vaille koulunkäyntiä 2. maailmansodan aikana ja jotka eivät myöskään saaneet opetusta omalla äidinkielellään norjalaistamispolitiikan vuoksi, eivät ole oppineet lukemaan ja kirjoittamaan omaa äidinkieltään. Monet eivät myöskään osaa lukea ja kirjoittaa norjaa.

Tällä perusteella tehdyt korvaushakemukset on aiemmin hylätty. Syynä on se, ettei korvausta tavallisesti myönnetä sellaisten olosuhteiden perusteella, jotka johtuvat sodasta tai norjalaistamisesta.

Hallitus ja suurkäräjät ovat nyt lähteneet siitä, että saamelaiset ja kveenit, jotka jäivät sekä ilman koulunkäyntiä sodan vuoksi että ilman opetusta omalla äidinkielellään norjalaistamispolitiikan vuoksi, on ryhmä, jonka on katsottava olevan erityisen epäedullisessa asemassa. *Hyvityskorvausjärjestelmää on siksi muutettu nyt siten, että tämän ryhmän on sittenkin mahdollista saada korvausta.* (Hyvityskorvausesite, kursivointi MA)

Esitteessä määritellään henkilöt, joilla on oikeus hyvityksen saamiseen. Ehtona ovat seuraavat kumulatiiviset kriteerit:

- Koulunkäyntimahdollisuus on täytynyt menettää sotavuosina tai heti niiden jälkeen välittömänä sodan seurauksena.
- Järjestelmä koskee vain henkilöitä, joiden äidinkieli oli saamen, kveenin²⁰ tai suomen kieli ja jotka eivät myöskään osanneet norjaa aloittaessaan koulunkäyntinsä.
- Koulunkäyntiä on täytynyt jäädä puuttumaan vähintään 1,5 vuotta. Tähän laskelmaan on luettava mukaan myös mahdollinen täydentävä koulunkäynti. Tämä merkitsee sitä, että jos on saanut käydä koulua yhteensä enemmän kuin viisi ja puoli vuotta, kun alkuperäinen koulunkäynti ja sodan jälkeen saatu täydentävä koulutus lasketaan yhteen, ei oikeutta hyvityskorvaukseen ole. (Hyvityskorvausesite; myös St.meld. nr. 44, 71.)

Korvausta haetaan yksinkertaisella lomakkeella (ks. liite), sillä kuten aiemmin on jo todettu, hyvityskorvauksiin liittyy hyvin vähän muodollista byrokratiaa. Hakeminen on tehty helpoksi.

Selonteko nro 44 käsittelee myös hyvityksen hakemiseen liittyviä tärkeitä, mutta osittain ilmeisen arkaluontoisia kysymyksiä. Yksi on se, miten hakijan norjan kielen taidot 1940-luvulta osoitetaan. Lähtökohtana pidetään hakijan omaa selvitystä kielitaidostaan, mutta sen pitää perustua niin paljon kuin mahdollista kyseisen alueen tuolloisiin kielioloihin. Toinen kysymyksistä liittyy menetetyn tai puutteellisen koulunkäynnin dokumentointiin. Miten puutteelliseksi jäänyt koulunkäynti osoitetaan? Selonteosta käy selville, että pohjoisnorjalaiset ovat olleet pitkään siinä käsityksessä, että Finnmarkun läänin koulutoimiston arkisto tuhoutui sodassa. Tämä tieto on kumottu, sillä kyseinen arkisto on valtionarkistossa Tromssassa. Dokumenttiaineistoa on siis saatavilla. Seuraavaksi kysymykseksi nousee se, minkälaisia inhimillisiä koettelemuksia – esimerkiksi traumojen aktivoitumista – mahdollisesti syntyy, jos ja kun koulutuksen puutteesta ikänsä kärsineet ihmiset lähtevät penkomaan itseään koskevia asiakirjoja arkistoon. (St.meld. nr. 44, 72.)

Selontekoon on liitetty myös koulunkäyntimenetyksiä tutkineen komitean huomautus, jossa tunnustetaan että 1860-luvulta pitkälle toisen maailmansodan

jälkeiseen aikaan kestänyt norjalaistamispolitiikka on ollut hyökkäys saamelaisväestöä kohtaan. Myös monet kveenit kärsivät tuolloisen, täydelliseen assimilaatioon tähtäävän politiikan seurauksista. Erityisesti komitea pahoittelee norjalaistamispolitiikan vaikutusta kouluikäisiin lapsiin. Moniin istutettiin tunne siitä, etteivät he pystyneet suoriutumaan koulusta eivätkä olleet tasavertaisia Norjan kansalaisia. Edelleen komitea toteaa olevansa tietoinen siitä, että norjalaistamispolitiikka on vaikuttanut haitallisesti moniin henkilöihin koko heidän elämänsä ajan. Tätä pahoitellaan. Tässäkin yhteydessä nousee esiin kysymys kansalaisuudesta ja tasavertaiseksi kansalaiseksi hyväksymisestä. Palaan näihin kysymyksiin seitsemännessä luvussa.

Selonteossa on myös arvioita hyvityksiin oikeutettujen saamelaisten ja kveenien määrästä. Tarkkojen lukumäärien arvioiminen on ollut etukäteen vaikeaa, mutta osviittana työvaliokunnalla on ollut tilastoihin perustuvia laskelmia, asiantuntijalausuntoja ja koulunkäyntikorvauksia ajavien yhdistysten antamia tietoja. Niiden perusteella arvioitiin ehdot täyttäviä, korvauksiin oikeutettuja henkilöitä olevan noin 800 henkeä. Puuttuvasta koulunkäynnistä maksettava hyvitys määriteltiin tuossa vaiheessa 50 000 ja 100 000 kruunun (noin 6400 ja 12 800 euron) välille. Kiertolaisille/tattareille oli jo aiemmalla erillispäätöksellä myönnetty vakiokorvauksena menetetystä koulunkäynnistä 60 000 kruunua (noin 7700 euroa). Mikäli tätä pidettäisiin ohjenuorana, voisi saamelaisille ja kveeneille maksettavien korvausten määrä nousta noin 48 miljoonaan kruunuun, arvioitiin selonteossa vuonna 2004. (St.meld. nr. 44, 73.)

Korvausten maksaminen

Hallitus tiedotti syksyllä 2005 saaneensa valmiiksi korvausjärjestelyn niille saamelaisille ja kveeneille, joiden koulunkäynti oli jäänyt vaillinaiseksi toisen maailmansodan aikana ja jotka eivät myöskään olleet saaneet opetusta omalla äidinkielellään norjalaistamispolitiikan vuoksi (Pressemelding nr. 262/2005). Ohjeita ja hakemuslomakkeita oli muun muassa ministeriöiden ja pohjoisnorjalaisten kuntien verkkosivuilla sekä sanomalehdissä (ks. liitteet).

Korvausten maksamista odotettiin kärsimättöminä maan pohjoisosissa. Koska hakijat olivat iäkkäitä, korostettiin korvausten nopeaa maksamista ennen kuin asia raukeaisi lopullisesti, sillä hakijoiden jälkeläisille hyvityksiä ei makseta. Korvausasioiden hidasta etenemistä moitittiin julkisuudessa, ja siihen puuttui myös saamelaiskäräjienpresidentti Aili Keskitalo uudenvuodenpuheessaan vuonna 2006:

Monen vuoden ajan on tehty työtä hyvityskorvausjärjestelyn saamiseksi niille saamelaisille, jotka menettivät koulunkäyntinsä toisen maailmansodan vuoksi. Olemme tyytyväisiä, että valtio on tunnustanut olevansa korvausvastuussa tälle ryhmälle. Nyt koemme kuitenkin sen, että asioiden kä-

sittelyaika on hakijoiden kannalta aivan liian pitkä. Tilanne on kestämaton ja alentava niiden kannalta, joita asia koskee, joten vaadimme että Norjan viranomaiset varaavat enemmän resursseja näiden hakemusten käsitte-lyyn. (Greiner 2006.)

Hakemukset kuitenkin ruuhkautuivat, joten niiden käsittelyä varten perustettiin toinen valiokunta keväällä 2006. Siitä huolimatta käsittelyajat olivat saman vuoden syksyyn mennessä venyneet 24 kuukauteen. Toimintaa luvattiin tehostaa, jotta ruuhka saataisiin purettua parissa vuodessa.

Syksyyn 2006 mennessä oli oikeusasiasihteeristöihin tullut noin tuhat saamelaisien ja kveenien koulunkäyntikorvauksiin liittyvää hakemusta. Kaikkiaan hyvityskorvaushakemuksia tuli vuonna 2005 hieman yli 3000 ja seuraavana vuonna hieman yli 1700. Viranomaisten antamien tietojen mukaan niistä noin 70–80 % kuului uusitun hyvityskorvausjärjestelyn (St.meld. nr. 44) piiriin.

Lokakuussa 2006 ministeriö tiedotti hyvityskorvausvaliokunnan käsitelleen yksitoista saamelaisilta ja kveeneiltä tullutta hakemusta. Kaikille yhteiseksi korvaussummaksi oli päätetty 70 000 kruunua (noin 8960 euroa). Joulukuuhun mennessä oli käsitelty 50 hakemusta, ja viranomaiset toivoivat saavansa kaikki saamelaisien ja kveenien korvaukset maksetuiksi lyhyessä ajassa. (Pressemelding nr. 129/2006; Nytt om nasjonale minoriteter nr. 3 2006).

Taulukossa 3 on kaikkien vuosina 2002–2009 oikeusasiasihteeristöihin tulleiden korvaushakemusten lukumäärät.

Taulukossa 4 on tiedot vuonna 2006 käsitellyistä hakemuksista. 70 0000 kruunun suuruisia koulunkäyntikorvauksia oli tuohon mennessä maksettu yhteensä 64 saamelais- ja kveenihakijalle. Taulukossa näkyvät myös sotalapsille ja kiertolaisille/tattareille sekä lastenkoti- ja erityiskoululapsille tarkoitetut korvaukset sekä muita tavallisia hyvityskorvauksia. Eniten on myönnetty alimpia 20 000 kruunun (noin 2560 euron) korvauksia, joista useimmat sotalapsille ja kiertolaisille.

Keväällä 2007 oikeusasiasihteeristössä odotti käsittelyä kaikkiaan noin 4050 hyvityskorvaushakemusta. Vuoden aikana ehdittiin käsitellä yhteensä 2244 hakemusta, joista 1861 hyväksyttiin ja 383 hylättiin. Saamelaisien ja kveenien hakemuksia oli yhteensä 835, joista 637 hakijalle myönnettiin korvaus ja 198 hakemusta hylättiin. Hylkäämisen syynä oli esimerkiksi se, että puutteelliseksi jäänyt koulunkäynti ei ollut korvauksen edellyttämältä toisen maailmansodan tai heti sen jälkeiseltä ajalta. Viranomaisten

Taulukko 3: Hyvityskorvaushakemukset vuosina 2002–2009

Vuosi	Hakemuksia noin
2002	500
2003	500
2004	1500
2005	3000
2006	1700
2007	2150
2008	1270
2009	1080

Lähteet: St.prp. nr. 65, 12; Innst. 63 S (2009–2010), 2; Innst. 313 S (2009–2010), 1–2.

Taulukko 4: Vuonna 2006 käsitellyt hyvityskorvaushakemukset

Hakijaryhmä	Hakemuksia	Hylättyjä	1-20 000 kr	20 001–50 000 kr	50 001–100 000 kr	100 001–150 000 kr	150 001–200 000 kr
Saamelaiset ja kveenit	71	7	0	0	64	0	0
Sotalapset	585	25	449	65	37	9	0
Kiertolaiset eli tatarit	158	1	94	32	26	4	1
Lastenkodit /koulut	26	5	1	5	8	5	2
Tavalliset hyvityskorvaukset	228	135	2	22	48	13	8
Kaikki yhteensä	1068	173	546	124	183	31	11

Lähde: St.prp. nr. 65, 9.

mukaan tarkoituksena oli saada kaikki saamelaisten ja kveenien korvausasiat käsiteltyä ennen vuoden 2007 loppua, mikäli uusia hakemuksia ei tulisi kovin paljoa. Tavoite ei kuitenkaan täysin toteutunut. (St.prp. nr. 65, 12–14.)

Vuodesta 2007 tuli kuitenkin korvauskäsittelyjen huippuvuosi, joten seuraavassa uudenvuodenpuheessaan saamelaiskäräjien presidentti saattoikin esittää kiitoksensa siitä, että viranomaiset olivat tehostaneet asioiden käsittelyä. Samalla hän toivoi, että korvaukset saataisiin kokonaan maksettua vuoden 2008 loppuun mennessä. (NRK Sami Radio 1.1.2008.)

Saamelaisten kansallispäivänä 6. helmikuuta 2008 julkaistiin oikeusasiasihteeristö tiedote, jonka mukaan 701 saamelaista oli siihen mennessä saanut hyvityskorvauksen, useimmat 70 000 kruunua. Noin 200 hakemusta oli hylätty. Tiedotteen mukaan uusia hakemuksia tuli saamelaisalueelta koko ajan lisää. Niiden käsittelyaika oli keskimäärin 12 kuukaudesta 24 kuukauteen. Kevään aikana suurkäräjät tehosti asioiden käsittelyä perustamalla kolmannen valiokunnan kolmivuotiskaudeksi maaliskuusta 2008 maaliskuuhun 2011. (Aslaksen 2008; Dokument nr. 20, 3-6.)

Sotalapsille tarkoitetuista hyvityksistä mainittakoon, että heidän korvaustensa hakuajan mennessä umpeen 1.1.2008 oli hakemuksia tullut hieman yli 2000. Vuonna 2009 niistä oli käsittelemättä kolmisensataa. Korvauksia oli maksettu noin 1550 sotalapselle. (Dokument nr. 20, 2.)

Taulukossa 5 on kaikki käsitellyt hakemukset vuosilta 2005–2009 sekä myönnettyjen korvausten määrä sekä korvausten yhteissumma. Tiedotteiden mukaan noin puolet korvauksista on maksettu naisille ja puolet miehille.

Koulunkäyntikorvauksia ajavat saamelaisyhdistykset ovat jatkaneet toimintaansa, ja tiedotusvälineet uutisoivat aika ajoin niiden kannanottoja. Esimerkiksi

Taulukko 5: Käsitellyt hyvityskorvaushakemukset vuosina 2005–2009

Vuosi	Käsitellyt hakemukset	Myönnetyt korvaukset	Korvauksia maksettu yhteensä (milj.)	
			Kruunuina	Euroina
2005	249	119	12,2	1,6
2006	1068	895	19,9	2,5
2007	2244	1861	134,3	17,2
2008	2204	1915	227,2	29,1
2009	1673	1287	203,3	26,0

Lähteet: St.prp. nr. 65 (2006-2007), 11-12; St.prp. nr. 12 (2008-2009), 2; Innst. 63 S (2009-2010), 2; Innst. 313 S (2009-2010), 1-2.

vuonna 2008 yhdistysten puheenjohtajat kommentoivat käynnistynyttä hyvitysten maksamista sanoen olevansa monesta syystä tyytymättömiä tilanteeseen; kun korvauksia lopulta alettiin maksaa, ovat liian harvat saaneet niitä, summat ovat olleet liian pieniä, ja rahat ovat tulleet liian myöhään. Uutinen oli otsikoitu ”45 miljoonaa ei riitä”. (Greiner 2008.) Utisen lukeminen herättää kysymyksen siitä, onko korvauksia saajien tilanne todellakin noin suurta tyytymättömyyttä herättävä, vai onko tässä yhteydessä – jälleen kerran – kyse tavasta, jolla media puhuu.

Kun hyvityskorvausjärjestelyyn liittyy ristiriitaisten mielipiteiden ja käsitysten lisäksi paljon tunteita, ovat tiedotusvälineet avainasemassa siinä, minkälaisia mielikuvia he luovat korvauksista ja niihin oikeutetuista henkilöistä. Median tapa käsitellä näitä kysymyksiä sopisi lähemmän tarkastelun kohteeksi, mutta se jää kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Keskustelu ”menetetystä koulunkäynnistä” on siis mitä suurimmassa määrin kilpailua taloudellisten resurssien jaosta, jossa eri osapuolet väittelevät asiasta ja esittävät omia näkökantojaan. Tästä esimerkkinä on myös koulunkäyntikorvauksia ajavien yhdistysten väite, että he ovat jääneet ilman saamelaiskäräjien toimintatukea. Saamelaiskäräjät puolestaan ilmoitti myöntäneensä yhdistyksille tukea yhteensä 440 000 kruunua vuodesta 2006 lähtien. Vuodelle 2009 oli varattu 200 000 kruunua korvausasioiden ajamiseen. Ehtona oli se, että yhdistyksellä oli täytynyt olla vähintään 20 maksavaa jäsentä vuoden 2007 viimeisenä päivänä. Saamelaiskäräjät katsoo hoputtaneensa suurkäräjiä ja hallitusta useaan otteeseen hakemusten käsittelyn nopeuttamiseksi, sillä vastuu hyvityskorvausjärjestelystä on valtiolla. (Sametinget har bevilget...2009.)

Taulukossa 6 on tiedot saamelaisilta ja kveeneiltä vuosina 2006–2009 tulleista hakemuksista sekä heille myönnettyistä korvauksista. Korvaussumma on koko ajan ollut 70 000 kruunua.

Korvauskäsittelyn huippuvuosia olivat 2007 ja 2008, minkä jälkeen sekä sisään tulleiden että käsiteltyjen hakemusten määrä on vähentynyt ja ruuhkaa purettu.

Taulukko 6: Saamelaisille ja kveeneille myönnetyt hyvityskorvaukset vuosina 2006–2009

Vuosi	Käsitellyt hakemukset	Myönnetyt korvaukset
2006	71	64
2007	835	637
2008	189	136
2009	110	81

Lähde: Dokument nr. 20 (2008-2009), 3-5; Dokument 19 S (2009-2010), 3-4.

Vuonna 2007 tuli saamelaisilta ja kveeneiltä 183 uutta hakemusta, ja sen jälkeen vielä muutamia kymmeniä eli 63 hakemusta vuonna 2008 ja 30 hakemusta vuonna 2009. Kaikkiaan hakemuksia on tullut tähän mennessä (vuosi 2010) noin 1200 saamelaiselta ja kveeniltä, ja hyvityskorvauksia on myönnetty lähes tuhannelle. Hyvityskorvauksiin liittyvissä

dokumenteissa saamelaisten ja kveenien hakemukset ja heille myönnetyt korvaukset on käsitelty yhtenä kokonaisuutena. Joulukuussa 2010 norjalaisviranomaisilta (Statens sivilretts forvaltning) saamani tiedon mukaan ei ole saatavilla kumpaakin ryhmää koskevia erillisiä tietoja.

Korvaukset ja kansalaisuuskyseminen

Porsangin kunnassa järjestettiin syksyllä 2005 paikallisia kouluoloja esittelevä näyttely ”Porsangin koulu sadan vuoden ajan 1905–2005”. Paikkakuntalaisten keskuudessa virisi tuossa yhteydessä keskustelu toisen maailmansodan aikaisista menetyksistä, sillä suurkäräjillä oli saman vuoden keväällä tehty päätös korvausten maksamisesta. Monien mielestä viranomaiset olivat jättäneet huomiotta sen, että norjalaisten koulunkäynti oli jäänyt samalla tavalla puutteelliseksi, joten heidänkin tulisi olla oikeutettuja korvauksiin. Niitä ei kuitenkaan ole tarkoitettu äidinkieleltään norjankielisille henkilöille. Hyvityskorvausten perusteluina esitetään, että saamelaiset ja kveenit ovat joutuneet kokemaan erityisen paljon menetyksiä, koska he eivät kouluun mennessään osanneet norjaa, eivätkä ehtineet oppia kunnolla lukemaan ja kirjoittamaan sodan katkaistessa koulunkäynnin. Tämän lisäksi he eivät ole saaneet oppia lukemaan ja kirjoittamaan äidinkieltäänkään. Norjalaisväestön mielestä sota-aika aiheutti kaikille samanlaisia kärsimyksiä; kaikki kävivät samaa koulua, jonka saksalaiset polttivat, ja kaikkien opintie jäi lyhyeksi. Korvausten suhteen katsovat valtaväestöön kuuluvat ja lapsuudesta saakka norjankieliset henkilöt jäävänsä vähemmistöön ja marginaaliin, koska heillä ei ole samoja oikeuksia kuin paikkakunnan saamelaisilla ja kveeneillä. Tämä on esimerkki siitä, miten käsitteet ”vähemmistö” ja ”marginaalisuus” voivat muuttua sisällöltään. Valtaväestöön kuuluva voi vaihtaa paikkaa vähemmistöön kuuluvan kanssa. (Maliniemi Lindbach 2006, 27.)

Sen jälkeen kun korvauksien maksaminen alkoi vuonna 2006, on yllä olevan kaltaisia kommentteja alkanut kuulua norjankielisen väestön parista. Lehdissä on ikäihmisten haastatteluja, joissa he kertovat sota-ajan kouluoloista. Esimerkkinä 74-vuotiaan mies, jonka opintie jäi kolmeen vuoteen; yksi ennen ja kaksi sodan jälkeen. Hän yritti saada 1990-luvun puolivälissä hyvityskorvausta valtiolta, mutta tuloksena oli ainoastaan asianajajan palkkioon kuluneen summan menettäminen. Hänen mielestään korvaukset kuuluisivat kaikille pohjoisnorjalaisille, joiden koulunkäynti katkesi sodan vuoksi. (Alle bør få erstatning 2007.)

Asiasta on myös esitetty kysymys suurkäräjien kyselytunnilla. Maaliskuussa 2008 Edistyspuolueen edustaja kysyi miten hallitus aikoo estää sen, ”etteivät norjankieliset norjalaiset jää eriarvoiseen ja muita huonompaan asemaan hyvityskorvausasiassa”. Kysymykseen vastanneen ministerin mukaan sota sinänsä ei oikeuta korvauksiin – siinä mielessä kaikki norjankieliset norjalaiset ovat samanarvoisessa asemassa kautta maan. Hän korosti sitä, että korvaukset on tarkoitettu vain pienelle ryhmälle saamelaisia ja kveenejä, jotka jäivät sodan ja norjalaistamispolitiikan vuoksi erityisen heikkoon asemaan. Kysyjä puolestaan painotti sitä, että hyvityskorvausjärjestelmä kohteli eriarvoisesti pohjoisilla paikkakunnilla asuvia kansalaisia. Ministeri korosti vastauksessaan, ettei korvauksia myönnetä kenellekään sen vuoksi, että sota katkaisi koulunkäynnin eri puolilla maata. Kaikkia norjankielisiä kansalaisia kohdellaan siis samalla tavalla. Hyvityskorvaus ei ole automaattinen oikeus kaikille, vaan hyvitys tietyt ehdot täyttävälle hakijoille. (Stortinget. Spørsmål... 2008.)

Kansalaisuuteen liittyvät kysymykset nousevat siis toistuvasti esille hyvityskorvausten yhteydessä. Keskeisenä on kysymys siitä, millä tavoin erilaiset etniset ryhmät ja vähemmistöt ovat samaan aikaan myös oman maansa kansalaisia. Keskustelu kansalaisuudesta ja sen merkityksistä on kiinnostava, joten palaan siihen viimeisessä luvussa.

Seuraavassa luvussa palaan hyvityskorvausten kronologista järjestystä ajatellen ajassa hieman taaksepäin eli 4. huhtikuuta 2005 käytyyn suurkäräjäkeskusteluun. Siinä käsiteltiin tuolloin juuri valmistunutta mietintöä, jonka pohjalta tehtiin samana päivänä päätös korvausten maksamisesta. Olen valinnut tämän poliittisen keskustelun kokonaan omaksi kokonaisuudekseen, jota lähestyn diskurssianalyysin näkökulmasta.

6 Suurkäräjäkeskustelu hyvityskorvauksista

Suurkäräjäkeskustelun lähtökohtia

Tämän luvun keskipisteenä on Norjan suurkäräjillä 4. huhtikuuta 2005 käyty keskustelu, johon tuotiin maaliskuussa valmistunut oikeuskomitean mietintö *Innst. S. nr. 152 (2004–2005). Innstilling fra justiskomiteen om erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningsskadelidende samer og kvener.*

Komiteamietinnön taustalla oli edellisenä vuonna heinäkuussa 2004 julkaistu hallituksen selonteko hyvityskorvauksista (St.meld. nr. 44), jonka olen esitellyt edellisessä luvussa. Marraskuussa 2004 suurkäräjien oikeuskomitea oli järjestänyt tilaisuuden, jossa korvauksiin oikeutettujen ryhmittymien edustajat olivat kuultavina (Stortinget. Åpen høring...2004).

Tämän 4. huhtikuuta 2005 käydyin keskustelun ja siihen liittyneen yhden äänestyksen jälkeen suurkäräjät teki samana päivänä hallituksen esityksen mukaisesti päätöksen hyvityskorvauksista.

Keskusteluun osallistui kaksi ministeriä sekä kahdeksan kansanedustajaa kuudesta eri puolueesta. Ne olivat: Arbeiderpartiet (A) eli Työväenpuolue, Fremskrittspartiet (FrP) eli Edistyspuolue, Høyre (H) eli Oikeisto, Kristelig Folkeparti (KrF) eli Kristillinen kansanpuolue, Senterpartiet (Sp) eli Keskustapuolue, Sosialistisk Venstreparti (SV) eli Sosialistinen vasemmistopuolue. Kristelig Folkepartin edustajia oli kolme. Muista puolueista puheenvuoron käytti yksi edustaja.²¹

Keskustelulle oli varattu yhteensä tunti ja viisitoista minuuttia aikaa, mikä jaettiin siten, että Työväenpuolue ja Oikeisto saivat käyttää viisitoista minuuttia, muut puolueet kymmenen ja Keskustapuolue viisi minuuttia. Yhteensä käytettiin 21 puheenvuoroa; annettujen 10 puheenvuoron väleihin tuli 11 lyhyempää

kommenttia. Keskustelu on purettu kirjalliseen muotoon, ja se löytyy kokonaisuudessaan suurkäräjien verkkosivuilta (Stortinget. Møte mandag...2005.), josta olen tulostanut sen käyttööni. Tulostettuna keskustelu on 14 liuskan mittainen.

Suurkäräjäkeskustelun tarkastelua varten otan avukseni diskurssianalyysin käsitteitä, joiden avulla pyrin analysoimaan poliittista kielenkäyttöä. Tarkoitukseni on etsiä ja tunnistaa erilaisia diskursseja sekä sitä, minkälaista puhetta hyvityskorvauksista tuotetaan. Lyhyesti määriteltynä diskurssianalyttinen ote muodostaa väljän teoreettisen ja metodologisen kehyksen, mutta se ei viittaa mihinkään erityiseen, määrätynlaiseen analyysitekniikkaan, eikä se ole ”analyysin menetelmällinen tempukokoelma”, kuten on huomautettu. Sen sijaan erilaisia yksittäisiä metodeja ja tekniikoita yhdistää diskurssianalyysissä kiinnostus puhuttuihin ja kirjoitettuihin teksteihin. Se tutkii siis kielenkäyttöä ja muuta merkitysvälitteistä toimintaa analysoimalla yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2000, 9-10.)

Suurkäräjäkeskustelua voidaan tarkastella omana genrenään eli omana lajityyppinä. Genrellä tarkoitetaan vakiintunutta ja tunnistettavaa tapaa käyttää kieltä tietyyntyyppisessä yhteydessä. Eri genrejä ovat esimerkiksi uutinen, saarna, luento, vitsi, ruokaohje, mielipidekirjoitus jne. Jokaisella on oma vakiintunut ja tunnistettava muotonsa, jonka mukaisesti osaamme toimia kielellisesti ja sosiaalisesti. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 80.)

Kansanedustajien puhe suurkäräjien keskustelutunnilla ei ole mitä tahansa poliitikkojen puhetta, vaan sillä on omat reunaehdonsa. Kyseessä ovat erityistä (puhe)valtaa käyttämään oikeutetut henkilöt, jotka esiintyvät sellaisessa institutionaalisessa asemassa, johon pääsy on tarkkaan rajoitettu. Kuka tahansa ei voi mennä puhumaan suurkäräjillä tai eduskunnassa (vrt. vastaavasti valtuustopuhegenreä analysoi Jokinen 2000, 190–191). Suurkäräjäpuhegenreässä puheenvuorot ovat muodollisia, useimmiten etukäteen kirjoitettuja, ja ne esitetään tietyssä järjestyksessä tilanteeseen sopivina ja odotustenmukaisina puheenvuoroina. Kontekstista kumpuaa tiettyjä normeja, sääntöjä ja rajoituksia, joiden mukaisesti puheet rakennetaan. Eduskunta- ja suurkäräjäkeskustelut ovat institutionalisoitua ja säännönmukaista hallinnon ja politiikan kielenkäyttöä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 81–82.)

Aineistotyyppinä tällainen suurkäräjäkeskustelu kuuluu niin sanottuihin luonnollisiin eli valmiisiin aineistoihin. Tämä tarkoittaa sitä, että analyysin kohteeksi valittu aineisto on alun perin syntynyt muuhun kuin tutkimustarkoitukseen. Esimerkiksi eduskuntalaitoksen tai valtuustojen poliittiset puheenvuorot ovat olemassa siitä päivästä lähtien kun ne on pidetty, ja ne pysyvät arkistoituina dokumenttina riippumatta siitä ryhtyykö kukaan tutkija koskaan lukemaan ja analysoimaan niitä akateemiseen tai muuhun tarkoitukseen.²² Keskustelujen mahdollinen myöhempi tutkimuskäyttö ei ole millään tavalla vaikuttanut niiden syntymiseen. Diskurssianalyysin tutkimuksessa tällaisten valmiiden aineistojen valinta on yleistä, sillä esimerkiksi poliittiset keskustelut ovat omassa ”luonnolli-

suudessaan ja autenttisuudessaan” kiinnostavaa materiaalia, kuten monet tutkijat ovat todenneet. (Jokinen 2006, 42–43; Juhila & Suoninen 2006, 236–237.)

Yksittäinen suurkäräjäkeskustelu tarjoaa monella tapaa houkuttelevan aineiston pienimuotoista diskurssien tarkastelua varten. Se on rajattu, kohtalaisen lyhyt ja tiivis kokonaisuus, mutta kuitenkin riittävän laaja, jotta tutkimuksen näkökulmasta voi katsoa, minkälaisia diskursseja ja minkälaista puhetta siitä löytyy. Aineisto on myös sopivan suppea ns. ”lähilukuharjoituksia” varten. Diskurssianalyttinen ote edellyttää nimittäin tekstin lukemista moneen kertaan, jotta se tulisi riittävän tutuksi ja jotta erilaiset kielenkäytön merkityskerrokset alkaisivat avautua.

Vaikka tämän tutkimuksen aiheena ovat koulunkäyntikorvaukset, tarkastelen seuraavissa alaluvuissa hyvityskorvauskeskustelua kokonaisuutena, enkä rajaa kiinnostustani pelkästään puheenvuoroihin saamelaisten ja kveenien koulunkäynnistä. Useimmat poliitikoista käsittelevät puheessaan kaikkia ryhmittymiä – tosin toisia enemmän kuin toisia. On mielenkiintoista katsoa minkälaisiksi heidän puheenvuoronsa muodostuivat kokonaisuudessaan ja minkälaisen osan saamelaiset ja kveenit niissä saivat. Mistä ja miten poliitikot itse asiassa puhuivat?

Suurkäräjäpuheenvuorojen rakenne

Suurkäräjäkeskustelua lukiessani kiinnitin huomiota siihen, että lähes kaikki puheenvuorot rakentuivat jokseenkin samankaltaisiksi, siis oman genrensä mukaisiksi. Vaikka kansanedustajien puheenvuorot olivat lyhyitä ja tiiviitä, ja varmasti juuri siitä syystä, niissä mainittiin melkein säännönmukaisesti tietyt asiat. Tämä kuvastaa hyvin niiden luonnetta institutionalisoituna ja muodollisena puheena, joka on rakennettu tiettyjen ennalta säädettyjen elementtien varaan. Seuraavat aiheet toistuivat usein: korvauskysymysten historiallinen tausta ja yhteiskunnan menneisyys, poliitikkojen pahoittelut ja anteeksipyyntö menneisyyden vuoksi, maksettavien hyvityskorvausten luonne, poliittisten puolueiden näkemykset asiasta, korvaussummien suuruus, hakemuksiin tarvittavat perustelut sekä mahdollisuus saada oikeusapua.

Seuraavaksi esittelen näistä aiheista pidettyjä puheenvuoroja hieman tarkemmin. Valitsemiini esimerkkeihin merkitsen kursiivilla kohdat, joiden perusteella olen tehnyt jaotteluja.

Historiallinen tausta ja yhteiskunnan menneisyys

Monet puhujista totesivat norjalaisen yhteiskunnan historiaan liittyvän ikäviä ja valitettavia asioita, joista aiemmin on vaiettu, mutta jotka nyt on nostettu päivänvaloon. Sävynä oli se, että menneisyyden varjoista halutaan (yrittää) päästä eroon

ottamalla ne keskusteltaviksi samalla kun aiempaa toimintaa halutaan hyvittää symbolisilla korvauksilla.

”Suurkäräjät tekee tänään päätöksen, joka parantaa hyvityskorvausjärjestelmää kolmen ryhmän osalta. Parannettu järjestelmä mahdollistaa sen, että useat sotalapset, kiertolaiset/tattarit ja iäkkäät koulunkäyntiä vaille jääneet saamelaiset ja kveenit voivat hakea korvausta kokemistaan loukkauksista. *Nämä ihmiset ovat kärsineet vääryyttä tai heidän oikeuksiaan on suorastaan loukattu, mistä Norjan valtion on kannettava vastuunsa.*” (GKG, A, 3/14)²³

”Viranomaisien loukkaukset tattareita kohtaan ovat yksi *Norjan uudemman historian suurimmista häpeätahroista*. Monet kiertolaiset vietiin internointileireille, heitä vainottiin, heidän lapsensa vietiin, heille tehtiin lobotomia ja heidät pakkosteriloitiin. (FKM, KrF, 2/14)

”*Norjalaistamispolitiikka*, joka jatkui pitkälle toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, *oli loukkaus* saamelaisväestöä kohtaan. Myös monet kveenit kärsivät kovasti. (IMT, SV, 8/14)

”Valtion ja kuntien osallisuus sotalapsien kärsimyksiin on *valitettava osa Norjan historiaa*.” (LR, KrF, 13/14)

”Hallituksen selonteko nro. 44 (2003–2004) käsittelee myös toista *mustaa lukua Norjan historiassa*. Viranomaiset loukkasivat ankarasti monien kierto-
laisten ja tattareiden oikeuksia.” (IS, H, 5/14)

Menneiden vuosikymmenien yhteiskunnalliset olot mainittiin monta kertaa, mutta kuten muun muassa keskusteluun osallistunut ministeri muistutti, ei hyvityskorvauksia myönnetä pelkästään aikaisempien – nykyiseen verrattuna mahdollisesti heikompien, mutta aiemmin tavanomaisten ja yleisten – olojen perusteella. Ne eivät ole korvausperuste. Hyvityskorvaukset on tarkoitettu korvaukseksi norjalaisen yhteiskunnan ja valtaväestön asenteesta, jota ministeri luonnehti ”lähinnä rasistiseksi ajatteluksi” tiettyjä vähemmistöjä kohtaan. Aiemmin oli vallalla ajattelutapa, jonka mukaan osa väestöstä oli ”muita alempia”. Korvaukset on tarkoitettu hyvittämään tämän asenteen aiheuttamaa epäoikeudenmukaisuutta ja kärsimystä (ES, 12/14).

Pahoittelut ja anteeksipyyntö

Pahoittelut ja anteeksipyyntö toistuivat poliitikkojen puheessa. Korvausjärjestelyjä luonnehdittiin ennen kaikkea symbolisiksi pahoitteluiksi ja anteeksipyyntö-

nöiksi aikaisemman historiallisen epäoikeudenmukaisuuden vuoksi. Laskin, että sanat *epäoikeudenmukaisuus* ja *oikeuksien loukkaus* esiintyivät kumpikin lähes neljäkymmentä kertaa tässä tunnin ja viidentoista minuutin pituisessa suurkäräjakeskustelussa. Samoin *anteeksipyyntö* ja *pahoittelu* olivat usein esiintyviä sanoja – kumpaakin käytettiin puheenvuoroissa ainakin kymmenisen kertaa. Anteeksipyyntöpuhetta oli siis hyvin paljon, mihin palaan vielä tuonnempana. Esimerkkeinä tällaisista puheenvuoroista ovat seuraavat:

”Uudenvuoden puheessaan 1. tammikuuta 2000 pääministeri Kjell Magne Bondevik *pahoitteli* sitä, miten monia sotalapsia kohdeltiin sodan jälkeisenä aikana. Oikeuskomitean mielestä on erittäin valitettavaa ja ikävää, että syyttömien lasten kasvuoloja heikensi tuolla tavoin yksinomaan heidän etninen alkuperänsä. [---] *Yhteiskunnan puolesta pyydämme sotalapsilta anteeksi.*” (FKM, KrF, 2/14)

”Tätä asiaa käsitellessämme on muistettava, että sitä epäoikeudenmukaisuutta, mitä valtio on osoittanut erilaisia yhteiskuntaryhmiä kohtaan, ei voi rahalla tehdä tekemättömäksi. Myöntämämme korvaus täytyy nähdä *Norjan valtion tapana pyytää anteeksi* niitä loukkauksia, joista norjalaiset viranomaiset ovat vastuussa aikaisemmin vallinneen ei-hyväksyttävissä olevan politiikan ja käytännön vuoksi.” (GKG, A, 3/14)

”Hyvityskorvaus voidaan sen vuoksi käytännössä katsoa symboliseksi vahvistukseksi siitä, että yhteiskunta tarkoittaa *anteeksipyynnön tosissaan.*” (OED, 10/14)

Hyvityskorvaukset ja niiden luonne

Monessa puheenvuorossa määriteltiin usein suoraan komiteanmietinnöstä lainatuin sanakääntein se, mitä korvausjärjestelyillä tarkoitetaan ja minkälaisista korvauksista ylipäätään on kyse. Muutamat edustajat kysyivät täsmennyksiä myös paikalla olleilta ministereiltä. Monet puhujat korostivat sitä, että hyvityskorvaukset ovat luonteeltaan yksilöllisiä, yksittäisille henkilöille maksettavia kertakorvauksia. Samalla muistutettiin siitä, että valtio on muutamia vuosia aikaisemmin perustanut kollektiivisena korvauksena sekä Saamen kansan rahaston että Romanikansan rahaston. Koska korvausjärjestely on suurkäräjien alainen järjestely, selvitettiin tähän liittyviä hallinnollisia seikkoja.

”Toukokuussa 2003 hallitus nimesi työryhmän arvioimaan yhteiskunnan eri ryhmiltä tulevien kohtuullisuuteen perustuvien vaatimusten käsittelyä kokonaisuutena. Ryhmän raportti on mukana hallituksen suurkäräjille tekemässä selonteossa nro 44. Lyhyesti sanottuna lähtökohtana on se, että tällaiset

vaatimukset käsiteltäisiin olemassa olevan hyvityskorvausjärjestelmän kautta, ja että suurkäräjät ottaisi kantaa siihen, pitäisikö nykyisiä kriteereitä mahdollisesti tarkistaa.” (OED, 9/14)

Uusitun korvausjärjestelyn laatimiseen on liittynyt hankaluuksia, mikä tuli esiin muun muassa kunnallis- ja alueministerin puheenvuorossa. Hän totesi hyvityskorvauksista seuraavasti:

”Haluan korostaa sitä, että tattareille/kiertolaisille myönnettävä korvaus ja koulutusmenetyksiä kokeneille saamelaisille ja kveeneille myönnettävä korvaus ovat olleet vaikeita kysymyksiä – eivät sen vuoksi, että tänään tehtävää päätöstä olisi vaikea pitää kohtuullisena, vaan sen vuoksi koska hyvityskorvausjärjestys kuuluu suurkäräjille, joka itse asiassa yksittäistapauksia käsitellessään on toiminut päinvastoin kuin miten me tänään toimimme.” (ES, 11/14)

Tällä kommentillaan ministeri muistutti siitä, että suurkäräjät oli aikaisemmin hylännyt monia saamelaisilta ja kiertolaisilta tulleita hakemuksia. Nyt hän lupasi, että päätökset tullaan avaamaan uutta käsittelyä varten.

”Mielestämme on sen vuoksi aivan luonnollista, että avataan uudelleen koko asianippu, joka liittyy hyvityskorvauksiin, sodan aikaiseen koulutuksen menetykseen sekä norjalaistamispoliittikkaan. Viimeksi tammikuussa 2002 suurkäräjät hylkäsi 105 valitusta. Mielestämme nämä kaikki voidaan nyt avata uudelleen.” (ES, 12/14)

”Monien kiertolaisten (tattareiden) korvaushakemukset on aikaisemmin hylätty sillä perusteella, ettei heillä ole ollut sen vaikeampaa kuin useimmilla muillakaan tattareilla. Nyt nämä hakemukset käsitellään uudelleen. [...] Suurkäräjät vaatii, että ministeriöiden arkistot käydään uudelleen läpi heiltä tulleiden ja aiemmin hylättyjen hyvityskorvaushakemusten löytämiseksi. Kaikille, joiden hakemukset on aiemmin hylätty, lähetetään tieto siitä, että ehdot ovat muuttuneet ja että heillä on mahdollisuus hakea uudelleen.” (FKM, KrF, 2/14)

Poliittisten puolueiden näkemykset

Tässä vaiheessa, kun asia tuotiin suurkäräjien päätettäväksi, näytti puolueiden välillä vallitsevan korvauksista yksimielisyys. Aikaisemmista erimielisyyksistä kielivät muutamien edustajien viittaukset siihen, että ”asiassa on vihdoinkin päästy yksimielisyyteen”. Keskusteluun osallistunut ministeri totesi myös olevansa ”hyvin tyytyväinen siihen, että olemme onnistuneet pääsemään yksimielisyyteen” (ES, 12/14). Edustajat selvittivät oman puolueensa näkemyksen hyvityskorvauksiin.

”Keskustapuolue ei ole mukana oikeuskomiteassa. Sen vuoksi haluan aluksi korostaa sitä, että *Keskustapuolue yhtyy niihin viisaisiin sanoihin anteeksi-pyyntöistä ja korvauksesta*, jotka sekä puheenjohtaja että muut edustajat ovat esittäneet.” (MMK, Sp, 8/14)

”Olemme tyytyväisiä, että *olemme lopultakin saaneet tehtyä päätöksen tässä asiassa*, joten monet päätöstä kauan odottaneet pääsevät eteenpäin elämässä.” (GKG, A, 4/14)

”... olen sitä mieltä, että *asia ei sovellu siihen, että kilpailisimme toistemme kanssa siitä kuka voi antaa parhaat tuet*. [---] Tarkoitin sitä, että hallituspuolueet Edistyspuolueen tukemana, ja käytännössä myös Työväenpuolueen tukemana – kuten edustaja G. ilmaisi – ovat järjestelmän takana. (OED, 11/14)

”Edistyspuolueen mielestä on tärkeää osoittaa, että epäoikeudenmukaisuus ei poistu sillä, että silmät vain ummistetaan siltä, mitä tapahtuu tai on tapahtunut. Monien jo kauan sitten kokemaa epäoikeudenmukaisuutta voi olla vaikeaa korjata täysin. *Tämän vuoksi toivomme mahdollisimman yksimielistä suhtautumista suurkäräjiltä*. On onnetonta, ellei suurkäräjät osoita yksimielisesti mielipiteenään, että aikaisempi toiminta on ollut epäasianmukaista. (AK, FrP, 5/14)

”Olen tyytyväinen siihen, että *suurkäräjät esiintyy tänään yhtenäisenä* pahoitellessaan sitä epäoikeudenmukaisuutta, jonka kohteena – suurelta osin viranomaisten siunauksella – ovat olleet yksittäiset ihmiset Norjassa. (IØ, KrF, 14/14)

Korvaussummat

Summista oli mitä ilmeisimmin käyty etukäteen hyvinkin erimielistä keskustelua, sillä vielä tässä vaiheessa suurimmat mielipide-erot näyttivät liittyvän niihin. Korvauksina esitettiin maksettavaksi joko 20 000, 40 000 tai 60 000 kruunua (eli noin 2560, 5100 tai 7700 euroa).²⁴ Suurimpina mahdollisina mainittiin 150 000 ja 200 500 kruunun (eli 19 200 ja 25 600 euron) korvaukset, joita voitiin harkita maksettaviksi erityisen vakavissa tapauksissa.

”Kaikki puolueet ovat yksimielisiä hyvityskorvausten puitteista. Tämä tarkoittaa sitä, että *kaikki olemme yksimielisiä korkeimmasta korvaussummasta*. *Erimielisyyttä syntyy siitä summasta, jonka saamiseksi riittää pelkästään hakijan oma ilmoitus*. [---] Edistyspuolue on sitä mieltä, että hakijalla pitäisi olla tietty määrä todisteita niille vaatimuksille, jotka nousevat yli 20 000 kruunun. On tärkeää, että valiokunta ottaa huomioon ne vaikeudet, joita todistamisessa on.” (AK, FrP, 6/14)

”Kun kyseessä on kiusaaminen, on hallitus ehdottanut, että niille sotalapsille, jotka kertovat joutuneensa kiusatuiksi, voitaisiin maksaa korvausta heidän oman selvityksensä perusteella. Korvaussummaksi ehdotetaan 20 000 kruunua. Työväenpuolueen mielestä summa on liian matala. Aikaisemmissa suurkäräjien käsittelemissä hyvityskorvausasioissa alimmat summat ovat olleet 40 000 ja 60 000 kruunun välillä. *Työväenpuolue on sitä mieltä, että olisi ollut suotavaa nostaa korvaussumma 40 000 kruunuun* sillä perusteella, että valtio, eivätkä sotalapset, on vastuussa siitä, että todisteet ovat kadonneet. *Mutta Työväenpuolueelle on tärkeää, että tällaisen päätöksen takana on yksimielinen komitea. Mielestämme asia soveltuu huonosti puoluepoliittiseksi kysymykseksi, joten tuemme sen vuoksi enemmistön ehdotusta korvaukseksi.* (GKG, A, 4/14)

Useat puhujat korostivat, että kyseessä on vain symbolinen, pienimuotoinen rahallinen korvaus, jonka ei ole tarkoitus korvata kaikkea taloudellista menetystä, jota hakijat ovat voineet joutua kokemaan. Monet huomauttivat, että Norja on hyvinvointivaltio, jossa kansalaisten toimeentulo taataan erilaisin eläke- ja sosiaaliturvajärjestelyin. Hyvityskorvauksia ei ole tarkoitettu toimeentulolähteeksi.

”Hyvityskorvaus myönnetään kohtuullisuusharkinnan perusteella ilman että korvausvastuuseen liittyy oikeudellisia perusteita. On oleellisen tärkeää että *korvaussumma määritellään tapahtuneen loukkauksen perusteella.* Korvauksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole kattaa hakijan kaikkia taloudellisia menetyksiä. Syynä tähän on ensinnäkin se, että norjalaisten korvausmaksujen taso on yleisesti ottaen maltillinen. Toiseksi *meillä on hyvin rakentunut hyvinvointivaltio.* Ne, jotka putoavat ulkopuolelle ja joutuvat vaikeuksiin, otetaan kiinni kansaneläkelaitoksen ja sosiaalilainsäädännön turvaverkkoon.” (FKM, KrF, 1/14)

”Sosialistinen vasemmisto *olisi toivonut, että korvauksen vähimmäissumma olisi ollut huomattavasti korkeampi* kuin se 20 000 kruunua, jota muut puolueet, kaikki lukuun ottamatta SV:a ja Keskustapuoluetta, lopuksi kannattivat. Aikaisemmissa suurkäräjien käsittelemissä hyvityskorvausasioissa ovat alimmat korvaussumat olleet 40 000 ja 60 000 kruunun välillä. SV ja Keskustapuolue ehdottavat, että alimmaksi summaksi asetetaan 60 000 kruunua.” (IMT, SV, 7/14)

Keskustelun lopuksi suurkäräjät äänesti yllä olevasta ehdotuksesta, jossa Sosialistinen vasemmisto ja Keskustapuolue esittivät alimman korvaussumman nostamista 60 000 kruunuun. Ehdotus hävisi äänestyksen (78–21), joten alimmaksi summaksi jäi hallituksen esityksen mukaisesti 20 000 kruunua. Kuten edellä olevasta puheenvuoron katkelmasta (GKG, A, 4/14) käy selville, oli Työväenpuolue periaatteessa sitä mieltä, että alin summa olisi nostettava 40 000 kruunuun, mutta he eivät halunneet tehdä hyvityskorvauksista puoluepoliittista kysymystä, vaan kannattivat enemmistön ehdotusta.

Hakemusten perustelut

Hakemuksiin liitettävät perustelut ja dokumentit olivat myös keskustelun aiheena. Hyvityskorvausten idea on se, ettei niihin tarvita laajoja selvityksiä ja lausuntoja, vaan hakijan kokemus ja ilmoittama epäoikeudenmukaisuus on riittävä peruste alimman korvauksen saamiseksi. Esimerkiksi kiusaamisen kohteeksi joutuminen – mikä otettiin monta kertaa sotalapsien kohdalla esiin – katsottiin riittäväksi perusteeksi alimman korvauksen saamiseksi. Kohtuullisuus-kriteeri tuli myös esille. Monet puhujat korostivat kuitenkin sitä, että mikäli hakija hakee suurempaa korvaussummaa, on hänen pysyttävä esittämään riittävät dokumentit hakemuksensa perusteluina.

”Tyypillisiä sotalapsiin kohdistuneita loukkauksia on vaikea dokumentoida. *Asteittainen korvausjärjestelmä on mielestämme sen vuoksi tarkoituksenmukainen.* Mikäli hakemus ja yksittäisen hakijan kokemat haitat voidaan vahvistaa asiantuntijalausuntojen perusteella todenpitäväksi, voidaan hakijalle maksaa täysi hyvityskorvaus. Niissä tapauksissa, joissa kyseisiä dokumentteja ei ole, voidaan hyvityskorvausta maksaa 20 000 kruunuun saakka hakijan oman selvityksen perusteella.” (IS, H, 5/14)

”Mikäli sotalapsi ei pysty esittämään muuta kuin oman selvityksensä hakemuksen perusteeksi, voidaan myöntää 20 000 kruunun korvaus. *Korvaussumma voi kuitenkin nousta huomattavasti korkeammaksi, mikäli mukaan liitetään muita todisteita,* jotka vahvistavat joko loukkaukset tai niiden seuraukset.” (FKM, KrF, 2/14)

”Monien tattareiden *oikeuksia on loukattu monella tavalla* – jotkut ovat olleet sekä internoituja, pakkosteriloituja, pakkoadoptoituja ja kiusattuja. Näissä tapauksissa voisi korvaussumma nousta 200 000 kruunuun kullakin yksittäisellä perusteella. Toivomme että komitea tällä tavoin laittaa pisteen tälle Norjan historian synkälle luvulle.” (IS, H, 5/14)

Yhtenä kysymyksenä nostettiin esiin se, millä tavoin hakijat ylipäättään pystyisivät todistamaan sen epäoikeudenmukaisuuden tai kiusaamisen, jonka perusteella esittävät korvausvaatimuksensa. Tapahtuneesta on joka tapauksessa kulunut vuosikymmeniä. Onko edes mahdollista saada todisteita tai todistajanlausuntoja enää tässä vaiheessa.

”Lopuksi haluan korostaa sitä, että *monilla hakijoilla on vain oma selvityksensä todisteenaan.* Tämä johtuu kuluneesta ajasta sekä siitä, että aikanaan tapahtumista vastuussa olleet henkilöt harvemmin kirjasivat ja dokumentoivat epäoikeudenmukaista toimintaansa. Haluamme tällä tavoin osoittaa, että epäoikeudenmukaista kohtelua kokeneet yksittäiset ihmiset otetaan

vakavasti ja heidän lausuntoihinsa uskotaan – siinä määrin, että heidän kertomuksensa voi olla hyvityskorvauksen perusteena ilman että sen sisältöä epäillään.(AK, FrP, 7/14)

Oikeusapu

Edustajat kävivät keskustelua myös siitä, miten varmistetaan se, että kaikki hyvityskorvauksiin oikeutetut saavat hakemuksensa tehtyä. Kaikki eivät osaa kirjoittaa ja lukea kunnolla – tämän vuoksihan korvauksia myönnetään – ja monille heistä voi papereiden täyttäminen olla muutenkin vierasta. Tästä syystä hakijoilla on mahdollisuus saada lain mukaisesti maksutonta oikeusapua asiapapereidensa kirjoittamista varten. Oikeusapuun liittyvä lainsäädäntö otettiin myös joissakin puheenvuoroissa esiin. Oikeudenmukaisuuden vaatimus korostui.

”SV ja Työväenpuolue kiinnittävät huomiota siihen, että monien kiertolaisten on *erittäin vaikea tai mahdotonta tehdä hyvityskorvaushakemusta ilman oikeusapua*. Monien koulunkäynti on jäänyt erittäin puutteelliseksi. Hallintoasiat ovat heille vaikeita, ja lisäksi osa heistä suhtautuu – ymmärrettävää kyllä – erittäin epäluuloisesti norjalaisiin viranomaisiin.” (IMT, SV, 8/14)

”Olemme valmistautuneet tiedottamaan asiasta hyvin ja järjestämään oikeusapua. Teemme työtä edelleenkin sen puolesta, että *kiertolaiset, saamelaiset ja kveenit saavat oikeusapua* ja että aikaisemmin hylätyt hakemukset voidaan käsitellä mahdollisimman nopeasti uudelleen.” (ES, 12/14)

Suurkäräjäkeskustelu diskursseina

Diskurssianalyysi on myös kokeilua – ehkä yritystä ja erehdystäkin – eikä siinä ole yhtä ainoaa tapaa käsitellä aineistoa ja nostaa esiin erilaisia diskursseja. Tutkijoiden painotukset ovat erilaisia, ja aineistot antavat usein mahdollisuuksia moniin vaihtoehtoihin valintoihin. Seuraavassa on oma yritykseni tunnistaa ja hahmotella suurkäräjäpuheesta diskursseja.

Mistä poliitikot ja virkamiehet itse asiassa puhuvat, kun he puhuvat hyvityskorvauksista ja niihin liittyvistä näkökulmista ja kysymyksistä? Minkälaisia diskursseja tästä mahtaa löytyä? Mielestäni keskustelua käydään ennen kaikkea *kansalaisten asemasta suhteessa hyvinvointivaltioon*. Mikä on hyvinvointivaltion velvollisuus ja vastuu kansalaisiaan kohtaan? Tähän liittyvät myös aikaisempiä vuosikymmeninä tehdyt ratkaisut ja päätökset sekä virheet, joita nyt ollaan korjaamassa. Samalla puhutaan kansalaisista, heidän asemastaan, oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan yhteiskunnassa. Heitä luokitellaan erilaisiin alaryhmiin,

joita tässä tapauksessa ovat sotalapset, kiertolaiset/tattarit, saamelaiset ja kveenit, mutta kuitenkin samaan aikaan – ja tämä on oleellista tässä yhteydessä – muistutetaan heidän kohtelustaan yhdenvertaisina kansalaisina muiden rinnalla norjalaisessa yhteiskunnassa. Mielestäni tämä hyvityskorvauskeskustelu voidaan luonnehtia *hyvinvointivaltiodiskurssiksi*. Se muodostaa yhteisen pohjan suurkäräjäedustajien puheelle, ja siinä korostuu valtion huolenpitovelvollisuus kansalaisistaan ja velvollisuus heitä kohtaan.

Hyvityskorvauskeskustelussa puhutaan myös kansalaisten ja valtion välisessä suhteessa ilmenevästä oikeudenmukaisuudesta tai sen puutteesta, epäoikeudenmukaisuudesta. Näkökulma on sekä historiassa että nykyisyydessä ja tulevaisuudessa; mitä aiemmin on tehty ja mitä nyt pitää tehdä? Puheenvuoroissa tulee voimakkaasti esiin se, että viranomaiset haluavat pyytää anteeksi ja hyvittää kansalaisille aikaisempien vuosikymmenien kokemukset, johtuivatpa ne valtion toimista tai sota-ajasta. Sanallisten anteeksipyyntöjen lisäksi suodaan symbolisia, taloudellisia korvauksia. Puheenvuoroista nousee esille halu ja pyrkimys oikeudenmukaisiin ratkaisuihin, ja samalla niissä pahoitellaan sitä, että aikaisemmat ratkaisut ovat nykyisen ymmärryksen mukaan epäoikeudenmukaisia. Oikeudenmukaisuusajatteluun viittaa myös se, että erittäin usein hyvityskorvauksista käytetään määritelmää, että ne ovat ”oikein ja kohtuullista” (”rett og rimelig”, vrt. Simonsen & Pettersen 2007).

Suurkäräjäkeskustelu voidaan mielestäni kiteyttää myös *oikeudenmukaisuusdiskurssiksi*. Tässä yhteydessä olisi vielä mahdollista ottaa oikeudenmukaisuuden käsite pohdittavaksi, sillä siihen liittyy joukko teorioita samoin kuin hyvinvointivaltion käsitteeseenkin. Molempia käsitellään laveasti Saaren ja Yeungin (2007) teoksessa. Jätän kuitenkin yhteiskunnalliseen keskusteluun liittyvät oikeudenmukaisuusteorioiden tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Diskurssit erilaisena puheena

Hyvinvointivaltio- ja oikeudenmukaisuusdiskursseista voidaan tunnistaa ja rajata erilaista *puhetta*. Eri puhetyyppien tunnistamisessa ei ole yhtä ainoaa ja oikeaa ratkaisua, kuten ei diskurssien tunnistamisessakaan, sillä aineistoja voidaan tarkastella useista näkökulmista. Mahdollisuuksien äärellä valintoihin vaikuttavat myös tutkijan intressit ja kiinnostuksen kohteet sekä hänen oma tapansa lukea aineistoa. Eri henkilöt voivat päätyä erilaisiin valintoihin saman aineiston äärellä. Itse olen löytänyt hyvinvointivaltio- ja oikeudenmukaisuusdiskursseista seuraavanlaista puhetta:

- demokratiapuhe
- vastuu- ja velvollisuuspuhe

- syyllisyyspuhe
- uhripuhe
- anteeksipyyntöpuhe

Kun keskustelua käydään pohjoismaisesta valtiosta, on luonnollista, että siinä on paljon puhetta kansalaisten asemasta, oikeuksista ja velvollisuuksista. Nimitän tätä *demokratiapuheeksi*, joka on osa hyvinvointivaltiodiskurssia. Sitä kuulee tässä suurkäräjäkeskustelussa hyvin monessa puheenvuorossa. Samanaikaisesti puhutaan valtion roolista, vastuusta ja velvollisuuksista kansalaisiaan kohtaan eli mukana on myös *vastuu- ja velvollisuuspuhetta*. Vastuu- ja velvollisuuspuheesta tulee hyvin usein *syyllisyyspuhetta*, kun aiheeksi otetaan aikaisemmin vallalla olleet käytännöt, jotka ovat olleet epäoikeudenmukaisia tiettyjä väestönosia kohtaan. Kaikki nämä puhetyypit kietoutuvat myös oikeudenmukaisuusdiskurssissa yhteen. Tämä suurkäräjäkeskustelu on täynnä syyllisyyspuhetta, kun valtiovallan edustajat paheksuvat ja pahoittelevat siitä, että viranomaisten aikaisemmat käytännöt ovat olleet epäasiallisia ja epäoikeudenmukaisia olivatpa sitten kyseessä tatarit, sotalapset, saamelaiset tai suomalaistaustaiset kveenit.

Valtio todetaan näissä puheenvuoroissa syylliseksi ja epäoikeudenmukaisuutta tai syrjintää kokeneet kansalaiset uhreiksi. Tämä tulee kuuluviin *uhripuheena*. Keskustelussa kietoutuvat siis myös vastuu- ja velvollisuus sekä syyllisyys ja uhriksi joutuminen monin tavoin yhteen. Kun sitten syyllisyys tunnustetaan ja tunnustetaan, on pahoittelujen ja hyvitysten aika. Tällä tavoin suurkäräjäedustajien puhe voidaan kuulla myös *anteeksipyyntöpuheena*.

Useimmissa puheenvuoroissa kietoutuvat lähes kaikki edellä mainitut puhetyypit yhteen. Otan seuraavaksi muutamia esimerkkejä, joissa kuullaan limittäin useammantyyppistä puhetta. Merkitsen teksteihin eri puhetta kurssiivilla.

”Norja on nykyään yksi maailman parhaista maista useimmille asukkailleen, mutta näin ei ole aina ollut. Nykyaikaisen *hyvinvointivaltion* kehityksen aikana on ihmisiä pudonnut ulkopuolelle, *eivätkä he ole sen vuoksi saaneet samoja etuja ja kehittymismahdollisuuksia kuin enemmistö Norjan kansalaisista*. Monia heistä käsitellään suurkäräjille tehdyssä selonteossa nro 44. Yhteisenä piirteenä on lisäksi se, että ongelmien taustalla ovat *aikaisemmin vallalla olleet yhteiskunnalliset näkökannat ja asenteet, joita emme nykyisin enää hyväksy*. On tärkeää, että *viranomaiset selvittävät miten puheena olevia ihmisiä on kohdeltu*. Ennen kaikkea on tärkeää, että viranomaiset *esittävät pahoittelunsa* niistä kyseenalaisista olosuhteista, jotka ovat vaikuttaneet ryhmiin kokonaisuudessaan – ja tietysti myös yksittäisiin henkilöihin – ja jotka ovat jättäneet jälkensä monen kansalaisen kasvuikään ja aikuisuuteen. Seuraavaksi on tärkeää hankkia tietoja niistä oloista, jotka ovat olleet tai ovat edelleen tyypillisiä asianosaisille. Viimeisenä, muttei suinkaan vähäpätöisimpänä, on vielä kysymys siitä, *ovatko yksittäiset henkilöt joutuneet kärsimään niin paljon, että heille pitäisi suoda taloudellisia korvauksia* Suurkäräjien hyvityskorvausjärjestelmästä.” (OED, 9/14)

Yllä oleva ministerin puheenvuoron katkelma edustaa hyvinvointivaltio- ja oikeudenmukaisuusdiskurssia. Siinä on esimerkiksi demokratiapuhetta, jossa huomauteetaan siitä, että kaikilla ei ole norjalaisessa yhteiskunnassa ollut samanlaisia etuja ja kehittymismahdollisuuksia kuin kansalaisten enemmistöllä, vaikka mahdollisuuksien olisi pitänyt kuulua heillekin. Puhuja huomauttaa, että aikaisempien kausien yhteiskunnallisia asenteita ei voida enää hyväksyä – tässä puhe muuttuu vastuu- ja velvollisuuspuheeksi – joten on tärkeää, että viranomaiset selvittävät miten ihmisiä on aikaisemmin kohdeltu. Tämä on heidän vastuullaan ja heidän velvollisuutensa, samoin kuin mahdollisten korvausten myöntäminen. Lisäksi katkelmassa on anteeksipyyntöpuhetta, jossa viranomaiset esittävät pahoittelunsa.

Seuraavasta esimerkistä löytyy uhripuhetta. Sotalapset kokevat joutuvansa uudelleen uhrin asemaan, koska myönnettävät korvaukset ovat niin pieniä, että niillä heidän mielestään aiheutetaan vain lisää vahinkoa. Esimerkissä on myös anteeksipyyntöpuhetta ja syyllisyyspuhetta, jossa halutaan korvata epäoikeudenmukaisuutta.

”Olen saanut erittäin paljon yhteydenottoja henkilöiltä, jotka kuuluvat niiden korvausjärjestelmien piiriin, joista teemme tänään päätöksen. Monet ovat ilmaisseet ilonsa siitä hyvityksestä, minkä he nyt saavat. Mutta *muutamit sotalapset ovat ilmaisseet tyytymättömyytensä ja ovat sitä mieltä, että korvaussummat ovat niin matalat, että ne koetaan lähinnä uutena loukkauksena*. Siihen en sano enempää kuin sen, että mikään rahasumma maailmassa ei voi korvata loukkauksia. Mutta hyvityskorvaus on nähtävä *anteeksipyyntönä ja korvauksena epäoikeudenmukaisuudesta*.” (FKM, KrF, 3/14)

Myös seuraava esimerkki alkaa syyllisyys- ja uhripuheella:

”Romanikansa kiertolaisina on joutunut *valtion norjalaistamispolitiikan kohteeksi*. Monelle on aikaisemmin myönnetty hyvityskorvausta menetetyin koulunkäyntimahdollisuuden vuoksi. On myös perustettu säätiö, jonka tarkoitus on säilyttää ja kehittää kiertolaisten kulttuuria, kieltä ja historiaa. Työväenpuolue on *ajanut hyvityskorvausjärjestelyn muuttamista siten, että korvausta hakevia kiertolaisia verrattaisiin valtaväestöön*, ja olemme tyytyväisiä, että enemmistö kannattaa tänään tätä.” (GKG, A, 4/14)

Uhripuhetta edustaa toteamus liikkuvaa elämää viettävien kiertolaisten joutumisesta norjalaistamispolitiikan kohteeksi. Tätä pidetään valtion syynä, joten lause on myös esimerkki syyllisyyspuheesta. Toisaalta taas vastuu- ja velvollisuuspuhe mainitsee myönnettyt hyvityskorvaukset sekä ryhmän kulttuuria tukeva säätiön. Demokratiapuhe puolestaan kuuluu siinä toteamuksessa, että kiertolaisia tulee verrata valtaväestöön, toisin sanoen heitä tulee kohdella tasavertaisina kansalaisina muiden norjalaisten rinnalla. Kansalaisuus nähdään siis myös inkluusiona yhteiskuntaan.

”Mitä kiertolaisiin tulee, on hallituksen lähtökohta erittäin hyvä, kun heitä *verrataan nyt muihin kansalaisiin*, ja kun heillä nyt on mahdollisuus hakea uudelleen.” (MMK, Sp, 9/14)

Edellisen puhujan tavoin monet ilmaisivat tyytyväisyytensä siihen, että kiertolaisiin suhtaudutaan uudessa korvausjärjestelmässä tasavertaisina kansalaisina muiden rinnalla.

Seuraavat kaksi esimerkkiä edustavat yhtälailla kaikkia edellä mainittuja puhetyyppejä. Korvauksiin oikeutetut esitetään kiusattuina uhreina, viranomaiset puolestaan vastuussa olevina syyllisinä, jotka ovat velvollisia korvauksiin ja anteeksipyyntöihin.

”Ensimmäiseksi sanon, että SV on yhtä mieltä Keskustapuolueen kanssa siitä, että *saamelaisten ja kveenien kiusaaminen, joka johtui viranomaisten poliitikasta ja asenteista*, täytyy myös ottaa huomioon arvioidessa korvauksia näistä ryhmistä tulleille hakijoille samoin kuin sotalapsille ja kiertolaisille. Olemme samaa mieltä, että *hyvityskorvaus on symbolinen anteeksipyyntö* ja tuki, kuten ministeri sanoi. Mutta eikö olisi kohtuullista nostaa tässäkin vähimmäistasoa samalla tasolle muiden hyvityskorvausten kanssa, siis jonnekin 40 000 ja 60 000 kruunun välille?” (IMT, SV, 10/14)

”Yhteiskunnan on kannettava *vastuuta siitä systemaattisesta kiusaamisesta*, jonka kohteeksi monet sotalapset joutuivat. Aikuisten osoittama viha ja halveksunta sekä torjuminen muiden lasten joukosta ovat vaikuttaneet sotalapsiin haitallisesti. Erittäin *monet kärsivät nykyisin noiden kokemusten jälkivaikutuksista, joten siitä syystä sotalapsia varten otetaan käyttöön hyvityskorvausjärjestelmä.*” (IS, H, 4/14)

Viimeisessä esimerkissä on myös voimakkaasti tunteisiin vetoavaa uhripuhetta. Lapsista ei pidä tehdä uhreja, joita rankaistaan sodan aikana vallinneiden olojen vuoksi. Toisaalta puhuja muistuttaa siitä, että kaikkien sotalasten kohtalo ei ollut huono, vaan osa sai kasvaa hyvissä oloissa. Vaatimus siitä, että erilaiset kasvuolot on otettava huomioon, tekee puheesta myös demokratiapuhetta. Puheenvuoron loppuosa muuttuu anteeksipyyntöpuheen kautta vastuu- ja velvollisuuspuheeksi.

”Kun on kyse sotalapsista, yhdistää heitä se, että heidän isänsä on kuulunut miehitysarmeijaan. Riippumatta siitä, mitä mieltä olemme ihmisten välisistä yksittäisistä suhteista miehityksen aikana, *ei kukaan voi uskottavasti väittää, että lasten täytyy olla vastuussa ja että heitä täytyy rangaista vanhempiansa toimista. Lasten ei pidä joutua kokemaan mitään sellaista. Perisynti tuskin on sopiva argumentti tässä yhteydessä.* Ainoa sotalapsia yhdistävä tekijä on se, että isä on kuulunut suureen miehittäjävaltaan. Tästä seuraa se, että lasten elinolot ovat olleet hyvin vaihtelevat. Jotkut ovat saaneet kasvaa melkein normaaleissa oloissa, kun taas toisilla on ollut erittäin vaikeaa. Tässä yhteydessä olisi kohtuutonta,

jos tätä ei otettaisi korvauksissa huomioon. *Pahoittelut osoitetaan kaikille, joilla on ollut vaikeaa sotalapsina, mutta korvauksen suuruutta määriteltäessä täytyy ottaa huomioon se, että joidenkin elämä on ollut ankarampaa ja heillä on ollut syntyperänsä vuoksi vaikeampi lapsuusaika kuin toisilla.*” (AK, FrP, 6/14)

Suurkäräjakeskustelu puheenvuorotyyppeinä

Aineistoa lukiessani kiinnitin huomiota siihen, että yhdenmukaisuudesta huolimatta puheenvuoroissa oli myös jonkinlaisia eroja. Lähempi lukeminen herätti ajatuksen, että jaottelua voisi ehkä tehdä sen mukaan, minkälaiseksi puheenvuoroksi puhuja on sanomansa tarkoittanut ja minkälaisesta asemasta hän sen esittää. Minkälainen puhuja mahtaa olla puheenvuoron takana? Tarkastelen suurkäräjakeskustelua vielä kertaalleen tästä näkökulmasta. Yhtenä mahdollisuutena kuvata erilaisia puheenvuoroja voisi olla seuraavanlainen jaottelu:

- Hallintopuheenvuoro -> puhuja virkamies / ministeri
- Poliittinen puheenvuoro -> puhuja poliitikko
- Puheenvuorossa henkilökohtainen kertomus (narratiivi) -> puhuja poliitikko

Hallintopuheenvuoroissa hyvityskorvauksia käsiteltiin pääasiassa valtionhallinnon virallisesta näkökulmasta, siis valtion kansalaisilleen suomana korvauksena niistä menetyksistä, jotka ovat aikaisemman historian seurausta. Näissä puheenvuoroissa korostui se, että Norja on hyvinvointivaltio, jossa erilaiset eläke- ja sosiaaliturvajärjestelyt takaavat kaikille toimeentulon. Hyvityskorvaukset eivät siis ole ensisijainen toimeentulon lähde kenellekään. Puhujat esittivät myös pahoittelut ja anteeksipyyntöjä aikaisempien tapahtumien vuoksi ja korostivat sitä, ettei nyky-yhteiskunnassa saa päästä syntymään samanlaisia epäsuotuisia tilanteita uusille, vaikeaan asemaan joutuville ryhmille. Tästä päättäjien on pidettävä huolta. Historiasta on syytä oppia jotakin. Hallintopuheenvuoron yleissävy oli vastuun- ja velvollisuudentuntoinen sekä oikeudenmukaisuuteen pyrkivä. Puhuja puolestaan esiintyi virkamiehenä ja valtionhallinnon edustajana. Tyypiesimerkkinä voidaan lukea jo aiemmin lainaamani ministerin puheenvuoro (ks. sivu 83, esimerkki OED), jossa tulee hyvin esille muun muassa monenlaista demokratia-, vastuu- ja velvollisuuspuhetta.

Poliittiset puheenvuorot olivat tässä yhteydessä jokseenkin neutraaleja, tai lähinnä poliittisesti korrekteja puheenvuoroja hyvityskorvauksista. Oman puolueen kanta tuli maltillisesti esille. Niissä mainittiin vähemmistöryhmien historiallinen asema, tapahtunut epäoikeudenmukaisuus ja nykypäättäjien velvollisuus järjestää korvausten maksaminen. Korvauksiin oikeutettuja ryhmiä pyrittiin käsittelemään ainakin sen verran tasapuolisesti, että kaikki kolme ryhmää tulivat mainituiksi. Tosin, kuten jo aikaisemminkin olen todennut, sotalapset ja tatarit

herättivät enemmän keskustelua ja heidän tilanteestaan puhuttiin pitemmin kuin saamelaisista tai kveeneistä. Tällaisia puheenvuoroja oli ehkä eniten, tasaisesti eri puolueista. Puhujat olivat tyyppillisesti poliitikon ja kansanedustajan asemassa. Tällaisesta puheesta on edellisillä sivuilla runsaasti esimerkkejä.

Henkilökohtaisen kertomuksen (narratiivin) sisältäviksi puheenvuoroiksi tyyppittelen sisällöltään edellisten kaltaiset poliittiset puheenvuorot, joissa oli lisäksi mukana pieni henkilökohtainen kertomus. Puhuja kertoi itseään lähellä olevan esimerkin kovan kohtalon kokeneesta henkilöstä ja toi tällä tavalla hyvityskorvausasian edustajatovereille konkreettisemmaksi. Mukana oli niin sanottu human interest –näkökulma. Samalla puhetta pitävä poliitikko asettui kanssaihmissen ja myötäeläjän asemaan ja osoitti täten olevansa lähellä niitä, keiden asiasta suurkäräjillä keskusteltiin. Jos tällaista puheenvuoroa verrataan hallintopuheenvuoroon, voidaan niissä nähdä tyyllillisesti selvä ero.

Henkilökohtaiset kertomukset ovat diskurssintutkimuksen termejä käyttäen narratiiveja. Ne ovat kertomuksia, jotka ovat toisaalta yksilön omia ainutlaatuisia tapoja jakaa kokemuksia ja tuntemuksia, toisaalta kulttuurisesti ja historiallisesti kietytyneitä tapoja kertoa tapahtuneesta. Kyse on siis ihmiselle ja ihmiskunnalle kautta aikain luonteenomaisesta tavasta jäsentää elämää ja itseään. Tarinoita kerrotaan sekä opetuksiksi että viihdytykseksi. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 104–105.)

Eri tarkoituksiin ja eri yhteyksissä kerrotut tarinat ovat ihmiselle tyyppillistä kielellistä ja sosiaalista toimintaa. Niihin liittyy myös tietty performatiivisuus, sillä kertomuksen esittäjällä on tarkoituksensa sille, miksi hän kertoo tämän tarinan juuri näille kuulijoille. Kertomuksella on siis funktionsa siinä kontekstissa, jossa se esitetään. Esimerkiksi television poliittisissa keskusteluissa yksittäisen kansalaisen elämästä kerrottu tarina voi pohjustaa poliitikkojen puheenvuoroja. Narratiivi toimii tällöin välineenä, jonka avulla yhdistetään kansalaisen kokemus yleisempään poliittiseen teemaan. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 106.)

Seuraavissa esimerkeissä on kyse juuri tästä. Kansanedustajat tuovat esille kertomuksen yksittäisen henkilön kokemuksesta, joka toimii ikään kuin ”elävänä todistuksena” aiemmin tapahtuneesta epäoikeudenmukaisuudesta. Puheenvuorot saavat hieman toisenlaisen värityksen, eivätkä ne ole enää pelkästään yleisellä tasolla pahoittelevia mielipiteitä. Löysin tällaisia henkilökohtaisia esimerkkejä kolmelta puhujalta. Kahdessa esimerkissä kertomuksen aiheena on sotalapsen kohtalo.

”Sotalapset ovat Norjan kansalaisia. Heillä on tarkalleen samat oikeudet kuin kaikilla muilla Norjan kansalaisilla mitä tulee koulutukseen, sosiaalipalveluihin, terveydenhoitoon ja suojeluun. *Mutta eräs tuntemani sotalapsi* piilotettiin huonosti toimeentulevan isoisänsä luo, joka asui vesijohdottomassa talossa. Lapsi piti piilottaa – eikä hän päässyt edes äitinsä häihin, kun tämä avioitui muutama vuosi sodan jälkeen. Poika ei oppinut edes peseytymään, mistä seurasi valtavaa kiusaamista koko lapsuuden ja nuoruuden ajan. Miten hän pystyy esittämään tästä todisteet? Hänen elämänsä on pilalla.” (LR, KrF, 13/14)

”Eräs prostituoitu nainen kertoi minulle, että sotalapsena hän joutui vakavien loukkausten kohteeksi, ja että hän on ollut prostituoitu hyvin nuoresta saakka. Hän on kuitenkin sitä mieltä, että hänellä on ollut hyvä elämä, mutta ei ole epäilystäkään, etteikö hänelle kuuluisi korvaus siitä, mitä on joutunut kokemaan. Siitä olemme yksimielisiä SV:ssä. Meidän ei pidä siirtää ihmisille uhri-identiteettiä antamamme korvauksen seurauksena.” (IMT, SV, 7/14)

Ensimmäisessä esimerkissä on myös demokratiapuhetta tasavertaisesta kansalaisuudesta ja oikeuksista – tyypillistä oikeudenmukaisuusdiskurssia siis. Toisessa esimerkissä puolestaan on mukana myös uhripuhetta; korvausten tarkoitus ei ole se, että niiden saajat kokevat itsensä uhreiksi.

Kolmannen esimerkin narratiivina on kansanedustajan kertomus kiertolaissu-kuun kuuluneesta henkilöstä, jonka elämää lapsuuden ja nuoruuden loukkaukset ovat varjostaneet huomattavasti.

”Olen saanut jälkeinpäin useita puhelinsoittoja yksittäisiltä kiertolaisiin kuuluvilta henkilöiltä. Muutamat ovat kertoneet, kuinka he koko aikuiselämänsä ajan ovat yrittäneet peittää sitä, että ovat tattarisukua. Eräs mies, jonka kanssa minulla on ollut ilo työskennellä pitkään, kertoi kuinka hänet otettiin äidiltään, laitettiin laitokseen ja annettiin adoptoitavaksi. Hän ja adoptiovanhemmat yrittivät ottaa yhteyttä biologisiin vanhempiin, mutta saivat vastauksen Kodittomien lähetysyhdistykseltä (”Norsk misjon blant hjemløse”) ja viranomaisilta, etteivät biologiset vanhemmat halunneet yhteyttä. Kun asianomainen kääntyi puoleeni, oli hän juuri saanut yhteyden äitiinsä. Hän oli ottanut yhteyttä Pelastusarmeijaan, joka löysi äidin viikossa. Tämä oli koko elämänsä ajan toivonut saada tavata poikansa. On tapahtunut paljon hirveitä asioita; luulin, että kyseessä olisi vanha mies – hän on syntynyt sinä vuonna, jolloin minä kirjoitin ylioppilaaksi. Siitä ei ole niin pitkä aika, me puhumme jokseenkin uudesta historiasta. Minulla on tarve – yhteiskunnan puolesta – pahoitella sitä, että meillä on lakeja ja säädöksiä, jotka ovat mahdollistaneet tällaisen epäoikeudenmukaisuuden.” (IØ, KrF, 14/14)

Tässä esimerkissä puhuja sijoittaa tapahtumat lähimenneisyyteen viittaamalla kyseessä olevan henkilön syntymävuoteen, joka on sama kuin hänen oma ylioppilasvuotensa. Kyseessä on siis lähes parikymmentä vuotta puhujaa nuorempi henkilö. Tälläkin tavalla esimerkkitarina konkretisoi sitä, mistä hyvityskorvauksissa on kyse.

Yhteenveto suurkäräjakeskustelusta

Suurkäräjakeskustelua voidaan siis luonnehtia normitetuksi ja konventionaaliseksi genreksi, jossa on omat kielenkäytön sääntönsä. Sosiaalinen todellisuus rakentuu tätä kautta. Tätä keskustelua leimasi se, että puhujien kielenkäyttö oli

lähinnä institutionalisoitunutta oikeudenmukaisuusdiskurssia, jossa pyrittiin voimakkaasti yksimielisyyteen ja yhteiseen päätökseen hyvityskorvausasiassa.

Ryhtyessäni lukemaan suurkäräjäkeskustelua minulla oli ennakko-odotus, että siinä saattaisi olla paljonkin poliittista eripuraa. Tällä kertaa puhe oli kuitenkin yksimielistä ja konsensushenkistä. Ainoastaan alimpien korvaussummien suuruudesta oltiin hieman erimielisiä, ja niistä myös äänestettiin. Puheenvuoroissa oli paljon me-sanon käyttöä, millä viitattiin joko omaan puolueeseen tai kansanedustajiin ryhmänä. Tällä tavalla korostettiin myös yhteisiä intressejä enemmän kuin eri puolueiden ja ryhmien välisiä intressi- ja eturistiriitoja. Päätös hyvityskorvausjärjestelmästä tehtiin yksimielisesti hallituksen esityksen mukaisena.

Tarkastelen vielä lopuksi sitä, kuinka paljon kustakin korvauksiin oikeutetusta ryhmittymästä puhuttiin. Monet edustajista käsittelivät puheenvuoroissaan ryhmiä siinä järjestyksessä, missä ne on esitetty komiteanmietinnössä ja aikaisemmassa hallituksen selvityksessä: sotalapset, kiertolaiset/tattarit, saamelaiset ja kveenit. Tämäkin osoittaa sen, kuinka virallisten dokumenttien rakenne ja sanavalinnat siirtyvät melko suoraan edustajien puheeseen. Keskustelun ja puheen institutionalisoituminen ja homogenisoituminen tapahtuu myös tällä tavalla.

Sotalapsista puhuttiin eniten, yli kolme kertaa pitempään kuin saamelaisista ja kveeneistä. Heidän asemansa oli sodan jälkeen vaikea, sillä he olivat norjalaisen naisen ja miehittäjiin kuuluneen saksalaisen sotilaan suhteesta syntyneitä lapsia. Monet heistä joutuivat ikävällä tavalla silmätikuksi ja usein myös aikuisten osoittaman halveksunnan ja kiusaamisen kohteiksi. Keskustelussa mainittiin myös tutkimus, jonka mukaan sotalapset ovat keskimäärin sairaampia kuin muu saman ikäpolven väestö; mielenterveysongelmia ja itsemurhia olisi sen mukaan heidän keskuudessaan keskimääräistä enemmän. Toisaalta huomautettiin myös siitä, että kaikkien sotalasten olot eivät ole olleet huonot, eivätkä kaikki ole joutuneet kärsimään. Poliitikkojen yhteisenä mielipiteenä näytti olevan se, että hyvityskorvaus voidaan maksaa, mikäli henkilö osoittaa olleensa lapsena ja kouluiässä kiusaamisen kohteena.

Kiertolaiset eli tattarit olivat puheenaiheena lähes yhtä paljon kuin sotalapset. Heidän tilanteestaan puhuttiin yli kaksi kertaa enemmän kuin saamelaisten ja kveenien koulunkäynnistä. Puheenvuoroissa mainittiin toistuvasti heidän sijoittamisensa internointileirille, lasten huostaanotot ja naisten pakkosterilisoinnit. Samoin keskusteltiin koulunkäynnin puutteista sekä heikosta luku- ja kirjoitustaidosta. Monessa puheenvuorossa pidettiin nimenomaan tämän ryhmän kohtelua Norjan lähihistorian pimeimpänä puolena, jonka vuoksi nyt pyydettiin anteeksi ja josta haluttiin maksaa korvauksia.

Saamelaisten ja kveenien osalta käsiteltiin sota-aikaa ja siihen liittyviä koulunkäyntivaikeuksia. Maa oli saksalaisten miehittäjä, ja koulut siitäkin syystä suljettuja. Puhujat huomauttivat, ettei sota-aika itsessään ole mikään syy korvauksiin, sillä koko väestö on joutunut kärsimään samalla tavalla. Kuitenkin sota-

aika yhdistettynä voimakkaaseen norjalaistamiskauteen on ollut saamelaisten ja kveenien kannalta erityisen haitallinen, sillä sen seurauksena monelta puuttuu luku- ja kirjoitustaito äidinkielellään. Koulunkäyntikorvaukset voitiin perustella tästä syystä, kuten puheenvuoroissa todettiin.

Kaikki korvauksiin oikeutetut ryhmät tulivat siis mainituiksi, mutta ehdoton painopiste oli sotalapsissa ja kiertolaisissa/tattareissa. Heidän tilanteestaan käytettiin myös kaikkein voimakkaimmat ja tunteisiin vetoavimmat puheenvuorot. Saamelaiset ja kveenit jäivät taustalle. Heidät toki mainittiin useimmissa puheenvuoroissa ainakin lyhyesti ja saamelaiset aina useammin kuin kveenit. Kveeneihin kiinnitettiin kaikkein vähiten huomiota.

Kokonaisuudessaan suurkäräjäkeskustelu osoittaa sen, että saamelaisten ja kveenien koulunkäyntikorvaukset ovat vain pienehkö sivujuonne hyvityskorvausjärjestelyissä. Ne jäivät myös selvästi paljon vähemmälle huomiolle kuin muut korvausasiat. Panin myös merkille, että moni poliitikko näytti mainitsevan saamelaisten ja kveenien koulunkäynnin lähinnä vain muodollisena ja poliittisesti korrektina kommenttina. Monesti maininnat olivat suoraan komiteamietinnön sanakäänteitä noudattavia, eivätkä ne herättäneet niin voimakasta ja tunnepitoista puhetta kuin sotalasten tai kiertolaisten asema.

Tästä aineistosta ei käy tarkemmin selville se, miksi ruijansuomalaista taustaa olevaan väestönosaan, kveeneihin, ei kiinnitetty sen enempää huomiota hyvityskorvausasiassa. Pidetäänkö heitä – sekä kielitaidon osalta että muutenkin – niin integroituneena väestönosana, ettei kysymys koulunkäyntikorvauksista ole heidän kohdallaan samalla tavalla relevantti kuin saamelaisten tai saati sitten kiertolaisten kohdalla? Nämä ovat vain ajatuksia ja arvailuja, jotka jäävät tässä vaiheessa ilmaan. Niihin vastaaminen edellyttäisi jatkotutkimusta.

Seuraavassa, viimeisessä luvussa tarkastelen ”menetettyyn koulunkäyntiin” liittyviä kysymyksiä eri näkökulmista muodostaakseni keskustelussa risteilevistä aiheista kokonaiskuvan.

7 Koulunkäyntikorvausten pohdintaa

Kansallisen kulttuurin muodostuminen auttoi luomaan yleisen lukutaidon standardit, nosti yhden puhekielen muodon vallitsevaksi viestintävälineeksi kautta koko kansakunnan, loi homogeenisen kulttuurin ja piti yllä sellaisia kansallisia kulttuurisia instituutioita kuin koululaitosta. (Hall 1999, 46)

Oheinen kansallisen kulttuurin luonnehdinta kiteyttää koulunkäyntikorvausten historiallisen taustan ja lähtökohdan. Alkuasetelmana oli kansallisvaltion ja kansakunnan rakentaminen sekä kansalaisten kasvattaminen ja kouluttaminen tietyn ideologian mukaisesti. Kuten monessa muussa maassa, oli Norjassakin päämääränä ”yhden kansan, kielen ja kulttuurin” kansallisvaltio.

Koulutusjärjestelmä ja media ovat modernin valtion identiteetin rakentamisen ja ideologisen uusintamisen keskeisiä välineitä. Koulutuksella on tärkeä sosiaalistava ja yhteiskunnallista koheesiota ja jatkuvuutta ylläpitävä merkitys, joten sen yhteydessä voidaan puhua ”kansallisesta sosialisaatiosta” samalla tavalla kuin eräiden muidenkin kansallisten instituutioiden, muun muassa armeijan, tavoitteiden yhteydessä. Yhtenä koululaitoksen keskeisistä tehtävistä on ollut ihmisjoukkojen kiinnittäminen lainkuuliaisina kansalaisina kansakuntaan ja tunnesitein kansallisiin symboleihin ja arvoihin. Tällä tavoin koulutus on ollut osa kansallista projektia, jossa vallitsevaa kulttuuria arvoineen on välitetty seuraaville sukupolville ja integroitu heidät yhteiskuntaan. (Paasi 1998, 215–218; Silvennoinen 2002, 38.)

Viime vuosikymmeninä niin sanotut ”suuret kansalliset kertomukset” ovat alkaneet purkautua ja homogeenisuuden korostaminen väistyä sitä mukaa kun monet aiemmin assimiloituneiksi katsotut etniset tai muut vähemmistöryhmät ovat tulleet uudella tavalla esiin yhteiskunnassa. Osa näihin ryhmiin kuuluvista henkilöistä kritisoi voimakkaasti niitä prosesseja, joiden seurauksena heidän ryhmänsä ovat enemmän tai vähemmän ”sulautuneet” valtaväestöön. Aikaisempien vuosikymmenien koululaitos on saanut tässä yhteydessä kritiikkinsä. Esiin nousevat myös kysymykset siitä, minkälaisia jännitteitä kansalaisuuden ja etnisyyden välille syntyy. Miten erilaisia etnisiä taustoja edustava väestö sosiaalistuu ja identifioituu samanaikaisesti *sekä* oman yhteiskuntansa kansalaisiksi *että* omien kulttuuristen ja etnisten ryhmänsä jäseniksi? Se, miten etnisestä identiteetistä tulee myös politiikan kohde ja väline, oli väitöskirjani (Anttonen 1999) aiheena.

Tässä luvussa tarkoitukseni on pohtia kysymystä ”menetetystä koulunkäynnistä” hyvinvointivaltion kontekstissa. Mikä on ollut koulutuksen merkitys eri aikakausina ja nykyisin? Mitä tarkoittavat hyvinvointivaltion suomat erilaiset korvaukset oikeudenmukaisuuden nimissä? Edellisessä luvussa esittelemäni ja analysoimani suurkäräjäkeskustelu tiivistyi hyvinvointivaltio- ja oikeudenmukaisuusdiskursseiksi, joten jatkan vielä näiden kysymysten tarkastelua. Lisäksi on kiinnostavaa kysyä, miksi poliittiset anteeksipyyntö ja keskustelu historiallisesta syyllisyydestä ovat nousseet niin keskeiseksi 2000-luvulla. Seuraavassa alaluvussa katse kääntyy koulutuksen merkitykseen hyvinvointivaltiossa.

Koulutuksen merkitys hyvinvointivaltiossa

Pohjoismaista mallia on nimitetty myös institutionaaliseksi hyvinvointivaltiomalliksi, jossa julkisen vallan tehtävänä on – universaalisti ja institutionaalisesti – vastata koko väestön hyvinvoinnista kaikilla yhteiskuntaelämän alueilla. Yksi tärkeistä tavoitteista on ollut kattavien ja sosiaalisesti avoimien oppivelvollisuusjärjestelmien luominen, joita on täydennetty erilaisilla lisäjärjestelmillä. Koulutuksesta on tässä mallissa tehty olennainen ja maksuton kansalaisoikeus samalla kun koko järjestelmä on hyvin pitkälle yhtenäistetty ja monopolisoitu julkisen vallan huomaan. Pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan mallimaa on Ruotsi, jonka jälkeen tulevat Suomi, Norja ja Islanti ja Tanska. Näissä maissa terveydenhoito, koulutus ja suuressa määrin myös päivähoito on tehty maksuttomiksi tai hinnaltaan hyvin kohtuullisiksi ”kansalais- tai asuinpaikka-oikeuksiksi”. Koulutuksen merkitys on siis keskeinen kaikissa Pohjoismaissa. Se on ollut kiinteä osa hyvinvointivaltion rakentamisprojektia, jossa sen tehtävänä on ollut vahvistaa kansallista yhtenäisyyttä ja samalla tasoittaa yhteiskunnallista, alueellista ja sukupuolten välistä eriarvoisuutta. Yhteisesti jaettuna perusnäkökymyksenä on

se, että hyvinvointivaltion ydinidea muodostuu sosiaalisesta kansalaisuudesta ja siihen kytkettyjen kansalaisoikeuksien takaamisesta. (Rinne & Kivirauma 2003a, 24–27; Saari 2010, 40–55.)

Hyvinvointipolitiikan ytimeen koulutus kuuluu myös siinä mielessä, että sen katsotaan muodostavan tärkeän suojaverkon syrjäytymistä vastaan. Kuitenkin se on jäänyt hyvinvointivaltioiden tutkimustraditiossa melko näkymättömään asemaan, sillä sen ja syrjäytymisen yhteyttä sekä syrjäytymisprosesseja on tutkittu varsin vähän. Hyvinvointivaltiotutkimukset ovat yleisimmin keskittyneet terveydenhoitoon ja sosiaalipalveluihin, kun taas koulutusta on tutkittu enimmäkseen omana kenttänä. Sen elämänhistoriallisesti ratkaiseva asema on kuitenkin otettava huomioon, kun tarkastellaan hyvinvointivaltion kehitystä ja siinä tapahtuvaa sosiaalista ja kulttuurista syrjäytymistä. (Rinne & Kivirauma 2003a, 13–15, 29–30.)

Nyky-yhteiskunnassa koulutuksen merkitys on kasvanut entisestään, kun kilpaillaan työpaikoista ja hyvistä yhteiskunnallisista asemista. Sille asetetut vaatimukset korostuvat, mutta samalla se kuitenkin kärsii inflaatiota, joten ulkopuolelle tai vain niukan koulutuksen varaan jäävien ihmisten elämänura erittäin riskialtis ainakin työmarkkinoille sijoittumista ajatellen. Koulutuksella on siis samanaikaisesti kahtalainen merkitys; sillä on oma sosiaalisen ulos- ja sisään-sulkemisen mekanisminsa, joka tuottaa integraation ohella myös syrjäytymistä. On kuitenkin muistettava, että syrjäytymis-käsitteen rajat ovat liukuvat, joten sitä on käytettävä varoen. Ulossulkemisen seurauksena syntyy uusia *koulutuksellisia alaluokkia*, kuten Rinne ja Kivirauma (2003a, 23) ovat osoittaneet.

Koulutuksellisen alaluokan käsitettä voinee soveltaa myös niihin saamelaisiin ja kveeneihin, joiden koulunkäynti jäi hyvin vaillinaiseksi toisen maailmansodan aikana. Monet heistä ovat kertoneet jääneensä vaille kunnollista luku- ja kirjoitustaitoa sekä myöhempää ammattikoulutusta. Suurkäräjillä käyty hyvityskorvauskeskustelu osoittaa kuinka kaikille tarkoitettu universaali oikeus, koulutushyvä, ei ole toteutunut kaikkien osalta:

”Monet saamelaiset ja kveenit menettivät mahdollisuuden koulunkäyntiin toisen maailmansodan aikana tai heti sen jälkeen. Monet eivät sitä paitsi saaneet opetusta äidinkielellään, mikä oli seurausta norjalaistamispolitiikasta, eivätkä he ole sen vuoksi oppineet lukemaan tai kirjoittamaan äidinkielellään. Puutteellisen koulunkäynnin ja norjalaistamispolitiikan yhdistelmä on aiheuttanut sen, että monet eivät osaa lukea tai kirjoittaa norjaa.” (FKM, KrP, 3/14)

Koulutushyväksi nimitetään koulutuksen kentällä olevaa pääomaa eli kaikkea sitä hyvää, mitä koulutusjärjestelmän nimissä tuotetaan yksilölle, ja mitä sen uskotaan tuottavan. Eri yksilöille tämä tarkoittaa eri asioita (ks. Silvennoinen 2002, 45–46). Voidaan ajatella, että saamelaisille ja kveeneille koulutushyvä olisi tarkoittanut 1940-luvulla vähintäänkin mahdollisuutta suorittaa kansakoulu loppuun, äidinkielen ja norjan kielen luku- ja kirjoitustaitoa sekä kaiken tämän

myötä parempia työmahdollisuuksia. Tietyn historiallisen ja yhteiskunnallisen tilanteen vuoksi he jäivät tätä vaille.

Koulutuksen tarkoitetut ja tarkoittamattomat seuraukset

Hyvinvointivaltiokehityksen ja koulutuksen suhteesta löytyy siis perustavaa laatua olevia ristiriitoja, muun muassa sosiaalista sisään- ja ulossulkemista, mihin viittasin jo edellisessä luvussa (Rinne & Kivirauma 2003a). Koulutuksen integroivalla funktiolla on niin sanottu dysfunktionsa; integraatio tuottaa myös segregatiota.

Koulun kaksisuuntaista vaikutusta on pohtinut myös Sirkka Ahonen (2001) kysymällä mitkä vaikutukset ovat olleet tarkoitettuja, mitkä tarkoittamattomia. Historia on täynnä tarkoittamattomia seurauksia, jotka nousevat muutoksen ja tapahtumien kontingenssista ja hallitsemattomuudesta. Esimerkkeinä Suomen historiasta Ahonen mainitsee, etteivät kieltoain säätäjät aikanaan tarkoittaneet, että yleinen lainkuuliaisuus heikkenisi ja terveysriskit kasvaisivat lain seurauksena. Oppivelvollisuuslain säätäjät eivät aikanaan tarkoittaneet koulua saamelaisen identiteetin tukahduttamiseen tai vuoden 1918 sodassa hävinneen kansanosan lasten julkiseen häpäisyyn. Kahdensuuntaiset vaikutukset herättävät ristiriitoja, ja esimerkiksi kansakoulun historiallinen merkitys tulee tulkita päättäjien aikomuksista. Jos koulu sekä integroi että segregoi taustaltaan erilaisia oppilaita, tutkijoiden on päätettävä, kumpi oli koulun historiallisten toimijoiden varsinainen tarkoitus ja kumpi tarkoittamaton seuraus, toteaa Ahonen. Joissakin tapauksissa toimijoiden tarkoitukset saattavat olla ristiriitaisia, mutta useimmiten vaikutusten mennessä ristiin on kysymys historiallisesta kontingenssista ja siitä johtuvista toiminnan tarkoittamattomista seurauksista. Jos tutkija tarttuu yhteisen koulun erottelevaan ja painostavaan funktioon, hän jättää näkyvistä sen toimijoiden toisensuuntaiset intentiot. (Ahonen 2001, 158–159.)

Edellisten huomautusten innoittamana voin yrittää kysyä, mitkä mahtoivat olla norjalaisen koululaitoksen toiminnan tarkoitettuja ja tarkoittamattomia seurauksia. 1900-luvun alusta lähtien aina toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan saakka pohjoisnorjalaiset lapset koottiin internaattikouluihin. Kouluviranomaisten tarkoitus lienee ollut – ainakin inklusion näkökulmasta katsottuna – antaa kaikille mahdollisuus koulunkäyntiin. Joissakin tapauksissa merkitystä saattoi olla silläkin, että asuntolakoulu tarjosi myös jonkinlaista ruokaa ja puhtautta sekä mahdollisuuden asua lämmitetyissä tiloissa. Tärkeä merkitys oli kansalaiseksi kasvattamisella, mikä nuoren kansallisvaltion tuolloisen ideologian mukaisesti tarkoitti yksikielistä kansalaisuutta.

Tässä yhteydessä palaan uudelleen hyvityskorvauksia käsittelevään komiteanmietintöön. Siinä saamelaiden ja kveenien koulunkäyntiä tarkastelleet viranomaiset huomauttavat seuraavasti:

Komitea tunnustaa, että norjalaistamispolitiikka, joka alkoi todenteolla 1860-luvulla ja kesti pitkälle toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, oli hyökkäys saamelaisväestöä kohtaan. Myös monet kveenit kärsivät täydellisen assimilaation päämääristä. *Erityisesti komitea pahoittelee sitä rasisista, minkä norjalaistamispolitiikka aiheutti kouluikäisille lapsille, sillä tuolloin moniin koululaisiin istutettiin tunne siitä, etteivät he pysty suoriutumaan koulusta eivätkä ole tasavertaisia Norjan kansalaisia.* Komitea on tietoinen siitä, että norjalaistamispolitiikan vaikutukset ovat seuranneet monia saamelaisia ja kveenejä koko elämän ajan, ja pahoittelee tätä syvästi. (Innst. S. nr. 152. Kursivointi MA.)

Tässä lausunnossaan komitea myöntää ne ikävät ja alun perin ilmeisen tarkoitamattomat seuraukset, joita aikaisemmalla koulutus- ja kielipolitiikalla oli. Tarkoitettuna seurauksena tuskin oli, että oppilaisiin istutettaisiin tunne siitä, etteivät he pysty suoriutumaan koulusta eivätkä ole tasavertaisia kansalaisia. Kuitenkin tuolloin vallalla olleet käytänteet olivat sellaisia, että ne aiheuttivat monelle syrjäytymisen ja epäonnistumisen kokemuksia.

Assimilaatiokriittisissä tutkimuksissa ja kirjoituksissa aikaisempien vuosikymmenien koulujärjestelyjä on tarkasteltu hyvin kielteisessä valossa. Internaattit on nähty ensisijaisesti viranomaisten haluna eristää lapset omasta kasvuympäristöstään, jotta heidät voitaisiin pakolla norjalaistaa mahdollisimman tehokkaasti. Näissä teksteissä käytetään koulutuksen yhteydessä sanoja kuten trauma, pakko, kipu, uhri jne. (Minde 2003).

Koulutussukupolvet, koulunkäyntimenetykset ja kansalaisuus

Koulutuksen merkitystä voidaan tarkastella myös *koulutussukupolvien* näkökulmasta. Merkitys on erilainen eri vuosikymmenillä syntyneille ja erilaisessa yhteiskunnallisessa todellisuudessa eläneille ihmisille. Suomessa Juha Kauppila on koonnut haastatteluin eri-ikäisten henkilöiden subjektiivisia elämänkertomuksia koulunkäynnistä. Tästä aineistosta hän on luokitellut kolme erilaista koulutussukupolvea koulutuksen merkityksen mukaan (Kauppila 2002, 4):

- Sodan ja niukan koulutuksen sukupolvi (noin ennen vuotta 1936 syntyneet)
- Rakennemuutoksen ja kasvavien koulutusmahdollisuuksien sukupolvi (noin vuosina 1936–1955 syntyneet)
- Hyvinvoinnin ja monien koulutusvalintojen sukupolvi (noin vuoden 1955 jälkeen syntyneet).

Jokaisella sukupolvella on yhteisiä kokemuksia, jotka liittyvät sen hetkiseen historialliseen tilanteeseen ja siinä vallitsevaan ”ajan henkeen”. Samaan sukupolveen kuuluvat ihmiset kertovat elämäntarinansa niiden kollektiivisten merkitysten mukaan, jotka ovat mahdollisia heidän ikäryhmälleen. Näiden perusteella voidaan ymmärtää erilaisten sukupolviryhmittymien muodostumista.

Kauppilan luokittelu kuvaa suomalaista yhteiskuntaa, mutta se sopii mielestäni myös Norjaan, jossa koululaitoksen kehittyminen ja yhteiskunnallinen kehitys on ollut samankaltaista. Hyvityskorvauksiin oikeutetut saamelaiset ja kveenit voidaan sijoittaa Kauppilan (2002, 6–7) luokittelun ensimmäiseen ryhmään, jonka elämää leimasi sota ja vähäinen koulutus. Molemmissa maissa koulutuksen ihanteelliset merkitykset olivat tämän sukupolven lapsuus- ja nuoruusaikana sidoksissa kansallisuusaatteeseen. Koulunkäynti osui toisen maailmansodan ja sitä seuranneen jälleenrakennuksen aikaan, mutta se jäi useinkin lyhyeksi tai hajanaiseksi keskeytymisten vuoksi. Moni koki koulutuksen jääneen riittämättömäksi koko elämänkulkua ajatellen. Tällaisessa tilanteessa koulutus sai tuolle sukupolvelle tyypillisen ihanteellisen merkityksen.

Hyvitykset menetetyistä koulunkäynnistä on tarkoitettu juuri tälle sukupolvelle, mikä näkyy myös niiden virallisessa määrittelyssä; korvauksia voivat hakea *iäkkäät* saamelaiset ja kveenit (norjaksi ”*eldre utdanningsskadelidende samer og kvener*”²⁵), jotka eivät oppineet lukemaan ja kirjoittamaan äidinkieltään, eivätkä kunnolla norjaakaan. Norjalaistamispolitiikan ja sodanaikaisen saksalaismiehityksen kokeneet henkilöt kuuluvat siis samaan koulutussukupolveen kuin Kauppilan luokituksen ensimmäinen ryhmä. He olivat kansakoulun aloittamisiässä sodan puhjetessa, ja 2000-luvun ensimmäisellä kymmenellä he kaikki ovat ikääntyviä tai ikääntyneitä. Näistäkin käsitteistä käydään keskustelua, mutta en puutu siihen tässä yhteydessä.

Toisaalta voidaan kysyä myös sitä, minkälainen merkitys nykyhetkessä maksettavalla hyvityksellä on tapauksissa, joissa menetys on koettu vuosikymmeniä sitten. Miten korvataan yli puoli vuosisataa sitten vaillinaiseksi jäänyt koulunkäynti? Onko nuoruudessa vähäiseksi jäänyt koulutus aiheuttanut kokemuksia myös muunlaisesta osattomaksi jäämisestä elämän varrella? Voiko seitsemänkymmentävuotiaalle 1990-luvulla tarjottu kielikurssi tai pienehkö rahasumma korvata sitä menetystä, ettei hän ole oppinut lukemaan ja kirjoittamaan kunnolla?

Näistä kysymyksistä keskusteltiin koulunkäyntikorvauksia ajaneissa saamelaisjärjestöissä siinä vaiheessa, kun kysymyksenä oli halutaanko ensisijaisesti koulutuksellista vai taloudellista tukea. Kurssivaatimuksista luovuttiin, koska katsottiin, ettei niillä ollut enää merkitystä iäkkäille ihmisille. Sen sijaan tärkeimmäksi tavoitteeksi tuli turvallisen vanhuuden järjestäminen. Hyvitykseksi toivottiin ensisijaisesti taloudellista korvausta ja eläkeolojen turvaaminen (tarkemmin sivulla 58–60).

Suurkäräjäkeskustelussa poliitikot ja virkamiehet korostivat monessa puheenvuorossa hyvitysten *symbolista* luonnetta. Niillä ei ole tarkoitus – eikä edes

voida – korvata yksilöiden elämänsä aikana kokemia taloudellisia menetyksiä. Samalla muistutettiin vielä siitäkin, että hyvinvointivaltiossa sosiaali- ja eläketurvajärjestelyt on tarkoitettu kansalaisten taloudelliseksi turvaksi.

Tässä yhteydessä on vielä muistettava se, että siinä missä eri sukupolvet ovat antaneet koulutukselle erilaisia merkityksiä, ovat myös yhteiskunnassa esiintyneet koulutusvaatimukset muuttuneet puolen vuosisadan aikana valtavasti. Tällä hetkellä koulunkäynnin jääminen vajaaksi tai puutteelliseksi merkitsee sekä Suomessa että Norjassa eri asiaa kuin 1940-luvulla, jolloin koulutusvaatimukset olivat matalat. Jälleenrakennusaikana ja vielä seuraavilla vuosikymmenillä oli mahdollista saada työtä ja jopa pysyvä työpaikka vähäiselläkin koulutuksella. Aikakautta ovat esimerkiksi Rinne ja Kivirauma (2003b, 332) luonnehtineet kouluttamattoman jokamiehen työmarkkinoiksi, jotka jatkuivat lähes 1970-luvulle asti. Itse asiassa sodan jälkeisinä vuosikymmeninä suuri osa työikäisestä väestöstä oli käynyt korkeintaan kansakoulun – tilanne on ollut jokseenkin samanlainen molemmissa maissa. Esimerkiksi 1950- ja 1960-lukujen Suomessa neljä viidestä yli 15-vuotiaasta oli mukana työelämässä pelkän kansakoulututkinnon varassa tai ilman sitä. Vasta 1990-luvulla yli puolella väestöstä oli vähintäänkin keskiasteen koulutus. (Rinne & Kivirauma 2003a, 59.) Norjassa tilanne on ollut samatyypinen.

Tällä hetkellä koulutus- ja pätevyysvaatimukset ovat toisenlaiset, ja koulutuksen jääminen pelkästään peruskouluun, puhumattakaan sen kesken jäämisestä, aiheuttaa yksilölle huomattavasti dramaattisemmat seuraukset kuin vaillinaiseksi jäänyt kansakoulu 1940-luvulla.

Kuten jo aikaisemmin on tullut esille, koulutuksella on merkityksensä yhteiskuntaan kiinnittymisessä, sillä se toimii inkluusiona täysivaltaiseen *kansalaisuuteen*. Niukka koulutus on tarkoittanut myös syrjäytymisriskin kasvamista. Riskiraja on sen sijaan muuttunut koko ajan. Täysivaltaiseen kansalaisuuteen riitti 1900-luvun taitteessa rippikoulu, ja noin 1960-luvulle saakka rajana oli kansakoulun käyminen. Sen jälkeen koulutusvaatimukset ovat vauhdilla kasvaneet, ja täysivaltaiseen kansalaisuuteen tarvitaan aina vain pitempi ja korkeampi koulutus. Kouluttamattoman jokamiehen työmarkkinoiden aika on jäänyt menneisyyteen. (Rinne & Kivirauma 2003b, 330–332.)

Muutamissa suurkäräjäkeskustelun puheenvuoroissa korostettiin sitä, että tarkoitus ei ole maksaa korvausta oloista, jotka olivat tavanomaisia aikaisempina vuosikymmeninä. Toisin sanoen sodanjälkeiset niukan koulutuksen ajat eivät sellaisenaan riitä perusteluiksi, sillä ne olivat tuolloin useimmille ihmisille tavallista elämää. Saamelaisille ja kveeneille suunnatut hyvitykset on tarkoitettu niille hakijoille, jotka oman sukupolvensakin parissa jäivät erityisen heikkoon asemaan äidinkieltensä vuoksi. Saamea tai suomea kotona puhuneet lapset tulivat yksikielisinä kouluun, jossa opettaja puhui vain norjaa, ja tämäkin opintie katkesi sodan vuoksi. Tästä syystä he eivät missään vaiheessa oppineet kunnolla kirjoittamaan ja lukemaan.

Korvaukset ovat kuitenkin herättäneet myös kritiikkiä, joka on kohdistunut nimenomaan siihen, että saamelaiden ja kveenien kanssa samoilla paikkakunnilla asuvat norjankieliset kansalaiset on jätetty niiden ulkopuolelle. Tähän liittyviä esimerkkejä on viidennessä luvussa. Kritiikki kohdistuu näissä tapauksissa siihen, että lyhyen koulunkäynnin varaan jääneet saman sukupolven edustajat tulevat kansalaisina eri tavoin kohdelluiksi. Hyvitysten yhteydessä päädytään aina uudelleen pohtimaan kansalaisuutta ja kansalaisten asemaa, sillä sovitettavana on kaikkien kohtelemisen tasavertaisina kansalaisina ja samalla heidän erilaisten etnisten taustojensa huomioon ottaminen.

Kansalaisuus on siis toistuvasti esillä korvauskeskusteluissa ja myös tämän tutkimuksen sivuilla. Siihen liittyy samanlaisia muutoksia kuin moniin muihin sitä lähellä oleviin ja tällä hetkellä keskeisen kiinnostuksen kohteena oleviin käsitteisiin. Näitä ovat esimerkiksi kansallisvaltio, hyvinvointivaltio tai oikeudenmukaisuus – kaikki ne ovat arvioinnin alaisia käsitteitä. Pekka Kuuselan (2006) mukaan kansalaisuutta on 1990-luvun puolivälistä lähtien pohdittu monen eri tieteenalan tutkimuksissa. Kansallisvaltioihin liitetty kansalaisuus on alkanut tuntua melko suppealta, joten on ajankohtaista kysyä mitä sillä tarkoitetaan nyky maailmassa. Kuuselan mukaan postmoderni kulttuuri ja globaali aika ovat merkinneet murroksia kansalaisuuden perinteiseen määrittelyyn, sillä esimerkiksi erilaiset identiteettipoliittiset kamppailut ja aikaisemmin marginaalissa olleiden ryhmien tunnustaminen ovat tuoneet uusia jännitteitä kansalaisuuden ymmärtämiseen. Aihe on kiinnostava ja ansaitsisi lähempääkin tarkastelua, mutta tässä riittänee, kun totean, että kansalaisuuden käsite on noussut uudenlaisen tarkastelun keskiöön. Se on tällä hetkellä joustavampi kuin aikaisemmin, ja joutuu vielä todennäköisesti joustamaan lisää globaalissa maailmassa. (Kuusela 2006, 26–50.)

Hyvityskorvausjärjestelyyn liittyviä ongelmia

Nykyinen norjalainen käytäntö on melko tuore, mutta siihen liittyy myös ongelmia. Kokoan tähän alalukuun muutamia näkökulmia, joita tutkijat Simonsen ja Pettersen (2007) ovat nostaneet esille.

Pelkästään rajanveto hyvitysten ja tavallisten korvausten välille voi olla ongelmallinen. Oikeusasiainsihteeristö on alkanut painottaa sitä näkökulmaa, että hyvityskorvauksia harkitaan niissä tapauksissa, joissa viranomaisia voidaan syyttää tapahtuneesta vahingosta.²⁶ Tämäkään ei ole ehdotonta, sillä korvauksia on maksettu sellaisissakin yksittäisissä tapauksissa, joissa viranomaisia ei ole voitu syyttää.

Hyvityskorvausasiat käsitellään oikeuslaitoksen ulkopuolella, ja korvaus voidaan myöntää vahingosta tai haitasta, jota esimerkiksi tavalliset eläke- tai vakuutusjärjestelyt eivät kata. Lisäksi se voidaan myöntää sellaisissa tapauksissa, joissa hakija ei ole kokenut suoranaisia taloudellisia menetyksiä, mutta on silti

ollut elämäntilanteessa, josta on koitunut kärsimyksiä. Esimerkkinä mainitaan sotalapset, joista monet ovat selviytyneet aikuisuuteen erittäinkin hyvin, eikä lapsuus ole vaikuttanut esimerkiksi syrjäytymiseen työmarkkinoilta. Heillä ei siis ole menetyksiä, joista viranomaiset olisivat vastuussa. Toisaalta heitä on kuitenkin voitu lapsena kiusata saksalaisen isän vuoksi, joten heillä katsotaan olevan oikeus korvaukseen niin sanottujen yleisten ja inhimillisten syiden perusteella.

Päinvastoin kuin tavallisissa korvausasioissa, ei hyvityksissä ole asian vanhenemiseen liittyviä ehtoja. Toinen ero liittyy tarvittaviin todisteisiin. Hyvityksissä tämäkin vaatimus on vähäisempi, koska usein on kyse kauan sitten menneisyydessä tapahtuneen vahingon korvaamisesta, jota voi olla vaikea dokumentoida. Kysymykseksi nouseekin se, miten epäoikeudenmukaisuus tai uhriksi joutuminen ylipäättään voidaan todistaa näin hankalissa asioissa, ja vaikuttaako korvausprosessi kenties haitallisesti hakijaan (ks. suurkäräjäkeskustelun puheenvuoroja sivulla 80).

Hyvityksillä on siis ennen kaikkea symbolinen merkitys, mitä korostettiin suurkäräjäkeskustelussa. Kaikki eivät kuitenkaan pidä korvausjärjestelyä hyvänä ratkaisuna, ja symboliset hyvitykset voidaan tulkita myös uusiksi loukkauksiksi. Keskustelua on käyty varsinkin alimmasta ja yleisimmin myönnetystä 20 000 kruunun summasta. Jotkut ovat kokeneet sen pikemminkin valtion taholta tulevana nöyryytyksenä – suolaa haavoihin – kuin anteeksipyyntönä. Simonsen ja Pettersenin tutkimuksen mukaan sotalasten ja kiertolaisten joukossa on henkilöitä, jotka eivät ole edes halunneet hakea korvausta, vaikka olisivat olleet siihen oikeutettuja. Kaiken kaikkiaan jää pohdittavaksi se, onko rahan maksaminen tässä yhteydessä asianmukaista. (Aas 2007; Simonsen & Pettersen 2007, 92–97.)

Koulunkäyntikorvaukset ja historiallinen syyllisyys

Norjan hallitus asetti vuonna 2003 työryhmän yhdenmukaistamaan hyvityskorvausjärjestelmää siten, että valtio voisi ”selvittää välinsä menneisyyden tapahtumien kanssa”. Menneisyyden tapahtumiin liittyvää syyllisyyttä haluttiin hyvittää ja pyytää anteeksi.

Historiallisesta syyllisyydestä ja siihen liittyvistä historiallisista tai poliittisista anteeksipyyntöistä on viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana puhuttu ja kirjoitettu paljon. Monessa maassa valtiovalta sanoo kokevansa syyllisyyttä maansa aikaisemmasta historiasta ja tiettyjen väestöryhmien epäoikeudenmukaisesta kohtelusta. Toisinaan tällaisessa yhteydessä näkee käytettävän käsitettä kollektiivinen syyllisyys. Mutta mitä *kollektiivisella syyllisyydellä* oikeastaan tarkoitetaan? Onko sellaista tunnetta olemassa, vai onko kyse pelkästä retoriikasta? Voiko esimerkiksi nykyinen sukupolvi olla kollektiivisesti syyllinen aikaisemmasta saamelaisiin ja suomalaistaustaiseen väestöön kohdistuneesta assimilaatiopoliitikasta? Olen pohtinut tätä kysymystä väitöskirjani loppusivuilla seuraavasti:

Kun aikaisempaa assimilaatiopolitiikkaa kritisoidaan, on ajatuksena se, että ”vanha epäoikeudenmukaisuus ei ruostu”, joten nykyinen sukupolvi joutuu omalta osaltaan kantamaan syyllisyyttä aikaisempien teoista. Seurauksena valtiovalta haluaa hälventää syyllisyydentunteita ja keventää huonoa omaatuntoa korvaamalla epäoikeudenmukaisuutta jollakin tavalla. Kollektiivisen syyllisyyden käsite on mielestäni kuitenkin ongelmallinen. Se edellyttää kollektiivista identifioitumista sellaiseen syyllisyyteen, jota olisi tunnettava joistakin ennen omaa syntymäämme ajoittuneista tapahtumista. Mihin aikaraja siinä tapauksessa vedetään? Kuinka kaukaisen menneisyyden tapahtumista tulevat polvet mahtanevat joutua vastuuseen? Lisäksi tiedämme identiteeteistä ja identifikaatioista myös sen, että kollektiivinen identiteetti on olemassa pelkästään kuvitteellisesti eli symbolisesti. Vuonna 1999 totesin, että tuolloiset pohdintani olivat vain arvailuja siitä, mihin suuntaan eri väestönosien välinen keskustelu esimerkiksi vastuun ja syyllisyyden kysymyksistä tulee kääntymään tämän vuosituhannen alkupuolella. (Anttonen 1999, 446–448.)

Samantyyppisiä kysymyksiä esittää Jan Löfström (2004, 2006) artikkelissaan. Anteeksiopynnöt ja hyvitykset herättävä julkista ja erityisesti akateemista keskustelua sekä ennen muuta kriittisiä kysymyksiä siitä, kuinka kaukaa historiasta ja kenelle syyllisyyden ja uhriuden voidaan ajatella voivan periytyä. Millä edellytyksillä jonkun voidaan katsoa olevan tietystä tapahtumasta moitittavasti vastuullinen, ja milloin vastuu on nimenomaan kollektiivista? ”Miten ylipäätään voidaan moraalisesti moittia ehkä hyvinkin toisenlaisessa arvo- ja ajatusmaailmassa aikanaan eläneiden ihmisten toimia ja pyytää niitä anteeksi?”, kysyy Löfström (2006, 443).

Historialla on suuri merkitys julkisessa keskustelussa, kuten muun muassa Seppo Hentilä (2001) on todennut. Hänen mukaansa se kulttuurin alue, jolla ihmiset kohtaavat menneisyyden ja tekevät tiliä sen kanssa, voidaan määritellä historiakulttuuriksi. Hentilä kirjoittaa historian merkityksestä seuraavasti:

Menneisyysuhde on tärkeä osa poliittista kulttuuria; se on yksilön, yhteisön, kansakunnan ja jopa kokonaisen kulttuuripiirin itseymmärryksen ja identiteetin yksi merkittävimmistä rakennusaineista. Julkisessa keskustelussa historia on alituisesti läsnä: siihen viitataan sekä tietoisesti että tiedostamatta ja menneisyydestä tehtyjä johtopäätöksiä käytetään argumentteina mitä moninaisimpia asioita ajettaessa. (Hentilä 2001, 28.)

Hentilä ottaa esimerkkinsä Saksasta, jossa on jo pitkään ollut meneillään holokausti-keskustelu kolmannen valtakunnan juutalaisvainoista. Keskustelun ydinkysymys liittyy siihen, olivatko juutalaisten murhaan syyllisiä vain varsinaiset tekijät, vai olisiko saksalaisten kannettava siitä kollektiivista vastuuta, ja kuinka kauan heitä voidaan siitä syyllistää. Hentilä (2001, 34) esittää listan erilaisista tavoista, joilla Saksassa on suhtauduttu vaikeaan menneisyyteen. Suhtautumistavat ovat vaihdelleet huomattavasti eri vuosikymmenillä:

- tietämättömyys
- syyllisyyden kiistäminen
- historian (tietoinen) unohtaminen
- syyllisten tuomitseminen (ja puhdistukset)
- historian (tietoinen) muistaminen
- rikosten hyvittäminen
- tekojen anteeksiantaminen

Keskustelua holokaustista ei voida pitää esimerkkitapauksena, muistuttaa Hentilä, eivätkä juutalaisvainot todellakaan ole mikä tahansa historiapoliittinen teema. Silti keskustelun tuottamaa käsitteistöä voidaan käyttää apuna myös aivan muunlaisia historiapoliittisia ongelmia tutkittaessa. Tällaisia voivat olla monenlaiset muukalais- ja rotuvihan aiheuttamat ongelmat sekä etnisyyden perusteella tapahtuva vaino ja sorto, esiintyvä sitä missä päin maailmaa tahansa. (Hentilä 2001, 46–49.)

Norjalaistamispolitiikkaa ei missään tapauksessa voi rinnastaa juutalaisvainoihin, mutta ehkä molempiin liittyvästä syyllisyyden käsitteestä voi keskustella. Mikäli edellä lueteltuja suhtautumistapoja tarkastellaan norjalaistamispolitiikan yhteydessä, näyttäisi tällä hetkellä Norjassa olevan meneillään ne vaiheet (luettelossa viides ja kuudes), joissa historia tietoisesti muistetaan ja aiemmat teot halutaan hyvittää. Tästähän on kyse julkisissa anteeksipyyntöissä ja rahallisissa korvauksissa.

Historian poliittisesta käytöstä eli historiapolitiikasta kirjoittava Pilvi Torsti (2008) korostaa myös toiminnan tarkoituksellisuutta; historiaa ja menneisyyttä käytetään hyväksi ja tulkitaan haluttuun suuntaan. Torsti jakaa historian poliittisen käytön muodot kuuteen kategoriaan ja ilmenemismuotoon, joiden sisällä historiaa sovelletaan palvelemaan vaihtelevia tarkoituksia. Näitä kategorioita ovat (1) koulun historianopetus, (2) julkinen historiakulttuuri, (3) erilaiset julkaisut populaarikulttuurista ja nettifoorumeista perinteisiin kirjoihin, (4) kansainvälisten ja kansallisten laillisten toimijoiden päätökset, (5) eri yhteiskunnallisten tahojen puheet ja kommentit, sekä (6) historiaan kohdistuvat erityistutkimukset, seminaarit ja konferenssit. Lisäksi Torsti erittelee historiapolitiikan kolme päämotiivia eli tärkeimmät yleistason motiivit. Tällaisia ovat ulkopoliittiset ja sisäpoliittiset motiivit, joista edellisissä korostetaan valtion tai hallituksen suhdetta muihin valtioihin tai hallituksiin ja jälkimmäiset ovat erilaisia sisäpoliittisia syitä. Kolmantena ryhmänä ovat yleisesti hyväksytyt universaalit hyvän motiivit. Jälkimmäisiin kuuluvat yleisesti hyväksytyt arvot muun muassa ihmisoikeuksista, oikeudenmukaisuudesta, tasa-arvosta jne. (Torsti 2008, 62, 66–69.)

Norjassa tehdyt korvauspäätökset kuuluvat yllä olevassa luokittelussa neljänteen ryhmään eli kansallisten laillisten toimijoiden päätöksiin; kyseessä on suurkäräjien tekemä päätös hyvityskorvauksista. Motiiveiltaan nämä korvaukset ovat ennen muuta sisäpoliittisia, sillä niiden avulla pyritään erottamaan nykyhallinto ja sen harjoittama sisäpolitiikka aiempien vuosikymmenten hallinnosta ja

käytänteistä. Mukana on myös universaalien hyvä motiivi eli yleisiin ihmisarvoihin ja oikeudenmukaisuuteen liittyvät perustelut.

Kysymys syyllisyydestä kytkeytyy myös viime vuosikymmeninä eri puolilla maailmaa virinneeseen keskusteluun erilaisten alkuperäiskansojen, vähemmistöjen ja pienryhmien *oikeudesta omaan historiaan*. Heillä on tarpeensa, halunsa ja oikeutensa saada kertoa historiansa omasta näkökulmastaan, ja tämä tarve on jatkuvasti kasvanut. Samalla historian uudet tulkinnat ovat tuoneet rinnakkaisia ja myös keskenään kiisteleviä näkökulmia menneisyyteen, millä myös on merkityksensä poliittisten vaatimusten kannalta. Alkuperäiskansakeskustelujen kiihtyessä ja yhä uusien etnisten ryhmien ilmaantuessa samoille ”markkinoille”, lisääntyvät oman historian kertomiseen liittyvät identiteettikamppailut eri puolilla maailmaa, kuten Thomas Hylland Eriksen huomautti jo pitkälti toistakymmentä vuotta sitten. Hän totesi tuolloin, että kamppailut oikeudesta saada määritellä menneisyytensä tulevat huomattavasti lisääntymään tämän vuosituhannen alkupuolella, kuten on käynytkin. (Eriksen 1996,102–103.)

Nykyisin historiantutkimuksessa myönnetään, että valtaväestöjen kehitysideologia on vaikuttanut siihen kuvaan, mikä alkuperäiskansoista ja heidän menneisyydestään on luotu.

Pohjoismaisessakin historiatieteessä on alettu tunnustaa avoimesti, että samoista lähteistä ja samoista arkistoista tehdyt tulkinnat saattavat erota toisistaan huomattavassa määrin. Samoin tunnustetaan, että tulkintaerot pohjautuvat tutkijoiden ja koulukuntien käsityksiin siitä, mikä historiallisessa muutoksessa on tärkeätä. Käsitykset saavat laajempaa kannatusta niissä yhteiskunnallisissa piireissä, joiden tavoitteisiin ne sopivat. (Lehtola 1997,17.)

Siinä missä varhaiset lappologit loivat 1900-luvun alkupuolella saamelaihistorian perinteisen kuvan, jossa he korostivat saamelaiskulttuurin vanhakantaisia piirteitä ja saamelaisten passiivisuutta, on historian tapahtumia alettu nyttemmin tarkastella saamelaisten omalta kannalta, jolloin tilanne näyttäytyy toisenlaisena. Saamelainen näkökulma tuo pohjoisten alueiden historiantutkimukseen uusia ongelmia ja kysymyksiä, arvioi Lehtola. Hänen mukaansa tutkimuksen kannalta mielenkiintoisimpiin ajanjaksoihin kuuluu 1800-luku, joka oli saamelaisten historiassa selvä taitevaihe. (Lehtola 1997,17; Lehtola 2005, 86–90.)

Alkuperäiskansojen herännyttä historiatietoisuutta kuvastavat muun muassa 1980-luvun lopulla virinneet vaatimukset näiltä kansoilta viedyn – tai varastetun, kuten Lehtola sanoo – muinaisjäämistön palauttamisesta takaisin. Museoesineistöä ja hautajäämistöä onkin palautettu eri puolilla maailmaa.

Pohjoismaissa on jo lähes parikymmentä vuotta ollut aiheena 1900-luvun alussa saamelaisalueelta vietyjen pääkallojen palauttaminen ja hautaaminen alkuperäisille asuinsijoilleen. Esimerkiksi Inarin Hautumaasaareen haudattiin

kesällä 1995 kymmeniä kalloja, jotka oli 1900-luvun alussa viety tutkimustarkoituksissa Helsinkiin. Vastaava suurta huomiota ja julkisuutta saanut palautus tapahtui Pohjois-Norjassa vuonna 1997. Tuolloin Oslon yliopiston anatomian laitokselta palautettiin kahden Koutokeinon kapinaan vuonna 1852 osallistuneen ja syyllisenä teloitettun saamelaismiehen kallot, jotka haudattiin Kåfjordin kirkkomaahan. (Lehtola 1997, 16, 41; Lehtola 2005, 84–85; Rapp 1997.)

Ruotsissa sama aihe oli julkisen keskustelun aiheena kesällä 2009. Sikäläinen saamelaisparlamentti esitti kulttuuriministeriölle vaatimuksen saada takaisin kaksitoista pääkalloa, jotka olivat esillä Tukholman historiallisessa museossa. Ne oli kaivettu rotubiologisia tutkimuksia varten Kaaresuvannon vanhasta hautausmaasta vuonna 1915. Saamelaisparlamentin tiedotteen mukaan kallojen palauttaminen saamelaisalueelle olisi aktiivinen sovinnon ele Ruotsin hallituksen taholta. (Sametinget begär av regeringen... 2009; Kenen pääkallo...YLE 2009.)

Museoesineistön ja hautajäämistöjen ohella voidaan puhua myös muunlaisesta tietojen ja henkisen pääoman keruusta ja poisviennistä. Tätä on tapahtunut muun muassa silloin, kun alkuperäiskansojen ja vähemmistöjen edustajat ovat olleet tutkimuskohteina, haastateltavina ja valokuvattavina ilman että he ovat koskaan saaneet nähdä valmiita tutkimusraportteja tai valokuvia. Tämä oli tavallinen käytäntö menneillä vuosikymmenillä, mutta tässäkin asiassa on sittemmin alkanut tapahtua muutosta.

Koulunkäyntikorvaukset ja huomioimisen politiikka

Filosofi Charles Taylorin mukaan symbolista hyvittämistä voidaan tarkastella ns. *huomioimisen politiikan* näkökulmasta (politics of recognition, toisinaan suomennettu *tunnustamisen politiikaksi*). Siinä ajatuksena on se, että erilaiset väestönosat huomioidaan monikulttuurisessa yhteiskunnassa erilaisten universalististen ja partikularististen jännitteiden välimaastossa. Toisaalta - universalismin mukaan - pyritään kaikkien kansalaisten tasavertaisuuteen, jolloin olisi kaikin tavoin vältettävä ihmisten jakamista ”ensimmäisen ja toisen luokan kansalaisiin”. Samanaikaisesti kuitenkin – partikularismin mukaan – jokaisella on oikeus omaan ainutlaatuihin identiteettiinsä ja tätä kautta mahdollisesti, yhteiskunnasta riippuen, myös joihinkin erillisoikeuksiin. Nykyisen identiteettikäsitteen myötä samoista lähtökohdista nousee myös *erilaisuuden politiikan* käsite (politics of difference), jonka mukaan jokaisella on oikeus omaan ainutlaatuihin kulttuuriseen tai etniseen identiteettiinsä, minkä vuoksi erityisoikeuksien suominen nähdään perusteltuna. (Taylor 1994, 37–44.)

Erytyisoikeuksien suominen identiteettien perusteella voi kuitenkin ajaa väestön keskinäiseen kilpailutilanteeseen, kuten esimerkiksi Pohjois-Norjassa on nähty viimeisten parinkymmenen vuoden aikana. Siellä käyty etnopolitiikka

kiista on ytimeltään kveenien kilpailua vähemmistöasemasta saamelaisten kanssa, ja sen myötä kyseessä on kilpailu resurssien jaosta, rahasta ja vallasta.

Huomioimisen politiikkaan liittyy siis monimutkaisia kysymyksiä erilaisten väestönosien oikeudesta ja mahdollisuudesta kertoa ja kirjoittaa oma historian- sa. Usein kyse on historian uudelleen tulkinnoista; vähemmistön näkökulmasta kerrottuna historia on erilainen kuin valtaväestön näkökulmasta. Mukaan tulevat myös kysymykset oikeudenmukaisuudesta tai – kuten usein on – koetusta epäoikeudenmukaisuudesta. Tässä valossa katsottuna saamelaisten ja kveenien koulunkäyntikorvaukset samoin kuin kaikki muut hyvityskorvaukset ovat yksi tapa kertoa Norjan valtion kansallista historiaa ja vähemmistöjen omaa histori- aa. Kansalliseen kertomukseen sovitetaan tällä hetkellä myös kertomus valtion syyllisyydestä ja anteeksipyyntöistä.

Hyvityskorvausjärjestelyyn tutustuminen herättää vääjäämättä pohdintoja myös siitä, miksi tällainen järjestelmä otetaan käyttöön tilanteessa, jossa monia kansalai- sille aiemmin suotuja etuuksia karsitaan tai niiden saamisen ehtoja tiukennetaan. Nythän hyvinvointivaltiokehityksessä on tultu pisteeseen, jossa suuret kertomukset ovat ohi niin meillä kuin naapurimaassakin. Huippu saavutettiin jolloinkin 1980-lu- vulla, minkä jälkeen on alkanut hyvinvointivaltion purkaminen – tai haurastuminen ja rapautuminen – kuten monet yhteiskuntatieteilijät ovat osoittaneet.

Historiallisista anteeksipyyntöistä kirjoittanut Löfström kiinnittää huomiota siihen, miten julkisen vallan esittämät pahoittelut ovat yleistyneet juuri samaan aikaan, kun julkisen vallan roolia on monissa länsimaissa purettu. On jopa esitetty, että symboliset pahoittelut ja anteeksipyyntöt olisivatkin itse asiassa valtioille helppo tapa osoittaa sosiaalista herkkyyttä sellaisissa tilanteissa, joissa halu, usko ja kyky suuriin rakenteellisiin yhteiskunnallis-taloudellisiin uudistuksiin on vähentynyt. (Löfström 2006, 451.)

Historiallinen syyllisyys ja poliittiset anteeksipyyntöt

Hallitus *pahoittelee* myös norjalaistamispolitiikkaa, joka on kohdistunut kaik- kiin kansallisiin vähemmistöihin, ja esittää valtion puolesta *anteeksipyyntön* siitä tavasta, millä vähemmistöjä on kohdeltu. (St.meld. nr. 15, 62.)

Hallitus haluaa tämän selonteon välityksellä *pyytää anteeksi* niitä törkeitä epäoikeudenmukaisuuksia, joita kiertolaiset/tattarit ovat joutuneet kärsi- mään Norjan laillisten viranomaisten taholta tai näiden aktiivisella tuella. (St.meld. nr. 15, 62.)

Molemmat yllä olevista lainauksista on otettu hallituksen selonteosta *St.meld. nr. 15*, joka käsittelee valtion politiikkaa Norjan kansallisia vähemmistöjä kohtaan. Ne ovat myös esimerkkejä suurkäräjäpuheenvuoroissa olleesta anteeksipyyntöpu-

heesta, jota analysoin edellisessä luvussa. Tämän tutkimuksen aineistoja lukiessani olen törmännyt useisiin aikaisemman vähemmistöpolitiikan vuoksi esitettyihin anteeksipyyntöihin ja pahoitteluihin. Niistä huomattavimman esitti kuningas Harald V avatessaan saamelaiskäräjät vuonna 1997. Hän totesi, että Norjan valtio on perustettu kahden kansan – saamelaisten ja norjalaisten – alueelle, ja että saamelainen historia on tiiviisti sidoksissa norjalaiseen historiaan. Samalla kuningas pahoitteli sitä epäoikeudenmukaisuutta, jota Norjan valtio osoitti saamelaisia kohtaan ankaran norjalaistamispolitiikan aikana. (St.meld. nr. 55, 11.)

Seuraavana vuonna 1998 esitti tuolloinen kunnallisministeri hallituksen puolesta anteeksipyyntöä kiertolaisille. Pian sen jälkeen, vuonna 2000, Norjan kirkko pyysi heiltä anteeksi tekemiään loukkauksia, muun muassa lasten huostaanottoja. Pääministeri Bondevik osoitti sotilapsille anteeksipyyntöä uudenvuodenpuheessaan vuonna 2000 (ks. sivulla 74).

Otan vielä yhden esimerkin anteeksipyyntöjen retoriikasta keväältä 2004. Tuossa vaiheessa Norjan hallituksen selonteko uusitusta hyvityskorvausjärjestelystä oli valmistumassa ja herätti keskustelua. Asiasta kertovan uutisen otsikona oli *Syntien anteeksipyyttäminen*, ja siinä käytettiin syntien sovittamisen ja anteeksipyyntöä uskonnollisävytteistä retoriikkaa:

”On tullut anteeksipyyntöä ja sovituksen aika. Hallitus valmistelee nyt kokonaissuunnitelmaa korvataksaan julkisen hallinnon vanhoja syntejä.” (Hjeltnes 2004).

Samalla huomautettiin, että kyse ei ole pelkästään anteeksipyyntöstä, vaan miljoonaluokan maksuista. Näin päästiin huomauttamaan siitä, että hyvitykset ovat myös ennakkotapauksia. Ne tulevat vääjäämättä herättämään vastaavia tarpeita ja toiveita muidenkin ryhmittymien parissa. Juttu päättyi hieman kyyniseen arvioon korvausten merkityksestä:

”Voimme kysyä: voidaanko haavat ”sulkea” tällä tavalla? Tuskin. Ikuinen syntien anteeksisaaminen? Tuskin.” (Hjeltnes 2004.)

Kirjoituksen uskonnollinen retoriikka herättää ajatuksen siitä, että valtio nähdään tässä yhteydessä ikään kuin syntiä tekevänä ja anteeksiantoa kaipaavana olentona.

Norjalaisesimerkit kuuluvat laajaan sarjaan julkisia anteeksipyyntöjä, joita on esitetty 2000-luvun ensimmäisellä kymmenellä eri puolilla maailmaa. Kohteena ovat olleet alkuperäiskansojen lisäksi myös monet muut ryhmittymät. Uutiset ovat saaneet huomiota tiedotusvälineissä. Suomen tiedotusvälineissä kerrottiin keväällä ja kesällä 2008 muun muassa Australian aboriginaaleille esitetystä anteeksipyyntöstä (Aboriginaalit helpottuivat ...2008), Japanin ainutkansalle anteeksipyyntöjen kera myönnetystä alkuperäiskansaoikeuksista (Japani tunnus-

taa... 2008) ja Kanadan hallituksen anteeksipyyntöistä inuiteille ja intiaaneille asuntolakouluihin joutumisesta (Kanada pyysi anteeksi...2008).

Suomesta voisi ottaa esimerkiksi Helsingin Sanomien verkkosivulla tammiukuussa 2009 käydyn keskustelu, jonka aiheena oli pitäisikö Ruotsin pyytää anteeksi Suomelta historiallisia vääryyksiä. Vilkas keskustelu liittyi Ruotsin ja Suomen juhlavuoteen 1809 liittyvään uutisointiin. (Koponen 2009.)

Jo vuosituhannen taitteessa Helsingin Sanomissa oli iso artikkeli eri puolilla maailmaa esitetyistä anteeksipyyntöistä. Laajan katsauksen aluksi todettiin, että ”katumuksen hullut päivät” ovat käynnistyneet maailmassa (Snellman 2000). Ehkä näin on, sillä pahoittelut ovat yleistyneet erittäin nopeasti vuodesta 1995 lähtien. (Ks. myös Löfström 2004, 233–236.)

Kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta on alkanut ilmestyä 2000-luvun ensimmäisellä kymmenellä; teoksissa esitellään ja analysoidaan hyvin monenlaisia anteeksipyyntöjä ja niihin liittyviä mahdollisia korvauksia eri puolilta maailmaa (esim. Barkan 2000; Torpey 2003; Barkan & Karn 2006; Gibney ym.2008).²⁷

Howard-Hassmann ja Gibney (2008) määrittelevät anteeksipyyntöt erityisesti läntisiksi ilmiöiksi ja vieläpä länsimaiden vastineeksi entisissä diktatuuri- maissa perustetuille totuuskomissioille. Kirjan tekijät huomauttavat, että siinä missä jälkimmäisiä on tutkittu paljon, ovat länsimaissa esitetyt anteeksipyyntöt jääneet toistaiseksi vähäiselle kiinnostukselle. Pahoittelujen laajaan kirjoon he luokittelevat muun muassa valtioiden anteeksipyyntöt, joilla nämä tekevät ”välinsä selviksi menneisyyden kanssa”. Tutkijat käyttävät täsmälleen samoja sanakäänteitä kuin Norjan hallitus selonteossaan. Valtioiden esittämät anteeksipyyntöt voivat olla esimerkiksi sisäpoliittisia, jolloin valtiovalta pyytää anteeksi aikaisempaa huonoa kohtelua ja vääryyksiä oman maansa väestöön kuulualta ryhmittymältä. Ulkopoliittiset anteeksipyyntöt esitetään jollekin toiselle valtiolle. Kyseessä voivat olla esimerkiksi siirtomaavaltakauteen tai sotaan liittyvät tapahtumat, jotka aiheuttavat katumusta jälkeensä. Howard-Hassmannin ja Gibneyn luokittelussa kolmatta anteeksipyyntäjäien ryhmittymää edustavat kansainväliset järjestöt, liikeyritykset ja uskonnolliset instituutiot. Esimerkiksi katolinen kirkko on esittänyt omat anteeksipyyntönsä toimistaan kolmannen maailman kansoja kohtaan. (Howard-Hassmann & Gibney 2008, 1–3.)

Poliittisten anteeksipyyntöjen perimmäistä tarkoitusta ja aitoutta voidaan myös pohtia. Howard-Hassmann ja Gibney muistuttavat, että tällaisiin anteeksipyyntöihin liittyy väistämättä kysymys siitä, kuinka aitoja ne ovat. Onko pelkästään kyse laskelmoidusta teeskentelystä näennäisen katumisen merkiksi? Joissakin tapauksissa muodollinen katuminen voi olla helppo tapa kuitata ja ohittaa menneet vääryydet ilman, että todellisia muutoksia tapahtuu lainkaan. Anteeksipyyntöistä voi tulla vain uusi reaaliolitiikan muoto. (Howard-Hassmann & Gibney 2008, 5.)

Barkan ja Karn (2006) eivät varauksetta hyväksy monien tutkijoiden kritiikkiä, jonka mukaan anteeksipyyntöt olisivat vain kyynistä reaaliolitiikkaa. Heidän

mukaansa kysymys ei kuitenkaan ole tyhjästä retoriikasta. Vaikka anteeksipyyntöillä ei saada tehtyä tekemättömäksi eikä menneisyyden tapahtumia muutettua, voidaan välejä kuitenkin parantaa ja sillä tavoin mahdollistaa uusi alku kanssakäymiselle. (Barkan & Karn 2006, 3–30.)

Poliittisten anteeksipyyntöjen aitous ja vilpittömyys on joka tapauksessa askarruttanut tutkijoita siinä määrin, että esimerkiksi Matt James (2008) on laatinut listan niistä ehdoista, jotka anteeksipyyntöön tulisi täyttää, jotta sitä voisi pitää aitona. Anteeksipyyntöissä pitäisi: (1) määritellä kyseessä oleva vääräys tai vääryydet selkeästi, (2) ottaa vastuuta vääryydestä, (3) osoittaa katumusta, (4) luvata ettei teko enää toistu, ja (5) pidättäytyä vaatimasta anteeksiantoa. Näiden lisäksi James esittää vielä kolme lisäkriteeriä, joiden pitäisi myös täytyä. Anteeksipyyntöjen olisi oltava julkisia, seremoniaalisia ja johdonmukaisia. Artikkelissaan James luonnehtii erilaisia Kanadassa esitettyjä anteeksipyyntöjä ja arvioi niitä edellä mainittujen kriteerien valossa. Selväksi tulee, että monet ovat enemmänkin ylimalkaisia pahoitteluja, minkä vuoksi ne päätyvät näennäisten anteeksipyyntöjen luokkaan tai eivät ole anteeksipyyntöjä lainkaan. (James 2008, 137–150.)

Tärkeä näkökulma on myös se, että *muistamisen politiikka* (politics of memory) voi johtaa *katkeruuden politiikkaan* (politics of bitterness). Tällä Howard-Hassmann ja Gibney tarkoittavat niitä tapauksia, joissa henkilöt, joiden esivanhempia kohdeltiin epäoikeudenmukaisesti, odottavat anteeksipyyntöä niiden jälkeläisiltä, joiden uskottiin olevan vääryyksien takana. Esimerkiksi Australiassa ja Uudessa Seelannissa on valkoisten maahanmuuttajien jälkeläisiä vaadittu tilille esivanhempiensa rikosten vuoksi. Tutkijat muistuttavat myös siitä, että poliitikkojen on helppo manipuloida katkeruutta, joka liittyy aikaisempaan uhriksi joutumiseen. Mutta jos liikaa tuijotetaan menneisyyteen, ei katsetta pystytä suuntamaan tulevaisuuteen. (Howard-Hassmann & Gibney 2008, 6.)

Samansuuntaisia käsityksiä ovat esittäneet muun muassa Kenan Malik ja Paul Valley. Malik tyrmää poliittiset anteeksipyyntöt pelkäksi muotipuheeksi, josta on viime vuosina tullut lähes mania. Siinä missä yksityishenkilön on vaikea pyytää anteeksi, on se poliitikoille tällä hetkellä helppoakin helpompaa. Syyksi Malik esittää sen, että politiikan luonne on muuttunut viimeisen kymmenvuotiskauden aikana, ja koska poliittisessa keskustelussa ei enää ole keskenään kilpailevia tulevaisuudenvisioita, käännetään katse menneisyyteen. Pakonomainen tarve tehdä tiliä menneisyyden kanssa, korvaa hänen mielestään pyrkimyksen ratkaista tulevaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Hän pohtii kirjoituksessaan kollektiivisen vastuun, syyllisyyden ja uhrin rooliin joutumisen – tai roolin valitsemisen – monimutkaista suhdetta (Malik 2007).

Samoilla linjoilla on myös Paul Valley. Monien muiden tutkijoiden tavoin hän kysyy ovatko historialliset anteeksipyyntöt merkityksellisiä vai pelkästään tyhjiä eleitä. Kirjoituksessaan hän arvelee niiden olevan pelkkää ajanhukkaa, mutta samalla kuitenkin toteaa haluavansa uskoa, että poliitikot toisinaan jopa

puhuisivat totta ja pyytäisivät aidosti anteeksi edeltäjiensä tekemiä virheitä. Silloin anteeksipyyntöistä *voisi* tulla osa pitkää ja hidasta tervehtymisprosessia, joka alkaisi sanojen ja puheen tasolla ja päättyisi tekoihin. Niissä tapauksissa anteeksipyyntöt eivät välttämättä jäisi pelkästään tyhjiksi eleiksi, vaan niiden takana voisi olla todellinen toivo paremmasta maailmasta. (Vallely 2006.)

Edellä esittelemäni arviot poliittisten anteeksipyyntöjen merkityksestä osoittavat, että historiallisesta syyllisyydestä ja poliittisista anteeksipyyntöistä keskustellaan paljon. Niiden merkityksestä ollaan myös erimielisiä. On aihetta olettaa, että näistä kysymyksistä tullaan lähivuosina keskustelemaan ja kirjoittamaan vielä paljon enemmän, sillä on mahdollista, että pahoittelujen ja katumusten aikakausi on vasta alussa.

Koulunkäyntikorvaukset ennakkotapauksina

Nyt kun ”menetetty koulunkäynti” on tunnustettu korvattavaksi tosiasiaksi, nousee mieleen kiinnostavana kysymyksenä se, mitä muita vaatimuksia tämä ratkaisu ennakkotapauksena herättää. Emme vielä tiedä mihin kaikkiin suuntiin keskustelut ja vaatimukset erilaisista hyvityksistä tulevat kehittymään, mutta muutamia näkemyksiä on jo esitetty. Yhteiskunnassa on muitakin ryhmittymiä, jotka voivat katsoa olevansa oikeutettuja saamaan valtiolta korvauksia sen vuoksi, ettei heille kuuluva oppimisoikeus ja -velvollisuus ole toteutunut. Ko-koan tähän alalukuun norjalaisia esimerkkejä, minkä jälkeen arvailen hieman sitäkin, minkälaisia keskusteluja voisi Suomessa syntyä kukaties jo lähitulevaisuudessa.

Maahanmuuttajat: Huhtikuussa 2004 levisi Norjan tiedotusvälineissä uutinen, jonka mukaan 1970-luvulla maahan tullut pakistanilaissiirtolainen oli saanut korvausta menetetyistä koulunkäynnistä. Pakistanilaiset olivat suurin maahanmuuttajaryhmä 1970-luvun puolivälissä, minkä seurauksena Oslossa on huomattava pakistanilaislähtöinen yhteisö. Nyt on jo kolmas sukupolvi kasvamassa, ja he ovat syntymästään saakka Norjan kansalaisia. Uutisen mukaan korvauksia haki pakistanilaissyntyinen mies, joka tuli vuonna 1973 vanhempiansa mukana Norjaan. Hän oli tuolloin 13-vuotias ja kävi vain kahdeksan päivää peruskoulua, vaikka hänen olisi kuulunut käydä kolme vuotta. Yläastetta hän ei käynyt lainkaan. Vuonna 2004 hakijalle maksettiin 60 000 kruunua heikoksi jääneestä koulunkäynnistä. Perusteluina esitettiin, että koulu oli vastuussa yhteydenpidosta vanhempiin ja pojan koulunkäynnin seuraamisesta oppivelvollisuusiän loppuun asti. Norjan kieltä osaamattomat vanhemmat eivät puolestaan tienneet, että maassa on oppivelvollisuus ja -oikeus. Viranomaiset ovat kommentoineet asiaa sanomalla, ettei heillä ollut 1970-luvulla tarpeeksi taitoa hoitaa maahanmuuttajaperheiden lasten koulunkäyntiin liittyviä asioita. Tilanne oli tuolloin uusi, ja pakistanilaisten

yhtäkin suuri määrä oli yllätys myös viranomaisille. Uutisen mukaan korvaus oli todennäköisesti ennakkotapaus, sillä pakistanilaisyhteisöstä oli luultavasti odotettavissa lisää hakemuksia. (Innvandrer fikk...2004; Nikolaisen 2004.) Toisenkin tapaus tuli julkisuuteen. Vuonna 2008 myönnettiin korvaus vuonna 1975 maahan tulleelle pakistanilaissyntyiselle miehelle. Hän oli tuolloin 15-vuotias ja kävi koulua pari, kolme vuotta oppimatta kunnolla norjaa. Korvauksen saadessaan hän oli edelleen luku- ja kirjoitustaidoton. (Davidsen 2008.)

Ensimmäinen uutinen pakistanilaisen saamasta hyvityksestä herätti heti kommentin koulunkäyntikorvauksia ajaneen saamelaisyhdistyksen parissa: ”Siirtolaiset saavat korvauksia menetetyistä koulunkäynnistä – mutta saamelaiset eivät” (Nystad 21.4.2004). Kritiikkiä ja katkeruutta herätti se, että saamelaiset olivat yli kaksikymmentä vuotta toimineet yhdistyksissään, lähettäneet turhaan hakemuksiaan suurkäräjille ja kirjoittaneet jopa kuninkaallekin. Vastauksessaan ministeriön edustaja myönsi, että saamelaisten asialla alkoi kieltämättä olla kiire, mutta hallituksen esitys suurkäräjille oli myös valmistumassa – ja valmistuikin saman vuoden heinäkuussa. Uutinen on esimerkki siitä, miten korvaukset ovat myös resurssikilpailua eri väestöryhmien välillä. Saamelaisia ja pakistanilaisia yhdistää tässä uutisessa se, että he ovat saman maan kansalaisia, eivätkä ole saaneet käydä riittävästi koulua. Erona taas on se, että toinen kuuluu vanhaan kansalliseen vähemmistöön, alkuperäiskansaansa, ja toinen on muutamia vuosikymmeniä sitten tullut maahanmuuttaja. Useimmista maahanmuuttajista ja ainakin heidän lapsistaan tulee jossain vaiheessa kansalaisia, jolloin korvauskysymyksiä voidaan periaatteessa tarkastella taas uudesta näkökulmasta.

Vaillinaiseksi jäävästä koulunkäynnistä on itse asiassa kyse myös sellaisista tapauksista, joissa maahanmuuttajataustaiset vanhemmat lähettävät lapsensa pitemmiksi ajoiksi entiseen kotimaahansa. Lapset ovat kuitenkin oppivelvollisuuden ja oppimisoikeuden alaisia ja sen lisäksi useimmiten Norjan kansalaisia. (Norske barn i utlandet... 2004.)

Palaan vielä uudelleen koulutussukupolvien käsitteeseen pohtiakseni millä tavalla Kauppilan (2002) laatimaa sukupolvijakoa voisi soveltaa maahanmuuttajaoppilaisiin, vaikkei sitä olekaan laadittu tällaista analyysia varten. Kauppilan sukupolvijaossa kolmas ja nuorin ryhmä on hyvinvoinnin ja monien koulutusvalintojen sukupolvi, johon kuuluvat noin vuoden 1955 jälkeen syntyneet. Nytemmin varmasti voitaisiin luokitella jo neljäs ja kukaties viideskin sukupolvi 1970–1990-luvuilla syntyneistä.

Joka tapauksessa norjalaisessa ja nykyisin yhä useammin myös suomalaisessa yhteiskunnassa on samassa hyvinvoinnin ja monien koulutusvalintojen sukupolvessa sekä valtaväestön että maahanmuuttajaväestön lapsia ja nuoria. Kysymykseksi jää se, onko kaikilla kuitenkin samoja mahdollisuuksia. Miten maahanmuuttajataustaisten lasten mahdollisuudet oppia lukemaan ja kirjoittamaan sekä äidinkieltään että valtaväestön kieltä toteutuvat? Joutuuko osa esimerkiksi

puutteellisen kielitaidon vuoksi koulutuksellisen niukkuuden tai peräti kokonaan syrjäytyneiden ja uloslyötyjen ryhmään?

Tässä vaiheessa käännän katseen vielä kerran Pohjois-Norjaan viime vuosisadan alkupuolella ja kysyn, olisiko saamen- ja suomenkielisten oppilaiden ”menetetty koulunkäynti” ollut millään tavalla vältettävissä. Tämä on tietysti historiallista jossittelua, mutta kysymys on silti kiinnostava. Nykytietämyksen valossa voidaan sanoa, että paljon olisi säästetty, jos norjalainen kielipolitiikka ei olisi ollut niin jyrkkää. Mikäli saamen- ja suomenkielinen väestö olisi saanut oppia lukemaan ja kirjoittamaan norjan lisäksi omaa kieltään, olisi yksikielisyyskasvatuksen negatiiviset vaikutukset vältetty. Tuolloinen ymmärrys ja kansallinen ideologia korostivat kuitenkin yksikielisyyttä.

Pitkään oli myös vallalla käsitys, että lapsen kielelliselle kehitykselle oli haitaksi, mikäli hänelle puhuttiin varhaislapsuudessa kahta tai useampaa kieltä. Tästä syystä vanhempia, joilla oli eri äidinkieli, opastettiin puhumaan lapselleen vain yhtä kieltä. Tällaisia ohjeita antoivat muun muassa lastenlääkärit, terveydenhoitajat ja opettajat vielä 1970-luvun alussa. Tuolloin käytettiin usein käsitettä ”puolikielisyys”, millä tarkoitettiin tilannetta, jossa kaksikieliset henkilöt eivät itse asiassa osanneet kumpaakaan kieltä kunnolla. Käsite on alun perin Pohjois-Ruotsin saamen- ja suomenkielisen väestön kielioloja luodaneesta tutkimuksesta (Hansegård 1968), jonka mukaan nämä eivät osanneet kunnolla sen kummempin äidinkieltään kuin ruotsiakaan. Puolikielisyystä keskusteltiin laajalti 1970- ja 1980-luvulla, mutta koko käsite on sittemmin hylätty. (Wande 1992, 217–219.)

Asennoituminen kaksikielisyyskasvatusta kohtaan on 1970- ja 1980-luvulta lähtien muuttunut joka tapauksessa myönteiseksi tai ainakin neutraaliksi. Aihetta on sittemmin tutkittu ja sen merkityksestä kirjoitettu paljon (esim. Skutnabb-Kangas 1981; Sundman 1995; Lainio 2006).

Voidaanko saamen- ja suomenkielisten oppilaiden ”menetetystä koulunkäynnistä” ehkä oppia jotain? Onko mahdollista, että tulevaisuudessa syntyisi esimerkiksi sellainen tilanne, jossa maahanmuuttajataustaiset suomalaiset purkaisivat pettyymystään ja kukaties vaatisivat hyvitystä siitä, etteivät oppineet kunnolla suomea eivätkä äidinkieltäänkään? Emme tiedä, miten tulevaisuudessa tullaan keskustelemaan tämän päivän kielenopetuksesta. Joka tapauksessa olisi kaikkien osapuolien etu, että kaikki oppilaat saisivat riittävästi opetusta sekä äidinkiellensä että suomen kielen luku- ja kirjoitustaidoissa. Resursseja on suunnattava siihen.

Koulukiusatut: Suurkäräjäkesustelun puheenvuoroissa tuli useita kertoja esille se, että hyvityskorvauksia maksettiin hakijoille muun muassa sillä perusteella, että he olivat aikanaan joutuneet kiusatuiksi alkuperänsä vuoksi. Varsinkin sotalapsien ja kiertolaisten kokemuksista puhuttiin paljon.

Aineistohakuja verkossa tehdessäni osuin norjalaiselle keskustelupalstalle, jossa kysyttiin voiko koulukiusaamisen uhri hakea hyvityskorvausta (Kvinne-

guiden Forum > keskustelupalsta). Tällaiset keskustelut ovat ehkä lisääntyneet sen jälkeen, kun uudesta hyvitysjärjestelystä tehtiin päätös vuonna 2005. Mahdollisesti koulukiusatut – tai muulla tavoin kiusatut – voisivat katsoa kuuluvansa korvausten piiriin. Tämä vahvistaisi ajatusta siitä, että nyt voimassa oleva käytäntö toimisi ennakkotapauksena.

Näiden pohdintojen jälkeen en malta olla kääntämättä katsetta suomalaiseen yhteiskuntaan. Mitkä voisivat olla meidän maassamme – maahanmuuttajien kielenopetuksen tai koulukiusaamisen lisäksi – mahdollisesti aktivoituvia kysymyksiä.

Suomen saamelaiset: Pohjois-Suomessa sotien jälkeen vallinnutta tilannetta voidaan verrata norjalaiseen muun muassa koulujen asuntolasysteemin osalta. Lapin sodan tuhojen jälkeen rakennettiin kouluja ja niiden yhteyteen oppilasasuntolat kaukana asuvia oppilaita varten. Tämä oli myös silloista syrjäseutupolitiikkaa, jossa päämääränä oli oppivelvollisuuden ulottaminen ja koulunkäyntimahdollisuuden antaminen kaikille kotipaikasta riippumatta. Välimatkojen ja hankalien kulkuyhteyksien vuoksi monet oppilaat asuivat lukukausien aikana pitkiä jaksoja asuntolassa ja pääsivät vain loma-aikoina kotiin. Koulut ja asuntolat ovat kaikkein voimakkaimmin suomalaistaneet saamelaisyhteisöjä sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Koulujärjestelmä tuotti haluamaansa suomalaista identiteettiä ja lisäsi painetta saamelaisten kielenvaihtoon, sillä koulu oli suomenkielinen eikä asuntoloiden henkilökuntakaan välttämättä osannut saamea. Nekin lapset, joiden kotona puhuttiin saamea, vaihtoivat kielensä koulussa suomeksi. Tutkijoiden mukaan perheiden kotikielen vaihtuminen nopeasti saamesta suomeen oli paljolti lasten kouluun menon seuraus. (Aikio 1988, 51; Aikio-Puoskari 2001, 142, 148.)

Nyttemmin oppilasasuntoloita on kritisoitu, ja nähtäväksi jää minkälaista keskustelua niistä vielä tullaan käymään. Kanadasta kantautuneen tiedon mukaan sikäläinen hallitus esitti kesäkuussa 2008 anteeksipyyntöt inuiteille ja intiaaneille asuntolakouluihin joutumisesta. (Kanada pyysi anteeksi...2008; saman aihepiirin anteeksipyyntöistä myös James 2008, 140-141).

Muita korvauskysymyksiä voi syntyä esimerkiksi romaniväestön koulunkäyntimahdollisuuksista. Lastenkodeissa kasvaneiden romanien oloista on viime vuosina keskusteltu julkisuudessa. (Pulma 2005 ja 2006; Grönfors 2009.)

Lopuksi esitän vielä kysymyksen, mahtaako omassa ajassamme olla sellaisia ilmiöitä, joista tulevana vuosikymmeninä voisi tulla anteeksipyyntöjen ja hyvityskorvausten aiheita. Kuten jo sanottu, kaikilla yhteiskunnallisilla ratkaisuilla on tarkoitetut ja tarkoittamattomat seurauksensa, joista varsinkin jälkimmäiset tulevat näkyviin vasta viiveellä, kun asioita tulkitaan myöhäisemmällä viisaudella toisessa valossa. Mikä siis saattaisi nousta pahoittelun aiheeksi tulevaisuudessa? Tämä on ajatusleikkiä, mutta siltikin. Yhtenä asuntolakouluihin verrattavana esimerkkinä nyky-yhteiskunnassa voisivat olla päiväkodit ja niihin joutuvat lapset. Mistä voimme tietää, ettei kasvava sukupolvi jossain vaiheessa tulevaisuudessa aseta meidän sukupolveamme vastuuseen siitä, että heidän kohtalokseen tuli

viettä lapsuuden arkipäivät suurimmaksi osaksi päiväkodissa? Voimme pohtia lastenhoitopäätösten tarkoitettuja ja tarkoittamattomia seurauksia.

Entä mitä tapahtuu koulutusketjun toisessa ääripäässä olevalle ryhmälle, siis tällä hetkellä valmistuville maistereille ja tohtoreille? Osa ei tule saamaan koulutustaan vastaavaa työtä, vaan kokee ehkä olevansa turhaan koulutettu. Koulutusekspansion ristiriitaiseen merkitykseen kiinnittivät Rinne ja Salmi huomiota jo yli kymmenen vuotta sitten seuraavasti:

Koulutusekspansion paradoksaalisuutta lisää se, että vaikka yhä useammat kouluttautuvat yhä korkeammalle ja viettävät entistä pidemmän ajan koulun penkillä, sekään ei todennäköisesti tule riittämään, koska ammattien, alojen ja urien vaihtamisesta tulee olennainen osa uutta elämänkertaa. Koulutuksesta ja oppimisesta tulee läpi elämän kestävä projekti. Nykyinen järjestelmämme on eräänlainen lupakirjajärjestelmä. *Tutkintotodistukset ovat ainoastaan mahdollisia passeja tulevaisuuden työllistymiseen, ne antavat luvan työntekoon, eivät työpaikkaa.* (Rinne & Salmi 1998,167. Kursivointi MA.)

Enää ei olekaan kysymys menetetystä koulunkäynnistä, vaan päinvastaisesta tilanteesta, turhaan käydystä koulusta ja ehkä ”menetetystä työssäkäynnistä”. Voisiko ajatusleikkiä jatkaa niin päin, että pitkälle kouluttautuneista ja silti koulutustaan vastaavaa työpaikkaa vaille jääneistä muodostuu vähitellen uusi ryhmä, joka omaan todellisuuteensa pettyneenä ryhtyy korvausvaatimukseen tulevaisuudessa? Olisiko tämä jälleen uusi tarkoittamaton seuraus? Emme tiedä minkälaisia keskusteluja ja kiistoja tulevaisuudessa tullaan käymään. Nämä kysymykset ovat pelkkää arvailua, mikä on noussut mieleen hyvityksiä ja anteeksipyyntöjä pohtiessani.

Kiinnostus ja innostus tämän tutkimuksen tekemiseen sai alkunsa lauseesta, jonka luin muutama vuosi sitten Norjan hallituksen vähemmistöpoliittisesta selonteosta. Olen kuljettanut lukijaa pitkän matkan lähtien pohjoisen Norjan asutushistoriasta, kansanopetuksesta ja kansallisvaltiokehityksestä ja päätyen nykyisen hyvinvointivaltion yhä monimutkaisempiin kysymyksiin vähemmistöistä, kansalaisuudesta, vastuusta, velvollisuudesta ja oikeudenmukaisuudesta. Kaiken keskellä on ollut kysymys pohjoisten vähemmistöjen koulunkäynnistä tietynä historiallisena aikana. Tästä teoksesta löytyy vastaus siihen, mitä ”menetetyllä koulunkäynnillä” tarkoitetaan ja miten siitä maksetaan symbolisia hyvityksiä. Samalla on kuitenkin noussut koko joukko uusia kysymyksiä korvauksista ja anteeksipyyntöistä.

Nämä kysymykset jäävät nyt askarruttamaan mieltä, ja aika tulee näyttämään mitä tulevaisuudessa tapahtuu. Tässä vaiheessa on syytä kirjoittaa piste tälle työlle, joten teen sen lainaamalla filosofi Søren Kierkegaardin sanoja: *”Elämä ymmärretään taaksepäin, mutta se on elettyävä eteenpäin.”*

8

Viitteet

- 1 Norjan kielellä käytetään usein nimitystä ”*tapt skolegang*”, ”menetetty koulunkäynti”, mikä näyttää olevan vakiintunut ilmaisu muun muassa ministeriöiden tiedonannoissa ja julkisessa keskustelussa. En ole varma, onko tämä paras mahdollinen ilmaisu suomeksi, mutta käytän sitä tekstissäni. Tilanteen mukaan sen voisi kääntää myös ”vajaaksi” tai ”vaillinaiseksi jääneeksi koulunkäynniksi”. Hallituksen poliittisessa selonteossa on käytetty myös muotoa ”*mangelfull skolegang*”, joka on suomennetussa tiivistelmässä käännettynä ”puutteellinen koulunkäynti”.
- 2 Suurkäräjät (eli Stortinget, Norjan kansankäräjät) on ollut Norjan ylin poliittinen elin aina siitä lähtien, kun parlamentarismi syntyi vuonna 1884. Stortingetissä on 165 vaaleilla valittua edustajaa, jotka valitaan neljän vuoden välein. (Norja – virallinen sivusto 2003/2007.)
- 3 Käytän tästä eteenpäin näiden paikkakuntien vakiintuneita suomenkielisiä nimityksiä.
- 4 Saamelaisia on jaoteltu eri ryhmiin mm. pääelinkeinon ja asuinpaikan mukaan. Norjassa on käytössä jaottelu tunturi- eli porosaamelaisiin, jokisaamelaisiin ja merisaamelaisiin. Jälkimmäiset asuvat vuonojen rannoilla, ja heidän elinkeinonsa on vanhastaan ollut kalastuksen, metsästyksen ja pienviljelyn yhdistelmätalous. Merisaamelaisten on katsottu norjalaistuneen porosaamelaisia nopeammin.
- 5 Suomessa saamelaistoiminta alkoi vastaavasti sodan jälkeen. Samii Litto (Saamelaisten yhdistys) perustettiin vuonna 1945 hoitamaan taloudellisia ja kulttuurisia asioita. Yhdessä aiemmin vuonna 1932 perustetun Lapin Sivistysseuran, joka oli pääväestön keskuudessa syntynyt yhdistys, kanssa se kiinnitti huomiota yhteiskunnallisiin kysymyksiin sekä kolttien asuttamiseen sodan jälkeen. (Tarkemmin Nickul 1970, 231, 244–245).
- 6 ILO:n alkuperäiskansasopimus No. 169 on hyväksytty Kansainvälisen työjärjestön ILO:n yleiskokouksessa vuonna 1989. Norja ratifioi sopimuksen ensimmäisten

- maiden joukossa Meksikon, Kolumbian ja Bolivian ohella. Sittemmin sen on ratifioinut 17 maata, joista suurin osa sijaitsee Latinalaisessa Amerikassa. Euroopan maista sopimuksen ovat Norjan lisäksi ratifioineet Tanska ja Hollanti. (C 169 Indigenous... 1989.)
- 7 Jensen pitää tätä esimerkkinä tuolloisen opettajankoulutuksen puutteellisuudesta. Hän huomauttaa, että tulevia opettajia valmennettiin opettajankoulutuksessa huomattavasti paremmin kohtaamaan maahanmuuttajaoppilaat kuin pohjoiset vähemmistöt. (Jensen 1991, 105, 110–111.)
 - 8 Pohjois-Norjaan suuntautui jonkin verran työsiirtolaisuutta Suomesta 1960- ja 1970-luvulla. Modernisoituva kalateollisuus tarjosi tuolloin runsaasti työpaikkoja, joten Jäämeren rannalle lähteminen oli monelle työtä vailla olevalle pohjoissuomalaiselle nuorelle vaihtoehtona Ruotsiin tai Etelä-Suomeen lähdölle. (Tarkemmin ks. Anttonen 1984.)
 - 9 Suomen opetus alkoi Oslon (tuolloin Kristianian) yliopistossa vuonna 1848. Suomea ja saamea opetettiin pääasiassa pappistutkintoa varten ensimmäiset 110 vuotta eli vuoteen 1958 saakka, joten suomalais-ugrilaisten kielten professorilla oli opetusvelvollisuus molemmissa kielissä. Suomen kielen opetus lakkasi Oslon yliopistossa vuonna 2001.
 - 10 Hyltenstamin (2003) raportti sekä siihen liittyvät lausunnot ovat herättäneet keskustelua sekä kieltenopettajien että paikallisväestön parissa. Raportin taustoista tarkemmin ks. Niemi 2006, 439–440.
 - 11 Riitelyä ja erimielisyyttä seuratessani olen ajatellut, että tilannetta voisi ehkä verrata siihen, jos Suomessa olisi virallisesti hyväksytty suomenruotsalaisen väestönosan nimitykseksi *hurrit* ja suomenvenäläisen nimitykseksi *ryssät*. Tällaisesta päätöksestä seuraava yhteiskunnallinen keskustelu muistuttaisi todennäköisesti pohjoisnorjalaista keskustelua.
 - 12 Norjaksi tässä yhteydessä käytetään yleensä adjektiivia ”uheldig”, siis ”epäonninen, epäsuotuisa, huono-onninen, valitettava”. Korvausjärjestelyjen yhteydessä käytetään norjan kielellä erilaisia termejä, kuten ”reparasjon, oppreisning ja erstatning”. Ne kaikki voidaan suomentaa mm. korvaus-sanalla, kuten useimmissa tapauksissa olen tehnyt. Englanniksi käytetään mm. käsitettä ”ex gratia payment”.
 - 13 Eva Simonsenin ja Karen-Sofie Pettersenin (2007) artikkelin otsikko on suomennettuna ”Sekä oikein että kohtuullista – nykyiset hyvityskorvaukset ja hyvinvointivaltio”. Se käsittelee korvauskysymystä tattareiden, sotalasten ja lastenkoodeissa hyväksikäytettyjen ja huolenpitoa vaille jääneiden osalta. Saamelaisten ja kveenien koulunkäyntikorvauksia ei käsitellä. Tarkastelun kohteena on se, miten hyvityskorvausjärjestelyt soveltuvat tarkoitukseensa sekä minkälaisia ongelmia niiden byrokraattisessa käsittelyssä ilmenee. Artikkelin liittyä Oslon yliopiston erikoispedagogiikan laitoksella tehtyyn tutkimukseen.
- Hyvitys- ja muita korvauksia käsitellään myös juristi Ane Sofie Tømmeråsin (2002) tutkimuksessa. Aiheesta on tehty myös opinnäytetöitä; esimerkiksi erityisope-

tukseen liittyviä hyvityskorvauksia käsittelevä erityispedagogiikan tutkielma (Haugen 1990) ja saamelaiden ja kveenien menetettyä koulunkäyntiä käsittelevä erityispedagogiikan maisterintyö (Sárgon 2007).

- 14 Itse olen kuullut ensimmäisen kerran tällaisista korvausvaatimuksista ollessani käymässä Norjassa vuonna 1990. Tuolloin radion uutislähetyksessä käsiteltiin ennakkotapausta, jossa keski-ikäinen saamelaismies haastoi Norjan valtion oikeuteen ja vaati korvauksia menetetystä kielitaidosta, koska ei ollut oppinut kunnolla norjaa eikä saameakaan. Kielitaidottomuuden vuoksi hän oli kärsinyt sekä psyykkisesti että taloudellisesti.
- 15 Paikannimet ovat saameksi, suomeksi ja norjaksi seuraavat: Kárasjohka, Kaarasjoki, Karasjok ja Guovdageaidnu, Koutokeino ja Kautokeino. Suomenkielisissä teksteissä näkee usein käytettävän norjalaisia kirjoitusasuja Karasjok ja Kautokeino, jotka ovat tulleet tutuiksi mm. kartoissa olevina niminä. Käytän tekstissäni suomenkielisiä kirjoitusasuja Kaarasjoki ja Koutokeino.
- 16 Tiedot haetusta korvaussummista ovat tässä yhteydessä kiinnostavia sen vuoksi, että niistä näkee minkä suuruista vaatimuksista on lähdetty liikkeelle. Summat ovat pienentyneet myöhemmin. Ensimmäisessä hakemuksessaan kesäkuussa 1990 vaati TSSV seuraavia korvauksia: eläkeiän alentaminen 57 vuoteen, 4-5 eläkepisteen lisäys ja kertakorvauksena 600 000 kruunua. Samana kesänä vaati USKAV jokaiselle yhdistyksen jäsenelle 120 000 kruunun vuosikorvausta kymmenen vuoden ajalle. Seuraavan vuoden helmikuussa 1991 yhdistys päätti hakea 150 000 kruunun korvausta jokaiselle jäsenelle. (St.meld. nr. 44, 64.)
- 17 Kruunut käännetty euroiksi 26.10.2010 valuuttakurssien mukaan, jolloin Norjan kruunun kurssi oli 0,1181 euroa. Sen mukaan 1 kruunu = 0,13 euroa, 10 kruunua = 1,29 euroa ja 100 kruunua = 12,88 euroa. (Lähde: www.forex.fi. Luettu 26.10.2010.)
- 18 Oikeusministeriön johtamaan työryhmään kuuluivat sosiaaliministeriö (sosialdepartementet), kunnallis- ja alueministeriö (kommunal- og regionaldepartementet), talousministeriö (finansdepartementet), koulutus- ja tutkimusministeriö (utdannings- og forskningsdepartementet), lapsi- ja perheasian ministeriö (barne- og familiedepartementet), työ- ja hallintoministeriö (arbeids- og administrasjonsdepartementet), terveysministeriö (helsedepartementet) sekä elinkeino- ja kauppaministeriö (nærings- og handelsdepartementet).
- 19 Työryhmän tehtävänä oli muun muassa a) selvittää hyvityskorvausjärjestely ja sen erityissovellutukset tiettyjä yksittäisiä ryhmiä, esim. tattareita, lobotomialeikkaukseen joutuneita ja HIV-tartunnan saaneita kohtaan, b) selvittää muut vakiintuneet erityiskorvausjärjestelyt, niiden perusteet ja se, missä kohdin ne eroavat tavallisesta korvausoikeudesta, c) selvittää onko kyseessä standardisoitu vai yksilöllinen korvaus, myönnetäänkö yksilöllisiä vai kollektiivisiä korvauksia, d) selvittää hallitukselle eri ryhmiltä tulleet yksittäiset ja kollektiiviset korvausvaatimukset, e) pohtia miten korvauskysymykset ratkaistaan vastaisuudessa; mikä on niiden suhde yleisiin

etuihin, erilaisiin taloudellisiin tukimuotoihin, eläkejärjestelyihin, sosiaaliturvaan jne. f) selvittää mahdollisimman pitkälle erilaisten taloudellisten, hallinnollisten ja korvausoikeudellisten valintojen seuraukset. Erityisesti on arvioitava sitä, pitääkö korvauskysymys ratkaista yhteisellä vai kullekin ryhmälle erillisellä järjestelyllä, g) ehdottaa budjettiin varattavat määrärahat, h) edistää sellaisia ehdotuksia, jotka ohjaavat viranomaisia kokonaisratkaisuun eri ryhmiltä ja yksilöiltä tulevien uusien korvausvaatimusten käsittelyssä. (St.meld. nr. 44, 13.)

20 Vuonna 2004 julkaistuissa ehdoissa mainitaan kveeni erillisenä kielenä suomen rinnalla. Virallisen aseman itsenäisenä kielenä se sai vuonna 2005. Hyvityskorvausesite (ks. liite) on ollut vuodesta 2006 lähtien saatavilla myös kveeniksi, vaikka kielellä ei tuolloin, eikä vielä vuonna 2010, ole virallista kielioppia.

21 Keskusteluun osallistuivat seuraavat ministerit ja kansanedustajat. Nimet ovat sukunimen mukaan aakkosjärjestyksessä. Käytän myöhemmin puheenvuoroihin viitatessani suluissa olevia nimikirjaimia ja puolueen lyhennettä. Oikeusministeri Odd Einar Dørum (OED), kunnallis- ja alueministeri Erna Solberg (ES). Kansanedustajat: Gunn Karin Gjøl, Arbeiderpartiet (GKG, A), Magnhild Meltveit Kleppa, Senterpartiet (MMK, Sp), André Kvakkestad, Fremskrittspartiet (AK, FrP), Finn Kristian Marthinsen, Kristelig Folkeparti (FKM, KrF, korvausasiaa käsitelleen työryhmän puheenjohtaja), Lars Rise, Kristelig Folkeparti (LR, KrF), Ingjerd Schou, Høyre (IS, H), Inga Marte Thorkildsen, Sosialistisk Venstre (IMT, SV), Ivar Østberg, Kristelig Folkeparti (IØ, KrF).

22 *Luonnolliseksi* (naturally occurring) määritellään tutkijasta ja tutkimuksesta riippumatta valmiina olemassa olevat aineistot. Näitä ovat esimerkiksi erilaiset tekstit, kuten lehtikirjoitukset, poliittiset asiakirjat, tieteelliset tutkimustekstit, kaunokirjallisuus jne. Valmiina olevan materiaalin ryhmään kuuluvat myös TV- ja radio-ohjelmat ja erilaisissa vuorovaikutustilanteissa tehdyt ääni- tai videonauhoidut tallenteet. Toisaalla ovat varta vasten kerätyt aineistot, jotka ovat syntyneet tutkijan aktiivisen panoksen tai läsnäolon kautta. Niitä ovat muun muassa osallistuvaan havainnointiin ja läsnäoloon perustuvat muistiinpanot sekä erilaiset haastattelumateriaalit. Niitä on myös nimitetty *ei-luonnolliseksi* aineistoiksi siitä syystä, että ne on koottu varta vasten tutkimustarkoituksessa, eivätkä ne muuten olisi olemassa. Tarkoituksellisesti kerääminen vaikuttaa hankittavan materiaalin sisältöön ja laatuun omalla tavallaan, mikä ei kuitenkaan poista sitä, etteivätkö varsinkin haastattelut olisi tutkimuksellisesti erittäin kiinnostavia. Niitä myös käytetään jatkuvasti aineistona. (Jokinen 2006, 42–43; Juhila & Suoninen 2006, 236–237.)

23 Suluissa olevaan viitteeseen on merkitty puheenvuoron käyttäneen kansanedustajan tai ministerin nimikirjaimet ja puolue. Viimeisenä on sivunumero pöytäkirjan www-tulosteesta. Esimerkiksi 3/14 tarkoittaa viitettä sivulle 3 sellaisessa tulostusversiossa, jossa on yhteensä 14 sivua. Kun kyse on julkisesta puheesta, ei puhujien tunnistamista ole välttämätöntä estää. Nimiä ei siis tarvitse jättää pois tai

piilottaa tutkimuseettisistä syistä, vaan ne voisivat olla myös kokonaan näkyvissä. Nimikirjaimet riittävät kuitenkin tässä yhteydessä. Nimien ja puolueiden lyhenteet löytyvät viitteestä 21.

24 Katso viite 17.

25 Norjaksi tekstissä käytetään adjektiivia ”eldre”, siis vanhempi, mutta suomen kielen hengen mukainen käännös on ”iäkäs” tai mahdollisesti ”ikäntynyt”.

26 Kysymys viranomaisten vastuusta on oleellisesti mukana niissä korvauksissa, joita kunnat ovat ryhtyneet maksamaan lastensuojelulapsille, olivatpa nämä sitten lastenkotiin, sijaiskotiin, koulukotiin tai erityiskouluun sijoitettuja. Norjassa tämä asia liittyy viimeaikaiseen kehitykseen, jossa lähes täysi vastuu hyvinvointipalveluista on siirtynyt kunnille. Tästä syystä kunnat ovat nyt myös oma-aloitteisesti alkaneet tarkastaa lastensuojelulaitoksia sekä maksaa korvauksia.

27 Yhdysvaltalainen poliittisen historian tutkija Graham Dodds (2002) on laatinut internetissä julkaistun listan erilaisista poliittisista anteeksipyynnöistä. Lista painottuu Yhdysvaltoihin, eikä se ole kattava, mutta se osoittaa kuinka erilaisten anteeksipyyntöjen määrä lisääntyy valtavasti 1980- ja 1990-luvulta lähtien. Kiinnostavana yksityiskohtana listan loppupäähän on ehtinyt tieto Norjan suurkäräjillä joulukuussa 2002 käydystä äänestyksestä, jonka aiheena olivat tuolloin sotalapsille suunnitteilla olleet hyvityskorvaukset. Doddsin laatima lista päättyy 2002 vuoden loppuun.

9 Läheteet

- Aas, Harald 2007. Billighetserstatning som salt i sår. *Forskning.no*. <http://www.forskning.no/artikler/2007/juni/erstatning>. Luettu 12.3.2008.
- Aboriginaalit helpottuivat anteeksipyynnöstä. *Helsingin Sanomat* 14.2.2008.
- Ahonen, Sirkka 2001. Kuka tarvitsee yhteistä koulua. Teoksessa Arto Jauhiainen, Risto Rinne & Juhani Tähtinen (toim.), *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Kasvatusalan tutkimuksia – Research in Educational Sciences 1*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Aikio, Marjut 1982. Kveeneistä ja kveenien kielestä. Teoksessa Pekka Laaksonen & Pertti Virtaranta (toim.), *Ulkosuomalaisia. Kalevalaseuran vuosikirja 62*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aikio, Marjut 1987. Om to minoritetsspråk og flerspråklighetsprofiler i Nord-Skandinavia. Teoksessa Kyösti Julku (red.), *Nordkalotten i en skiftande värld - kulturer utan gränser och stater över gränser. Studia Historica Septentrionalia 14:2*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Aikio, Marjut 1988. Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. *Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910-1980*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aikio-Puoskari, Ulla 2001. Saamen kielen ja saamenkielinen opetus Pohjoismaissa. Tutkimus saamelaisten kielellisistä ihmisoikeuksista Pohjoismaiden koulussa. *Juridica Lapponica No.25. Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti*. Rovaniemi: Lapland's University Press.
- Aikio-Puoskari, Ulla 2002. Kielten ja kulttuurien risteysasemalla – kysymyksiä saamen kielestä ja identiteetistä. Teoksessa Sirkka Laihiala-Kankainen, Sari Pietikäinen & Hannele Dufva (toim.), *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti. Soveltavan kielentutkimuksen keskus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Airila, M. 1908. Skandinaavian suomalaiset. Teoksessa *Palmen et alii (toim.), Oma maa III. Tietokirja Suomen kodeille*. Porvoo: WSOY.
- Alle bør få erstatning. *Finnmark Dagblad* 29.5.2007. <http://www.finnmarkdagblad.no/nyheter/article2795629.ece>. Luettu 12.8.2009
- Anderson, Benedict 2007. *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Tampere: Vastapaino.
- Antonsen, Jan 1993. *Tre stammers møte i Kvenanger 1865–1900. En analyse av etnisitetsangivelser i folketellinger. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Tromsø*.
- Anttonen, Marjut 1984. *Suomalaissiirtolaisten akkulturoituminen Pohjois-Norjassa. With an English summary: Acculturation of Finnish immigrants in Northern Norway. Tutkimuksia 18. Jyväskylä: Etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto*.
- Anttonen, Marjut 1999. *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 764. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*.
- Anttonen, Marjut 2009. *”Menetetty koulunkäynti” hyvinvointivaltiossa: saamelaisten ja kveenien koulunkäyntikorvaukset 2000-luvun Norjassa. Pro gradu -työ. Turun yliopisto, kasvatustiede. Julkaisematon*.
- Aslaksen, Eilif 2008. *701 sameer har fått erstatning. NRK Sami radio.5.2.2008. http://www.nrk.no/kanal/nrk_sami_radio/1.4740300*. Luettu 12.3.2008.
- Barkan, Elazar 2000. *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices*. New York: W. W. Norton & Company.
- Barkan, Elazar & Karn, Alexander 2006. *Group Apology as an Ethical Imperative. Teoksessa Elazar Barkan & Alexander Karn (eds.), Taking Wrongs Seriously: Apologies and Reconciliation. Stanford: Stanford University Press*.
- Beddari Olav 1989a. *Internatskolen og det flerkulturelle bygdesamfunnet. Teoksessa Olav Beddari, Kåre Våga & Steinar Wikan (red.), Statsinternatene i Finnmark. Bergen: Skoledirektøren i Finnmark*.
- Beddari, Olav 1989b. *Skolen blir ”landflyktig”. Skolegang under krigen. Teoksessa Olav Beddari, Kåre Våga & Steinar Wikan (red.), Statsinternatene i Finnmark. Bergen: Skoledirektøren i Finnmark*.
- Bjørklund, Ivar 1978. *Kvæn-same-norsk. En sosial-antropologisk analyse av ”De tre stammers møte”. Magistergrad i sosial-antropologi. Universitetet i Tromsø*.
- Bondevik, Kjell 1982. *I tysk fangenskap for 40 år sidan.”Kirkenesferda”. Varanger Årbok. Alta: Vadsø Historielag & Sør-Varanger Historielag*.
- Bongo, Sara Tornensis, Valkeapää, Elmine & Gaino, Ole Larsen 2005. *Tre liv med tapt skolegang. Teoksessa Svein Lund, Siri Broch Johansen & Elfrid Boine (red.), Samisk skolehistorie 1. Karasjok: Davvi Girji. http://home.online.no/~sveilund/skolehist/uskav2-n.htm*. Luettu 10.5.2007.
- Bratrein, Håvard Dahl & Niemi, Einar 1994. *Inn i riket. Politisk og økonomisk integrasjon gjennom tusen år. Teoksessa Einar-Arne Drivenes, Marit Anne*

- Hauan & Helge A. Wold (red.), Nordnorsk kulturhistorie 1. Det gjenstridige landet. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Bull, Tove 1994. Språkskifte og språkbevaring blant norske kystsamar. Teoksessa Ulla Britt Kotsinas & John Helgander (red.), Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i norden. Föredrag från et forskarsymposium. Meddelanden från Institutionen for nordiska språk vid Stockholms Universitet. MINS 40.
- C169 Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989. <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>. Luettu 28.7.2009.
- Dahl, Helge 1957. Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814 til 1905. Oslo: Universitetsforlaget.
- Davidsen, Torstein 2008. Får 50.000 for tapt skolegang. Romerikes blad. http://www.rb.no/lokale_nyheter/article3655578.ece. Luettu 12.8.2009.
- Dodds, Graham 2002. Political Apologies. Chronological List. <http://www.upenn.edu/pnc/politicalapologies.html>. Luettu 13.3.2008.
- Dokument 19 S (2009-2010). Årsrapport til Stortinget fra Stortingets utvalg for rettferdvederlag. <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Dokumentserien/2009-2010/dok19-200910/?lvl=0>. Luettu 20.8.2010.
- Dokument nr.20 (2008-2009). Årsrapport til Stortinget fra Stortingets billighetserstatningsutvalg. <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Dokumentserien/2008-2009/dok20-200809/?lvl=0>. Luettu 20.8.2010.
- Drivenes, Einar-Arne & Jernsletten, Regnor 1994. Det gjenstridige Nord-Norge. Religiøs, politisk og etnisk mobilisering 1850-1990. Teoksessa Einar-Arne Drivenes, Marit Anne Hauan & Helge A. Wold (red.), Nordnorsk kulturhistorie 1. Det gjenstridige landet. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Eidheim, Harald 1992. Stages in the Development of Sami Selfhood. Working Paper No.7. Department and Museum of Anthropology, University of Oslo.
- Eidheim, Harald 1997. Ethno-Political Development among the Sami after World War II. Teoksessa Harald Gaski (ed.), Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sam! Experience. Karasjok: Davvi Girji OS.
- Eira, Anders J.H. 2002. Billighetserstatning for tapt skolegang og samefolkets fond. Kommunal- og regionaldepartementet. Dokumentarkiv.18.02.2002 http://www.regjeringen.no/nn/dokumentarkiv/Regjeringa-Bondevik-II/krd/265050/265376/billighetserstatning_for_tapt_skolegang.html?id=266398. Luettu 13.3.2008.
- Eriksen, Knut Einar & Niemi, Einar 1981. Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1870-1940. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Knut Einar & Niemi, Einar 1982. "Den finske fare" – grenseproblemer og minoritetspolitikk i Nord (1870-1940). Teoksessa Maija-Liisa Kalhama (toim.), Suomalaiset Jäämeren rannoilla. Finnene ved Nordishavets strender. Kveeni-seminaari 9.-10.6.1980 Rovaniemellä. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Eriksen, Thomas Hylland 1996. Kampen om fortiden. Et essay om myter, identitet og politikk. Oslo: Aschehoug & Co.

- Ex gratia payments. Information from the Secretary of Justice. <http://www.justissekretariatene.no/en-gb/Innhold/Ex---Gratia-compensasion-> / Luettu 11.12.2009.
- Friis, J.A. 1880. *En Sommer i Finmarken, Russisk Lapland og Nordkarelen*. Christiania: Cammermeyer.
- Friis, J.A. 1887. *Dagbok fra en Reise i Finmarken 1887*. Manuskript. UB Ms.8° 212 b.
- Gellner, Ernest 1964. *Thought and Change*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Gibney, Mark, Howard-Hassmann, Rhoda E., Coicaud, Jean-Mar & Steiner, Niklaus (eds.) 2008. *The Age of Apology. Facing Up to the Past*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Greiner, Ivar 2008. 45 mill. ikke nok. *Finnmark Dagblad* 6.2.2008. <http://www.finnmarkdagblad.no/nyheter/article3332528.ece>. Luettu 13.3.2008.
- Greiner, Robert 2006. Sametingspresidentens nyttårstale. NRK 2.1.2006 http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_troms_og_finnmark/troms/5361628.html. Luettu 12.3.2008.
- Grönfors, Janette 2009. ”Ai tää lastenkodin lapsi”: selvitys 16 Mustalaislähetyksen lastenkodeissa 1960–80-luvuilla eläneen romanin sijoittumisesta romaniyhteisöön ja suomalaiseen yhteiskuntaan. Helsinki: Nevo Roma.
- Haapalainen, Aune-Elisabet 2008. Kirkonmiesten tuki norjalaisopettajille keväällä 1942. *Kirkonkukko Kyrktuppen* 1/2008.
- Hall, Stuart 1999. Kulttuurisen identiteetin kysymyksiä. Teoksessa Stuart Hall, *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Handlingsplan for å fremme likestilling og hindre etnisk diskriminering 2009–2012. Barne- og likestillingsdepartementet. Oslo. http://www.ks.no/PageFiles/4937/hpl_etnisk_diskriminering.pdf. Luettu 28.7.2009.
- Hansegård, Nils Erik 1968. *Tvåspråkighet eller halvspråkighet?* Stockholm: Aldus.
- Har jobbet for erstatning i 21 år. *Sågat* 27.11.2007. Luettu 13.3.2008.
- Haugen, J. 1990. Du kan jo søke om billighetserstatning... Delrapport 2 fra prosjektet ”Mangelfull opplæring”. *Spesialpedagogisk artikkelserie*. Hosle: Statens spesiallærerhøyskole.
- Helgander, John 1996. Mobilitet och språkförändring. Exemplet Övre Dalarna och det vidare perspektivet. *Rapport 1996:3. Sektionen för humaniora och beteendevetenskap. Högskolan Dalarna*.
- Hentilä, Seppo 2001. *Historiapolitiikka – Holocaust ja historian julkinen käyttö*. Teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. Tietolipas 177. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hjeltnes, Guri 2004. *Syndsførelatelse. Verdens Gang*. 12.3.2004. Luettu 13.3.2008.
- Howard-Hassmann, Rhoda E. & Gibney, Mark 2008. *Apologies and the West*. Teoksessa Mark Gibney, Rhoda E. Howard-Hassmann, Jean-Mar Coicaud & Niklaus Steiner (eds.), *The Age of Apology. Facing Up to the Past*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Howard-Hassmann, Rhoda E. *Political Apologies and Reparations Primary Document List*. <http://political-apologies.wlu.ca/about.php>. Luettu 21.1.2010.

- Hyltenstam Kenneth 2003. Kvenskans status. Rapport för Kommunal- og regionaldepartementet och Kultur- og kirkedepartementet i Norge. Centrum för tvåspråkighetsforskning. Stockholms universitet.
- Innst. S. nr. 75 (1996-1997). Innstilling fra justiskomiteen om billighetserstatninger av statskassen. <http://www.stortinget.no/inns/1996/inns-199697-075.html>. Luettu 27.1.2006.
- Innst. S. nr. 152 (2004-2005). Innstilling fra justiskomiteen om erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdannings-skadelidende samer og kvener. <http://www.stortinget.no/Global/pdf/Innstillinger/Stortinget/2004-2005/inns-200405-152.pdf>. Luettu 27.1.2006.
- Innst. 63 S (2009–2010). Innstilling til Stortinget fra justiskomiteen. <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2009-2010/inns-200910-063?lvl=0>. Luettu 20.8.2010.
- Innst. 313 S (2009-2010) Innstilling til Stortinget fra justiskomiteen. <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2009-2010/inns-200910-313/?lvl=0>. Luettu 20.8.2010.
- Innstilling om norsk-finske kulturforhold 1976. Norsk kulturråd. Norway: Universitetsforlagets trykningssentral.
- Innvandrere fikk erstatning for tapt skolegang. Aftenposten 18.4.2004. Luettu 27.1.2006.
- James, Matt 2008. Wrestling with the Past: Apologies, Quasi-Apologies, and Non-Apologies in Canada. Teoksessa Mark Gibney, Rhoda E. Howard-Hassmann, Jean-Mar Coicaud & Niklaus Steiner (eds.), *The Age of Apology. Facing Up to the Past*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Japani tunnustaa viimein alkuperäiskansan. Iltasanomat 4.6.2008. <http://www.iltasanomat.fi/uutiset/ulkosmaat/uutinen.asp?id=1539731>. Luettu 5.6.2008.
- Jensen, Eivind Bråstad 1991. Fra fornorskningsspolitikk mot kulturelt mangfold. Nordkalott-Forlaget.
- Jokinen, Arja (1993) 2000. Poliitikkojen puheet puntarissa: Kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja (1999) 2006. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) 2000. *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) 2006. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Jokipii, Mauno 1982. Ruijan suomalaisasutuksen historian päälinjoja. Teoksessa Maija-Liisa Kalhama (toim.), *Suomalaiset Jäämeren rannoilla. Finnene ved Nordishavets strender*. Kveeniseminaari 9.-10.6.1980 Rovaniemellä. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

- Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) 2006. Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.
- Kanada pyysi anteeksi alkuasukkaiden huonoa kohtelua. YLE 11.6.2008. http://yle.fi/uutiset/ulkomaat/2008/06/kanada_pyysi_anteeksi_alkuasukkaiden_huonoa_kohtelua_303266.html?print=true. Luettu 11.6.2008.
- Karikoski, Elin & Pedersen, Aud-Kirsti 1996. Kvenane/dei finskaetta i Noreg. Språk, kultur og tilhøvet til nyinnvandrarar. Institutt for språk og litteratur. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Kauppila, Juha 2002. Sukupolvet, koulutus ja oppiminen. Tulkintoja koulutuksen merkityksestä elämänkulun rakentajana. Kasvatustieteellisiä julkaisuja 78. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kenen pääkallo? YLE Lapin radio 27.7.2009. http://www.yle.fi/alueet/lappi/2009/07/kenen_paakallo_888959.html. Luettu 28.7.2009.
- Koivulehto, Liisa 2007. Suomen kielestä kainun kielheen. Ruijan Kaiku 26.6.2007.
- Koponen, Kalle 2009. Suomen ja Ruotsin eron juhluvuosi käyntiin Tukholmassa. Helsingin Sanomat 15.1.2009. <http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Suomen+ja+Ruotsin+eron+juhluvuosi+k%C3%A4yntiin+Tukholmassa/1135242761010>. Luettu 15.1.2009.
- Kuusela, Pekka 2006. Kansalaisuus, modernisaatio ja globaali aika. Teoksessa Mikko Saastamoinen & Pekka Kuusela (toim.), Kansalaisuuden ääri viivoja. Hallinta ja muodonmuutokset myöhäismodernilla ajalla. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kvinneguiden Forum > har jeg krav på erstatning? <http://forum.kivenneguiden.no/lofiversion/index.php/t294177.html>. Luettu 5.3.2008.
- Kvensk institutt/Kainun institutti. Språk. <http://www.kvenskinstitutt.no/sprak>. Luettu 12.8.2009.
- Lainio, Jarmo 2006. Lapsista voi tulla kaksikielisiä aikuisia. Barn kan bli tvåspråkiga vuxna. Finskt språk- och kulturcentrum. Eskilstuna: Mälardalens högskola. <http://www.arkisto.org/envision/images/Dokumentarkiv/Kaksikielisyys2006.pdf>. Luettu 5.11.2010.
- Lehtola, Veli-Pekka 1997. Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Lehtola, Veli-Pekka 2005. ”The Right to One’s Own Past”. Sámi cultural heritage and historical awareness. Teoksessa Maria Lähteenmäki & Päivi Maria Pihlaja (eds.), The North Calotte. Perspectives on the Histories and Cultures of Northernmost Europe. Publications of the Department of History. University of Helsinki 18. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Lindgren, Anna-Riitta 1982. Raisin kveenit. Teoksessa Pekka Laaksonen & Pertti Virtaranta (toim.), Ulkosuomalaisia. Kalevalaseuran vuosikirja 62. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lund, Svein 2005. Samer uten utdanning – 20 års kamp. Teoksessa Svein Lund & Siri Broch Johansen & Elfrid Boine (red.), Samisk skolehistorie 1. Karasjok:

- Davvi Girji. <http://home.online.no/~sveilund/skolehist/uskav1-n.htm>. Luettu 10.5.2007.
- Löfström, Jan 2004. Menneisyyttä koskevat institutionaaliset anteeksipyynnöt - Kysymyksiä ja ongelmia. Teoksessa Jan Löfström, Jukka Rantala & Jari Salminen (toim.), *Esseitä historiallis-yhteiskunnallisesta kasvatuksesta*. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus, Helsingin yliopisto.
- Löfström, Jan 2006. Historialliset anteeksipyynnöt eksklusion välineenä? Symboliset hyvitykset ja kulttuurisen kansalaisuuden politiikka. *Historiallinen aikakauskirja* 4/2006, 443-451.
- Malik, Kenan 2007. Meningsløse unnskyldninger. *Bergens Tidende*. 22.7.2007. <http://www.bt.no/meninger/kommentar/article398734.ece>. Luettu 29.7.2009.
- Maliniemi Lindbach, Kaisa 2006. Rapport fra forprosjekt - Nasjonale minoriteter i offentlige arkiver, kartlegging av kilder relatert til kvener i Nordreisa og Porsanger. Landslaget for lokal- og privatarkiv. <http://www.llp.no/assets/files/Forprosjektrapport.pdf>. Luettu 19.1.2007
- Minde, Henry 1984. The Saami Movement, The Norwegian Labour Party and Saami Rights. Paper presented to the 16th Congress of Historical Sciences, Stuttgart 1985. Teoksessa D'Helene Ahrweiler (ed.), *L'image de l'autre: strangers, minoritaires, marginaux*, vo1.2, Stuttgart. Tromsø: University of Tromsø.
- Minde, Henry 2003. Assimilation of the Sami – Implementation and Consequences. *Acta Borealia* 2/2003, 121-146.
- Nickul, Karl 1970. Saamelaiset kansana ja kansalaisina. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nielsen, Jens Petter 1990. *Altas historie*. Bind 1. De glemte århundrene (1520-1826). Alta: Alta kommune.
- Niemi, Einar 1977. *Oppbrudd og tilpassing*. Den finske flyttingen til Vadsø 1845–1885. Vadsø: Vadsø kommune.
- Niemi, Einar 1978. Den finske innvandringen til Finnmark med hovedvekt på Vadsøområdet. Teoksessa Einar Niemi, Ottar Brox, Odd Mathis Haetta, Kjell Jacobsen & Hans Kr. Eriksen (red.), *Trekk fra Nord-Norges historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Niemi, Einar 1991. Kven – et omdiskutert begrep. *Varanger Årbok*. Alta: Vadsø Historielag & Sør-Varanger Historielag.
- Niemi, Einar 1994. Kvenene og staten - et historisk riss. Teoksessa Anne Torekoven Strøm (red.), *Rapport fra seminaret "Kvenene - en glemte minoritet?"*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Niemi, Einar 2006. National Minorities and Minority Policy in Norway. Teoksessa Sia Spiliopoulou Åkermark (toim.), *International Obligations and National Debates: Minorities around the Baltic Sea*. Mariehamn: The Åland Islands Peace Institute.

- Nikolaisen, Per-Ivar 2004. Skolesvikt ga erstatning. Romerikes Blad. 18.4.2004. <http://www.rb.no/Innenriks/article1085068.ece>. Luettu 17.5.2006.
- Norja – virallinen sivusto 2003/2007. <http://www.norja.fi>. 31.7.2009.
- Norman, Marjatta & Viinikka-Kallinen, Anitta 2006. Kveenin kielen akateeminen elvyttäminen – tunteella ja järjellä, mutta miten? Teoksessa Olga Haurinen & Helena Sulkala (toim.), Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti V. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 69. Oulu: Oulun yliopisto.
- Norske barn i utlandet: ute av syne, ute av sinn. Human Rights Service, 1.juni 2004. http://www.rights.no/filer/hrs_40.00_040601_102_1.pdf_norske_barn_i_utlandet.pdf. Luettu 13.3.2008.
- NRK Sami Radio. Sametingspresidentens nyttårstale 2008. 1.1.2008 http://www.nrk.no/kanal/nrk_sami_radio/. Luettu 13.3.2008
- Nystad, Marie Elise 2004. Innvandrere får erstatning for tapt skolegang – men ikke samene. NRK-Finnmark 21.4.2004. Luettu 13.3.2008.
- Nytt om nasjonale minoriteter nr.3 - 20.12.2006. Arbeids- og inkluderingsdepartementet. http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/tidsskrift_nyhetsbrev/2006/nytt-om-nasjonale-minoriteter-nr-3-2006.html?id=439901. Luettu 25.1.2007.
- Paasi, Anssi 1998. Koulutus kansallisena projektina. ”Me” ja ”muut” suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Teoksessa Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.), Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Perridon, Harry 1994. Språkpolitik och språkutveckling. Språkbytet i svenska Tornedalen. Teoksessa Ulla Britt Kotsinas & John Helgander (red.), Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i norden. Föredrag från et forskarsymposium. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms Universitet.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pressemelding nr. 54/2005. Kvensk anerkjennes som eget språk. Kultur- og kirke-departementet. 26.4.2005. http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-I/kkd/422556/255629/kvensk_ankjennes_som eget_sprak.html?id=255784. Luettu 27.11.2005.
- Pressemelding nr. 262/2005. Samarbeidsregjeringa si satsing på kvensk språk og kultur. Kommunal- og regionaldepartementet. Statsbudsjett 2006.14.10.2005. http://www.regjeringen.no/nn/dokumentarkiv/Regjeringa-Bondevik-II/krd/248613/234495/samarbeidsregjeringa_si_satsing.html?id=258383. Luettu 5.5.2006.
- Pressemelding nr. 129/2006. Billighetserstatning til utdanningsskadelidende same og kvener. Arbeidsdepartementet. 25.10.2006. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/pressesenter/pressemeldinger/2006/billighetserstatning-til-utdanningsskade.html?id=272023>. Luettu 25.1.2007.
- Pulma, Panu 2005. Ongelmavähemmistöstä vähemmistöongelmaksi. Suomen romani-poliittikka 2. maailmansodan jälkeen. Teoksessa Antti Häkkinen, Panu Pulma &

- Tervonen Miika (toim.), *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pulma, Panu 2006. *Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Qvigstad, Just 1921. *Den kvænske indvandring til Nord-Norge*. Tromsø Museums Årshefter 43 (1920). Tromsø.
- Rapp, Ole Magnus 1997. *Verdig punktum for trist kapittel*. Aftenposten 22.11.1997. <http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d25538.htm>. Luettu 11.8.2009.
- Rinne, Risto & Kivirauma, Joel 2003a. *Koulutuksen ja syrjäytymisen muuttuva yhteys. Teoksessa, Risto Rinne & Joel Kivirauma (toim.), Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä. Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Kasvatusalan tutkimuksia – Research in Educational Sciences 18*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Rinne, Risto & Kivirauma, Joel 2003b. *Oppioikeudesta kouluttautumispakkoon. Teoksessa Risto Rinne & Joel Kivirauma (toim.), Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä. Matala koulutus yhteiskunnallisen aseman määrittäjänä Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla. Kasvatusalan tutkimuksia – Research in Educational Sciences 18*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Rinne, Risto & Salmi, E. 1998. *Oppimisen uusi järjestys. Uhkien ja verkostojen maailma koulun ja elämänmittaisen opiskelun haasteena*. Tampere: Vastapaino.
- Ryymim, Teemu 2004. *Historie, fortidsforestillinger og kvensk identitetsbygging. Teoksessa Bård Berg & Einar Niemi (red.), Fortidsforestillinger. Bruk og misbruk av nordnorsk historie. Skriftserie for Institutt for historie*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Ryymim, Teemu 2005. *The Rise of Nationalism and Development of Northern Norway. Teoksessa Maria Lähteenmäki & Päivi Maria Pihlaja (eds.), The North Calotte. Perspectives on the Histories and Cultures of Northernmost Europe. Publications of the Department of History. University of Helsinki 18*. Inari: Kustannus-Puntsi.
- Saari, Juho 2010. *Hyvinvointivaltion uudistaminen ja sosiaalipolitiikan taustaoletukset. Teoksessa Heikki Taimio (toim.), Hyvinvointivaltion suunta – nousu vai lasku?* Helsinki: Työväen Sivistysliitto.
- Saari, Juho & Yeung, Anne Birgitta 2007. *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sametinget har bevilget 440 000 kr til skoletaperne siden 2006. <http://samediggi.no/artikkel.aspx?Mid1=1&Mid2=182&AId=2901&Back=1&sprak=norsk>. Luettu 12.8.2009.
- Sametinget begär av regeringen att Rounala-kranier återförs till Sápmi. Sametinget, Ruotsi. 13.5.2009. <http://www.sametinget.se/8654>. Luettu 12.8.2009.
- Saressalo, Lassi 1982. *Keitä ovat kveenit. Teoksessa Pekka Laaksonen & Pertti Virtaranta (toim.), Ulkосуomalaisia. Kalevalaseuran vuosikirja 62*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sárgon, Sollaug 2007. *Konsekvenser av statens fornorskningsspolitikk med fokus på tapt skolegang under andre verdenskrig. Masteroppgave i pedagogikk med*

- fordypning i spesialpedagogikk ved Universitetet i Tromsø. <http://hdl.handle.net/10037/1061>. Luetu 13.7.2009.
- Schøyen, Carl 1918. Tre stammers møte. Kristiania: Gyldendal.
- Silvennoinen, Heikki 2002. Koulutus marginalisaation hallintana. Helsinki: Gaudeamus.
- Simonsen, E. Pettersen K.S. 2007. Både rett og rimelig? Billighetserstatning og velferdsstaten. Tidsskrift for Velferdsforskning, årg.10, nr.3, 91:103.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1981. Tvåspråkighet. Lund: LiberLäromedel.
- Snellman, Saska 2000. Anteksi. Helsingin Sanomat 24.12.2000.
- Stockfleth, Nils Vibe 1848. Bidrag til Kundskab om Qvænerne i Kongeriket Norge. Christiania: Forlaget av C.A.Dybwad.
- Stockfleth Nils Vibe 1860. Dagbog over mine Missionsreiser i Finmarken. Christiania: Tønsberg.
- Storaas, Kari 2007. Finland er bak oss, Norge er vårt land. Konteksters betydning for etniske endringsprosesser i Sør-Varanger. Institutt for sosialantropologi. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Stortinget. Møte torsdag den 12. desember 1996 kl.10. Suurkäräjäkeskustelu. <http://www.stortinget.no/stid/1996/s961212-01.html>. Luetu 11.4.2008.
- Stortinget. Møte mandag den 4. april 2005 kl.12. Suurkäräjäkeskustelu. <http://www.stortinget.no/stid/2004/s050404-01.html>. Luetu 14.3.2008.
- Stortinget. Spørsmål. Suurkäräjien kyselytunnin kysymys 12.3.2008. Spørretimespørsmål fra Jan-Henrik Fredriksen (FrP) til justisministeren. <http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Sporretimesporsmal/et-sporretimesporsmal/?qid=39644>. Luetu 30.6.2009.
- Stortinget. Åpen høring i Stortingets justiskomite fredag 12. november 2004. http://www.stortinget.no/hoering/komite/2004-2005/program12112004_2.htm. Luetu 21.5.2008.
- St.meld. nr. 15 (2000-2001). Nasjonale minoriteter i Noreg – Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar. Det kongelige Kommunal- og regionaldepartement. Oslo. <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20002001/015/PDFA/STM200020010015000DDDPDFA.pdf>.
- St.meld. nr. 44 (2003-2004). Erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og elder utdanningsskadelidende sameer og kvener. Det kongelige justis- og politidepartementet. Oslo. <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20032004/044/PDFS/STM200320040044000DDDPDFS.pdf>. Luetu 27.1.2006.
- St.meld. nr. 55 (2000). Om samepolitikken. Det kongelige Kommunal- og regionaldepartement. Oslo. <http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20002001/055/PDFA/STM200020010055000DDDPDFA.pdf>. Luetu 20.7.2009.
- St.prp. nr. 12 (2008-2009). Rettferdsvederlag frå statskassa (Arbeidet i rettferdsvederlagsutvala i 2007 mv.). Det kongelige justis- og politidepartement. Oslo. <http://www.regjeringen.no/pages/2124020/PDFS/STP200820090012000DDDPDFS.pdf>. Luetu 9.7.2009.

- St.prp. nr. 65 (2006–2007). Rettferdsvederlag frå statskassa (Om Stortinget si rettferdsvederlagsordning, arbeidet i rettferdsvederlagsutvala m.m.). Det kongelige justis- og politidepartement. Oslo. <http://www.regjeringen.no/pages/1974744/PDFS/STP200620070065000DDDPDFS.pdf>. Luettu 14.5.2008.
- Stugu, Ola Svein 2001. Educational Ideals and Nation Building in Norway 1840 – 1900. Teoksessa Sirkka Ahonen & Jukka Rantala (eds.), *Nordic Lights. Education for Nation and Civic Society in the Nordic Countries 1850 – 2000*. Studia Fennica. Historica 1. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Sundman, Marketta 1995. Kaksikielisyys, kielitaito ja kognitiivinen kehitys. Teoksessa Ritva Takkinen & Marja-Leena Haapanen (toim.), *Monikielinen Suomessa. Suomen logopedis-foniatriksen yhdistyksen julkaisuja 28*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Söderholm, Eira 2006. Kainun kielen systematiseraaminen. Teoksessa Hannakaisa Holmi & Helena Sulkala (toim.), *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liiwinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti VI*. Studia humaniora ouluensia 2. Oulu: Oulun yliopisto.
- Söderholm, Eira 2008a. Kainun kielele oma kirjakieli. Kvensk institutt/Kainun institutti. <http://www.kvenskinstitutt.no/sprak/spraknormering/kirjakieli>. Luettu 9.4.2008.
- Söderholm, Eira 2008b. Kainulaiset eli kväänit. Kvensk Institutt/Kainun institutti. <http://www.kvenskinstitutt.no/kvener/kainulaiset-eli-kveenit>. Luettu 10.10.2008.
- Taylor, Charles 1994. *The Politics of Recognition*. Teoksessa Amy Gutmann (ed.), *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Thuen, Trond 1995. *Quest for Equity. Norway and the Saami Challenge*. St. John's, Newfoundland: Institute of Social and Economic Research.
- Torp, Arne, Dahl, Berit Helene & Lundebj, Ingard 1991. *Språklinjer*. Aarhus: Norsk Undervisningsforlag.
- Torpey, John (ed.) 2003. *Politics and the Past: On Repairing Historical Injustices*. Lanham Md: Rowman and Littlefield.
- Torsti, Pilvi 2008. Historiapoliittikkaa tutkimaan. Historian poliittisen käytön typologian kehittelyä. *Kasvatus & Aika* 2 (2) 2008, 61–71.
- Tømmerås, Ane Sofie 2002. *Billighetserstatninger og andre offentlige erstatningsordninger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vallely Paul 2006. The Big Question: Are apologies for historical events worthwhile or just empty gestures. *The Independent*. 28.11.2006. <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/the-big-question-are-apologies-for-historical-events-worthwhile-or-just-empty-gestures-426138.html>. Luettu 8.12.2009.
- Våga, Kåre 1989. *Internatene under krig, brenning og gjenreising*. Teoksessa Olav Beddari, Kåre Våga & Steinar Wikan (red.), *Statsinternatene i Finnmark*. Bergen: Skoledirektøren i Finnmark.

-
- Vilkuna, Kustaa 1977. Ruijan suomalaisten muistomerkki. *Kotiseutu* 4-5:136–145.
- Wande, Erling 1992. Metaforat kaksikielisyystutkimuksessa. Teoksessa Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wikan, Steinar 1989a. Utviklingen av skolen i Finnmark. Grunnskolen 250 år. Teoksessa Olav Beddari, Kåre Våga & Steinar Wikan (red.), *Statsinternatene i Finnmark*. Bergen: Skoledirektøren i Finnmark.
- Wikan, Steinar 1989b. Reising av statsinternat. Teoksessa Olav Beddari, Kåre Våga & Steinar Wikan (red.), *Statsinternatene i Finnmark*. Bergen: Skoledirektøren i Finnmark.
- 701 sameer har fått erstatning. *Finnmark Dagblad* 6.2.2008. <http://www.finnmarkdagblad.no/nyheter/article/3330688.ece>. Luettu 12.3.2008.

Hyvityskorvaus

saamelaisille ja kveeneille toisen maailmansodan aikana menetetystä koulunkäyntimahdollisuudesta

Saamelaiset ja kveenit, jotka menettivät mahdollisuuden koulunkäyntiin toisen maailmansodan aikana, voivat nyt hakea hyvityskorvausta

Monet saamelaiset ja kveenit, jotka eivät saaneet käydä koulua toisen maailmansodan aikana, voivat nyt saada hyvityskorvausta. Suurkäräjät teki asiasta päätöksen tämän vuoden huhtikuun 4. päivänä yhtyen näin esitykseen, jonka hallitus oli tehnyt selonteossaan suurkäräjille nro 44 (2003–2004) *Korvausjärjestely sotalapsille ja korvausjärjestelyt kiertolaisille/tattareille ja iäkkäille koulunkäyntiä vaille jääneille saamelaisille ja kveeneille.*

Monet saamelaiset ja kveenit, jotka jäivät vaille koulunkäyntiä 2. maailmansodan aikana ja jotka eivät myöskään saaneet opetusta omalla äidinkielellään norjalaistamispolitiikan vuoksi, eivät ole oppineet lukemaan ja kirjoittamaan omaa äidinkieltään. Monet eivät myöskään osaa lukea ja kirjoittaa norjaa. Tällä perusteella tehdyt korvaushakemukset on aiemmin hylätty. Syynä on se, ettei korvausta tavallisesti myönnetä sellaisten olosuhteiden perusteella, jotka johtuvat sodasta tai norjalaistamisesta.

Hallitus ja suurkäräjät ovat nyt lähteneet siitä, että saamelaiset ja kveenit, jotka jäivät sekä ilman koulunkäyntiä sodan vuoksi että ilman opetusta omalla äidinkielellään norjalaistamispolitiikan vuoksi, on ryhmä, jonka on katsottava olevan erityisen epäedullisessa asemassa. Hyvityskorvausjärjestelmää on siksi muutettu nyt siten, että tämän ryhmän on sittenkin mahdollista saada korvausta.

Mitkä ovat hyvityskorvauksen saamisen ehdot?

Kolmen ehdon tulee täytyä tämän järjestelmän mukaisen hyvityskorvauksen saamiseksi:

- Koulunkäyntimahdollisuus on täytynyt menettää sotavuosina tai heti niiden jälkeen välittömänä sodan seurauksena.
- Järjestelmä koskee vain henkilöitä, joiden äidinkieli oli saamen, kveenin tai suomen kieli ja jotka eivät myöskään osanneet norjaa aloittaessaan koulunkäyntinsä.
- Koulunkäyntiä on täytynyt jäädä puuttumaan vähintään 1,5 vuotta. Tähän laskelmaan on luettava mukaan myös mahdollinen täydentävä koulunkäynti. Tämä merkitsee sitä, että jos on saanut käydä koulua yhteensä enemmän kuin viisi ja puoli vuotta, kun alkuperäinen koulunkäynti ja sodan jälkeen saatu täydentävä koulutus lasketaan yhteen, ei oikeutta hyvityskorvaukseen ole.

Hakijan tulee täyttää kaikki nämä ehdot.

Miten korvausta haetaan?

Monet saamelaiset ja kveenit, joiden koulunkäynti jäi vajaaksi, voivat tarvita apua hyvityskorvaushakemuksen kirjoittamiseen. Ellei ole perhettä tai muita, jotka voisivat auttaa, saa halutessaan apua asuinkunnaltaan. Asianajajan puoleen kääntyminen ei ole tarpeen.

Hyvityskorvaushakemukset lähetetään osoitteeseen:

Justissekretariatene
Pb 8027 Dep
0030 OSLO

Puhelin 22 99 13 25

Yksinkertaisin tapa on käyttää hakemuslomaketta, jonka saa kääntymällä kotikuntansa puoleen tai ottamalla yhteys oikeusasiasihteeristöihin (Justissekretariatene). Mikäli käytettävissä on Internet, voitte noutaa hakemuslomakkeen myös sivulta www.justissekretariatene.no.

Mitä hakemuksen tulee sisältää?

Seuraavien tietojen tulee olla mukana hyvityskorvaushakemuksessa:

- Täydellinen nimi, myös mahdolliset entiset nimet, syntymäaika, postiosoite ja puhelinnumero.
- Syntymäpaikka
- Äidin ja isän nimet ja syntymäajat
- Koulun nimi, jota kävi /olisi pitänyt käydä
- Milloin ja miten kauan kävi koulua, mukaan luettuna sodanjälkeinen täydentävä koulutus
- Äidinkieli
- Tieto siitä, osasiko norjaa aloittaessaan koulunkäynnin
- Pankki- tai postisiirtotilin numero

Entä jos on hakenut jo aikaisemmin?

Henkilöt, jotka ovat aikaisemmin hakeneet hyvityskorvausta Koutokeinon USKAV-yhdistyksen, Kaarasjoen Tapt Skolegang -yhdistyksen tai Uuniemen Tapt Skolegang -yhdistyksen välityksellä, ei tarvitse hakea uudestaan. Riittää, että itse tai yhdistys vahvistaa, että hakemus on edelleen ajankohtainen. Mikäli hakemuksista puuttuu tietoja, oikeusasiasihteeristöt ottavat tarpeen vaatiessa yhteyden saadakseen täydentäviä tietoja. Oikeusasiasihteeristöt voivat hakea täydentäviä tietoja myös muilta, jotka ovat hakeneet hyvityskorvausta 1. tammikuuta 2004 jälkeen.

Lisätietoja aikaisempaan hakemukseen voi lähettää myös itse, jos hakemuksesta puuttuu tietoja.

Hyvityskorvaushakemukset, jotka on lähetetty ministeriölle 1. tammikuuta 2004 jälkeen, on lähetetty edelleen oikeusasiasihteeristöjen käsiteltäväksi.

Utgitt av :
Kommunal- og regionaldepartementet
Same- og minoritetsavdelingen
Postboks 8112 Dep., 0032 Oslo
Telefon: 22 24 71 75
E-post: postmottak@krd.dep.no

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer av denne publikasjonen fra:
Statens forvaltningstjeneste
Kopi- og distribusjonsservice
www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@ft.dep.no
Telefaks: 22 24 27 86

Oppgi publikasjonskode: H-2181 Finsk
Design: Lysvold Design
Trykk: Kopi- og distribusjonsservice 09/2005 – opplag 500

Halpakorvaus

saamelaisile ja kvääniile jotka menetettiin
koulutuksen 2. mailmansođan aikana

Saamelaiset ja kväänit jotka menetettiin koulutuksen 2. mailmansoðan aikana, saatetaan nyt hakkeet halpakorvausta

Paljon saamelaisista ja kvääniistä jotka menetettiin koulutuksen 2. mailmansoðan aikana, saatetaan nyt saada halpakorvausta.

Näin päätti Isotinka 4. aprillikuuta tänä vuonna ja hyväksyi hallitusehdotuksen St.meld. nr. 44 (2003-2004) Erstatningsordning for krigsbarn og erstatningsordninger for romanifolk/tatere og eldre utdanningskadelidende sameer og kvener/ It.mell. nro. 44 (2003-2004) *Korvausorninki sotalapsile ja korvausorningit romaani-laisile/taatterile ja vanhemmile koulutuksesta jäänheile saamelaisile ja kvääniile.*

Paljon saamelaisista ja kvääniistä jotka menetettiin koulutuksen 2. mailmansoðan aikana, ja jotka ei saaneet opetustakhaan omala kielelä norjalaistumispolitiikan tähden, ei ole oppineet lukemaan ja kirjottamaan omala äitinkielelä. Paljon heistä ei saateta lukeet eikä kirjottaat norjan kieleläkhään. Halpakorvaushakemukset ei ole hyväksytyt tämän syyn tähden ennen tätä. Syy siihen on ollu se ette ei ole tavalista antaa korvausta jos kysheesä on sota tahi norjalaistuminen.

Hallitus ja Isotinka on määränneet ette saamelaiset ja kväänit jotka menetettiin koulutuksen soðan tähden, ja jotka ei saaneet opetusta omala kielelä norjalaistumispolitiikan tähden, on joukko mikä on saanu kärssiit oikeen paljon. Halpakorvausorningin on nyt muutettu niin ette tällä joukolla kuitenkin on mahdollisuus saada korvausta.

Mikkä on premissit miilä saapi halpakorvausta?

Kolme premissii häyttyy olla ennen ko saapi halpakorvausta tämän orningin kautta:

- Koulutuksen menettäminen soðan tähden tahi juuri soðan jälkhiin ja syistä mikkä on suorat konsekvensit soðasta.
- Orniniki on tyhä niile ihmisile joila oli saami, kvääni tahi suomi äitinkielenä.
- Koulutuksen menettäminen häyttyy olla vähhiin 1,5 vuotta. Täähään laskethaan kans mahdollisen jälkikoulutuksen. Se merkittee sitä ette jos koulutus on enämen ko viisi ja puoli vuotta ko on panheet kokhoon alku- ja jälkikoulutuksen soðan jälkhiin, sillan ei ole oikeutta saada halpakorvausta.

Kaikki nämät premissit häyttyvät olla olemassa.

Millälaila hakkeet?

Paljoila saamelaisila ja kvääniilä jotka menetettiin koulutuksen, saattaa olla tarvetta saada appuu halpakorvaushakemuksen kirjottamisheen. Jos ei ole joku perheessä tahi joku muu joka saattaa auttaa, sillan asumapaikan komuuni saattaa auttaa niitä jotka haluthaan sitä. Ei ole tarpeelista ottaa kontaktii atvukaathiin.

Halpakorvaushakemukset lähätethään:

Justissekretariatene
Pb 8027 Dep
0030 OSLO

Telefuuni: 22 99 13 25

Helppoin oon käyttäät hakemusseimaa minkä saapi jos kyssyy asumapaikan komuunista, tahi Justissekretarieniista. Jos oon internetti, hakemusseima löytyy www.justissekretariatene.no -atressila.

Mitä hakemuksessa häyttyy olla?

Seuraavat tieđot piđettäs olla myötä halpakorvaushakemuksessa:

- Täysi nimi, mahdollinen entinen nimi, syntymätaattumi, postiatressi ja telefuuni-numero
- Syntymäpaikka
- Äitin ja isän nimi ja syntymätaattumi
- Koulun nimi, missä hän kävi/olis pitäny käyöä
- Koska ja kunka kuvon hän kävi kouluu, ja mitä jälkikoulutusta hällä oon jälkhiin sottaa
- Äitinkieli
- Tieto siitä saattoiko hän norjaa ko alkoi kouluu
- Pankkikiro- tahi postikirokonttu.

Mitä sitte jos oon jo hajettu?

Ihmiset jotka oon jo ennen hajettu halpakorvausta Foreningen USKAVin kautta Koutokeinossa, Foreningen Tapt Skolegangin kautta Kaarasjovessa tahi Foreningen Tapt Skolegangin kautta Uuniemessä, ei tarvitteta hakkeet uuđesti. Se riittää ette ihminen itte tahi foreninki tođistaa ette hakemus vieläki oon voimassa. Jos hakemuksesta vailuu tiettoo, Justissekretariatene ottaa kontaktin niin ette lisätieđot saađhaan, ja jos oon tarvetta, sitte Justissekretariatene saattaa kans nouttaat lisätiettoo muilta jotka oon hakenheet halpakorvausta jälkhiin 1. januarikuuta 2004.

Hakkeeja saattaa itteki lähättää lisätiettoo entisele hakemukselle jos siitä hakemuksesta vailuu tietoo.

Halpakorvaushakemukset mikkä oon lähätetty tepartementhiin jälkhiin 1. januarikuuta 2004, oon sieltä lähätetty Justissekretarienihiin.

Utgitt av :
Kommunal- og regionaldepartementet
Same- og minoritetsavdelingen
Postboks 8112 Dep., 0032 Oslo
Telefon: 22 24 71 75
E-post: postmottak@krd.dep.no

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer av denne publikasjonen fra:
Statens forvaltningstjeneste
Kopi- og distribusjonsservice
www.publikasjoner.dep.no
E-post: publikasjonsbestilling@ft.dep.no
Telefaks: 22 24 27 86

Oppgi publikasjonskode: H-2181 Kvensk
Design: Lysvold Design
Trykk: Kopi- og distribusjonsservice 09/2005 – opplag 500

Søknadsskjema for rettferdsvederlag av statskassen til utdanningsskadelidende samer og kvener

jf St.meld. nr. 44 (2003-2004) og Innst. S. nr. 152 (2004-2005)

Søknaden sendes til:

Statens sivilrettsforvaltning
Postboks 8027 Dep
0030 Oslo

Ved behov for veiledning eller bistand til å fylle ut søknaden, **kontakt Statens sivilrettsforvaltning**, telefon 22 99 13 25, for mer informasjon se www.sivilrett.no.

Skriv med blokkbokstaver:

Opplysninger om søker		
Etternavn		
Fornavn, mellomnavn		
Evt. tidligere navn		
Postadresse		
Telefonnummer dagtid		
Bank- eller postgirokonto		
Fødselsnummer (11 siffer)		Fødselsattest vedlagt (ja/nei)
Fødested		
Morsmål		
Norskkunnskaper ved skolestart		
Mors navn og fødselsdato (dersom kjent)		
Fars navn og fødselsdato (dersom kjent)		
Opplysninger om skoler		
Navn på skole(r), herunder navn på kommune(r)	Tidsrom	
	Fra (år)	Til (år)
Sted:	Dato:	Underskrift:

10 Summary

"Lost schooling" – reparations paid by the Norwegian state to Saami and Kvens

This book deals with a political decision made in Norway in 2005 to pay reparations for "lost schooling" to a certain group of elderly Saami and Kvens (people of Finnish ancestry). These people missed the opportunity for sufficient schooling because of the Second World War, and many of them never learned to read and write Norwegian properly. Neither did they learn to read and write their own mother tongue – Saami or Finnish – because of the Norwegianizing politics in the first half of the 1900s. The reparations for "lost schooling" are part of a larger system of compensation (ex gratia payments) by the state. These payments started in 2006.

The book is divided into two parts. The first part (chapters 2–4) provides the reader with the historical background surrounding the issues, and the second part (chapters 5–7) scrutinizes the present-day question of "lost schooling" in details.

Chapter 1 describes the background of this research, placing it within the fields of history of education, educational sociology and educational politics. This book can be seen as a continuation of my long-standing interests in minority questions of Northern Norway; my PhD thesis in ethnology (1999) dealt with the politicization of identities of people with Finnish ancestry.

The first part of this book is based on research literature dealing with the history of Northern Norway focusing on the question of minorities, schooling, nationalism and the rise of the nation state. The second part is based on recent official documents describing the political processes behind the new system of

ex gratia payments. There are various reports of the commissions working on reparations and reports of the ministries as well as minutes of a parliamentary debate. In addition to these documents I have chosen text from some newspaper articles and writing published on the internet to illustrate the debate around reparations.

Chapter 2 reviews the rise of nationalism and the nation state as well as the situation of northern minorities ever since the 1800s. There were the Saami and the Finnish-speaking settlers who had migrated to Northern Norway in the 1700s and 1800s. In this chapter I discuss the early beginning of schooling and the development of the national educational system as part of the birth of the nation state. One of the important questions deals with language instruction: should the minorities be taught in their mother tongues or in the language of the majority. In the beginning of the 1800s the attitudes were more positive towards the use of minority languages in schools, but they turned more negative and teaching in Saami and Finnish was dropped from the curriculum towards the end of the 1800s. The nation was built on the ideological basis of “one language and one culture”, and the members of minorities were to be made Norwegian citizens in school. The process of Norwegianizing was part of the great national narrative in the latter part of the 1800s and the first part of the 1900s. Many Saami and local Finns (Kvens) became monolingual Norwegian-speakers during a few generations. The German occupation during the Second World War made school attendance impossible as the schools were closed and the population evacuated. Many children lost longer periods of schooling at that time.

Chapter 3 describes the situation after the Second World War. The houses and villages were burnt to ashes and had to be rebuilt; gradually the schools also started up again. The post-war decades were characterized by the vigorous development of the welfare state in the northernmost part of the country. There was already increased interest in the Saami question during the postwar period, and the early organizations addressing these questions were founded in late 1940s. The local people with Finnish ancestry were mostly regarded as an assimilated part of the population and there was no particular attention paid to them by the state.

Chapter 4 deals with the great change in minority politics as a result of the global “ethnic revival” in the 1970s and 1980s. The development of the welfare state also accelerated at that time. As the homogenous national narratives started to unwind and cultural diversity became more visible, different ethnic minorities and other groupings wanted to be heard and make their own histories known. In this chapter I present the identity politics of the Saami and the Kvens as well as the changes in minority legislation. The Saami obtained the formal status of an indigenous population in 1990 when Norway ratified the ILO Convention no. 169 concerning indigenous and tribal peoples in independent countries. The Kvens

were nominated as a national minority - together with four other groups - when The Council of Europe's Framework Convention for the Protection of National Minorities was ratified in 1999.

Chapter 5 deals with the decision to pay reparations for historical wrongs (ex gratia payments) in Norway. Ever since the 1990s there has been an increasing number of demands from various groups in society wishing to be awarded compensation for various kinds of wrongs committed against them. Saami organizations have demanded compensation for "lost schooling" since the late 1980s but the state first turned down all claims. However, because of the rising number of new demands from different groups the government decided to develop a new system of ex gratia payments. This was completed in 2004; the new system includes reparations for elderly Saami and Kvens for "lost schooling" as well as reparations for the Wanderers (Romany people) and the War Children. In this chapter I also briefly describe the reparations offered to the other groups, but only the reparations for Saami and the Kvens are discussed in greater detail.

Chapter 6 deals with the political debate on the reparations which was held in the parliament in April 2005. I scrutinize the debate with the help of discourse analysis. Generally the debate can be characterized as discourse on matters related to questions of welfare and justice in the society. It is also possible to categorize different types of speech in this kind of a political debate. I have categorized the discourse into five different types of speech: (1) speech of democracy, (2) speech of responsibility, (3) speech of duty, (4) speech of victimization, and (5) speech of apologies.

Chapter 7 concludes the question of "lost schooling" from different points of view. I first discuss the meaning of schooling in a welfare state. Schooling has been a means of inclusion by educating citizens into the welfare state which has provided numerous opportunities. At the same time, however, school has also been a means of exclusion for those who for some reason have been left out of the educational system. There are both intended and unintended outcomes of schooling. The question of generations is also relevant here, because school education means different things to different generations.

In the latter part of the last chapter I discuss the question of historical guilt. Is it possible to compensate for historical wrongdoings that were committed several decades ago? The compensation for "lost schooling" are symbolic sums by which the state tries to make up for its past. These are also political apologies which have become more common all around the world since the 1990s. In recent years there has been a growing amount of international research literature discussing the various meanings of political apologies in our time. It is interesting to ask why these kinds of apologies are so common in our time. I close the chapter by presenting some questions regarding the reparations as precedents since we have now entered the "age of apology".